

بسم الله الرحمن الرحيم

بانک سؤالات تاریخ ۲ اسلام و ایران

تهیه کننده: بهرام شفیعی

سرگروه تاریخ منطقه آب پخش - دیر تاریخ دیرستان

استعدادهای درخشان برازجان - استان بوشهر

سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴

درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

۱. گونه های مختلف منابع تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی را نام ببرید؟

۱- منابع غیر نوشتاری ۲- مراجع و منابع نوشتاری.

۲. منابع غیر نوشتاری تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی شامل چه می باشد؟

۱- محوطه ها و بناهای تاریخی ۲- ابزارها و وسایل دست ساخته انسان ۳- آثار شفاهی

۳. نمونه هایی از محوطه ها و بناهای تاریخی را به عنوان منابع تاریخی نام ببرید؟

مکان های تاریخی مثل غار حرا، کوه احد و یا دشت چالدران هر کدام به عنوان بستر وقوع یک رویداد تاریخی به شمار می روند. آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نق جهان، مسجد گوهرشاد و به طور کلی آثار ساختمانی و معماری نظیر کاخ ها، کاروان سرا ها، قلعه ها و برج ها، زیارتگاه ها، مقبره ها، پل ها و جاده ها، آب انبارها، مساجد و کلیسا ها، معابد و خانقاه ها، بنادر و اسکله ها و روستاها و شهرهای قدیمی

۴. محوطه ها و بناهای تاریخی چه کمکی به مورخان می کنند؟

مورخان را در زمینه فهم عمیق تر و بازسازی دقیق تر گذشته ها کمک می کنند.

۵. نمونه هایی از ابزارها و وسایل دست ساخته انسان را به عنوان منابع تاریخی نام ببرید؟

انواع پوشاک، جواهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل و نقل، اشیای هنری مثل مجسمه ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی، جنگ افزارها، وسایل خانگی.

۶. تمام دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته گواه بر چیست؟

گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشین ما هستند.

۷. ابزارها و وسایل دست ساخته انسان در قمر و چه دانش هایی قرار می گیرند؟

در قلمرو دانش هایی چون باستان شناسی، معماری و هنر.

۸. مطالعه آثار شفاهی چه کمکی به مورخان می کند؟

کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف می کند

۹. آثار شفاهی شامل چه مواردی می باشند؟

افسانه ها و اساطیر اقوام در دوره های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه های متفاوت مثل ها، لطیفه ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی.

۱۰. مهم ترین گونه های مراجع و منابع مکتوب تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی را نام ببرید؟

۱- کتاب های تاریخی ۲- سفرنامه ها ۳- نوشته های جغرافیایی ۴- ادبیات و متون ادبی ۵- سیاست نامه ها و اندرز نامه ها ۶- سایر نوشته ها.

۱۱. انواع مختلف کتاب های تاریخی تالیف شده در دوران اسلامی را نام ببرید؟

۱- تاریخ های عمومی ۲- تاریخ های محلی ۳- تاریخ های سلسله ای ۴- تک نگاری ۵- تاریخ های منظوم.

۱۲. ویژگی های تاریخ های عمومی دوران اسلامی را بنویسید؟

مولفان این دسته از آثار، تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می کردند و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می پرداختند. پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و تا پایان دوره ساسانیان ختم می کردند. در ادامه رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی را تا زمان حیات خود شیت و ضبط می کردند.

۱۳. مهم ترین و مشهورترین تاریخ عمومی را نام ببرید؟

تاریخ طبری تالیف محمدبن جریر طبری.

۱۴. انگیزه اصلی نویسندگان کتاب های تاریخ های محلی چه بود؟

ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی نامه مفاخر و مشاهیر محلی بوده است.

۱۵. معروف ترین اثر تاریخی محلی را ذکر کنید؟

تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته، در موضوع تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ ق.

۱۶. هدف از نگارش تاریخ های سلسله ای چه بود؟
فرمان روایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویداد های دوران خود معمولاً افراد ادیب و دانشمند را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می کردند.
۱۷. مشهورترین ترین نمونه تاریخ های سلسله ای را نام ببرید؟
کتاب تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی.
۱۸. تاریخ نگاری به صورت تک نگاری از چه زمانی و باجه هدفی مرسوم شد؟
از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می دادند.
۱۹. مشهورترین تک نگاری تاریخی را نام ببرید؟
عجائب المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت آور تیمور) تألیف ابن عربشاه درباره تیمور.
۲۰. سرودن منظومه های حماسی و تاریخی در ایران از چه زمانی رواج و رونق بسیاری یافت؟ دوره مغولان
۲۱. برجسته ترین منظومه حماسی و تاریخی را نام ببرید؟ شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی.
۲۲. سفرنامه های چه اطلاعاتی درباره تاریخ ایران دوران اسلامی به دست می دهند؟
سفرنامه ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می شوند. بسیاری از جهان گردان گنجینه ای از اخبار و اطلاعات بسیار با ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین هانی را که دیده اند از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده اند.
۲۳. متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می دهند؟
اطلاعات بسیار با اهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه ها، کالاهای، قلعه ها، برج ها، بندرها، رود ها و دریاها، پایتخت ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین ها و حکومت های محلی ارائه می دهند.
۲۴. نمونه ای از نوشته ها و کتاب های جغرافیایی نام ببرید؟
کتاب هایی با عنوان مشترک المسالك و الممالک تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن خردادبه.
۲۵. کدام یک از شاعران در شعر های خود به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده اند؟
بسیاری از شاعران مانند انوری، شاعر دوره سلجوقی در قصیده نامه اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش.
۲۶. کتاب های سیاست نامه ای حاوی چه موضوعاتی می باشند و چه اطلاعاتی را ارائه می دهند؟
موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم اند و اطلاعات سودمندی در خصوص چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می دهند.
۲۷. برجسته ترین کتاب سیاست نامه متعلق به کیست؟
سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی.
۲۸. اندرز نامه ها بیشتر به چه مسائلی می پردازند و مشهورترین اندرز نامه را نام ببرید؟
به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می پردازند. از نمونه های مشهور اندرزنامه ها، می توان به قابوس نامه، نوشته عنصر المعالی در قرن پنجم هجری اشاره کرد.
۲۹. به جز منابع نوشتاری ذکر شده، نمونه های دیگر منابع نوشتاری را ذکر کنید؟
۱- تألیفات تحت عنوان طبقات، انساب و فرهنگ نامه های زندگینامه ای
۲- اسناد برجای مانده از دیوان های حکومتی سلسله ها نظیر فرمان ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و فرهنگی و منشآت (نامه ها)
۳- متون تقویمی و گاه شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی
۴- نوشته های وی سکه ها نیز اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می دهند.

پاسخ پرسش‌های نمونه

۱- منظور از منابع غیرنوشتاری چیست؟ توضیح دهید.

الف مَحْوُطَه‌ها و بناهای تاریخی: به مورخان این امکان را می‌دهد تا از چگونگی اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی گذشتگان آگاهی یابند. مانند مکان‌های تاریخی مثل غار خرا، کوه احد و یا دشت جالدران و بناهای تاریخی نظیر میدان نقش جهان.

ب دست ساخته‌های انسانی: انواع پوشاک، انواع جوهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل و نقل، اشیای هنری مثل مجسمه‌ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی، جنگ افزارها، وسایل خانگی و در مجموع تمام دست ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته

پ آثار شفاهی: مطالعه روشمند افسانه‌ها و اساطیر قومی دوره‌های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، گونه‌های مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی، رمزی، تمثیلی، تخیلی و طنز آلود، گونه‌های مختلف متل‌ها، لطیفه‌ها، انواع شعر، نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی، کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف می‌کند.

۲- تفاوت‌ها و شباهت‌های تاریخ‌های عمومی و سلسله‌ای را بیان کنید.

تاریخ جهانی از آفرینش عالم، شرح زندگی آدم و دیگر پیامبران ما و شرح تاریخ اساطیری ایران از کیومرث تا پایان دوره ساسانیان است اما تاریخ سلسله‌ای مربوط به ضبط و ثبت رویدادهای دوران فرمانروایان بزرگ و کوچک توسط افراد ادیب و دانشمند است.

۳- چرا سفرنامه‌ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می‌شوند؟

زیرا سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند. بسیاری از جهانگردان گنجینه‌ای از اطلاعات ارزشمند درباره تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۴- متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می‌دهند؟

اطلاعات بسیار بااهمیت درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، رادها، کالاها، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی

۵- به نظر شما کدامیک از انواع منابع معرفی شده تاریخی اهمیت بیشتری دارند؟ برای اثبات نظر خود استدلال کنید

همه منابع تاریخی با توجه به موضوع و کاربرد آن‌ها دارای اهمیت است و هر کدام از آن‌ها با توجه به جایگاهش می‌تواند مورد استفاده محققان قرار گیرد. اما آن‌ها چه مهم‌تر است تاریخ عمومی می‌باشد که شامل کلیه مطالب متنوع و مفید و برای عموم مردم است.

سؤالات درس دوم: روش پژوهش در تاریخ: بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

۱. مورخان وقتی با یک گزارش تاریخی رو به رو می‌شوند چه کاری انجام می‌دهند؟

آن را اعتبار سنجی می‌کنند و به نقد آن می‌پردازند.

۲. نقد یک خبر تاریخی که در حقیقت همان اعتبار سنجی و بررسی اصالت خبر محسوب می‌شود، در چند مرحله انجام می‌شود؟

۱- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده ۲- سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی.

۳. در مرحله سنجش اعتبار و نقد روایت کننده پژوهشگران چه مواردی را مورد بررسی قرار می‌دهند؟

۱- ویژگی‌های هویتی روایت کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی ۲- علائق و انگیزه‌های راوی در بیان یک خبر ۳- قیام و کشف اندیشه و مقصود او ۴- تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر

۴. چرا فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر در مرحله سنجش اعتبار و نقد روایت کننده، از کارهای مهم مورخان است؟

زیرا باید متوجه شد که روایت کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است.

۵- به نظر شما ارزش کدام خبر راوی از اهمیت زیادی برخوردار است؟

ارزش و اعتبار خبری که راوی آن خود به طور مستقیم شاهد رویداد بوده به مراتب از خبری که روایت کننده آن از دیگران نقل کرده بیشتر است.

۶. چرا در گذشته، برخی از مورخان مانند مسعودی از نزدیک مکان رویدادها را مورد مطالعه قرار می‌دادند؟

برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی.

۷. معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را نام ببرید؟
- ۱- مطابقت با عقل ۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد ۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی ۴- سنجش گزارش ها بر اساس زمان و مکان ۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی ۶- اعتبار سنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی.
۸. کدام یک از مورخان برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می بردند؟
- یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می دانستند.
۹. نتایج تحقیقات علمی باستان شناسان بر روی محوطه ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی چه کمکی به مورخان می کند؟
- به مورخان کمک می کند که اخبار و مندرجات کتاب های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند.
۱۰. چرا سنجش گزارش های تاریخی بر اساس زمان و مکان مهم می باشد؟
- زیرا زمان و مکان دورکن مهم یک رویداد تاریخی اند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.
۱۱. نقش دستاوردهای علوم تجربی در اعتبار سنجی داده های تاریخی را بیان کنید؟
- همخوانی یا عدم همخوانی یافته های علوم تجربی با داده های تاریخی می تواند روش مفیدی در تعیین اصالت و اعتبار گزارش های تاریخی باشد و یا اعتبار آنها را مورد تردید قرار دهد.
۱۲. پژوهش ها و داده های کدام علوم انسانی دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می دهند؟
- علوم نظیر جامعه شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، دیرینه شناسی، اسطوره شناسی، زبان شناسی، خط شناسی، نسخه شناسی، نشانه شناسی، مردم شناسی، بوم شناسی.
۱۳. انواع روش های تاریخ نگاری را نام ببرید؟
- ۱- تاریخ نگاری روایی ۲- تاریخ نگاری ترکیبی ۳- تاریخ نگاری تحلیلی.
۱۴. تاریخ نگاری روایی به چه نوعی از تاریخ نگاری گفته می شود؟
- به نوعی از تاریخ نگاری گفته می شود که مورخ روایت های مختلف و متعدد درباره که موضوع واحد را با ذکر اسناد ذکر می کند.
۱۵. مهم ترین ویژگی تاریخ نگاری روایی چیست؟
- این بود که تاریخ نگاران هیچ گونه دخل و تصرفی در روایت ها نمی کردند و عینا آنها را ذکر می کردند.
۱۶. کاربرد تاریخ نگاری روایی چه بود؟
- این نوع تاریخ نگاری در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می شد، ولی بعدها برای ثبت وقایع دوران های بعدی نیز از این روش استفاده شد.
۱۷. برجسته ترین چهره تاریخ نگاری روایی را نام ببرید؟
- محمد بن جریر طبری.
۱۸. مهم ترین عیب تاریخ نگاری روایی چه بود؟
- نویسندگان به دور از هر گونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره راستی و نادرستی خبر ارائه نمی دهند.
۱۹. چرا برخی مورخان دور بودن تاریخ نگاری روایی را از هر گونه نقد و انتقاد، امتیازی بزرگ می دانند؟
- زیرا مورخان بعدی با مجموعه ای از اخبار گوناگون درباره یک موضوع روبه رومی شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی درباره اصل خبر قضاوت می کنند.
۲۰. روش تاریخ نگاری ترکیبی چگونه است؟
- در این روش مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت ها، یک گزارش واحد از آنها تنظیم می کند. در این روش مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه های خیر از چشم او دور بماند.
۲۱. روش تاریخ نگاری ترکیبی از چه زمانی متداول شد و برجسته ترین چهره های این سبک از تاریخ نویسی را نام ببرید؟
- از اواخر قرن سوم هجری. از برجسته ترین چهره های این سبک می توان به بالذری صاحب کتاب فتوح البلدان و دینوری نویسنده کتاب اخبار الطوال اشاره کرد.

۲۲- روش نگاری تحلیلی چگونه است؟

در این روش، مورخ با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد و نقد آن ها، اقدام به تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن واقعه می نماید.

۲۳ برجسته ترین آناری که به شیوه تاریخ نگاری تحلیلی تألیف شده است را نام ببرید؟

تجارب الأمم ابوعلی مسکویه و تاریخ بیهقی و مروج الذهب مسعودی

۲۴- مورخان در دوران اسلامی، گزارش ها و نوشته های خود را به چند روش تنظیم و ارائه می کردند؟

۱- روش سال شماری ۲- روش موضوعی.

۲۵. در روش سال شماری، مورخان چگونه حوادث را می نوشتند؟ مثال بزنید.

حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شدند. مثلا طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند.

۲۶. در روش موضوعی، مورخان چگونه حوادث را می نوشتند؟ یک نمونه مثال بزنید.

یک موضوع خاص محور نگاری قرار می گیرد. موضوع می توانست یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطبایا باشد. مثال کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر، نوشته علی بن حسین مسعودی.

جواب پرسش های درس دوم تاریخ انسانی یازدهم

۱- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده چرا و چگونه صورت می گیرد؟

۱) چون برای پژوهشگران و مورخان روایت کننده بسیار مهم است آنها ویژگی های هویتی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی، سطح علم او را بررسی میکنند و همچنین علایق راوی را نیز مد نظر میگیرند تا کشف کنند چرا خبر را نقل کرده است و همچنین محل زندگی و فاصله آن تا محل رخداد برای آنها مهم است تا متوجه شوند خود او خبر را نقل کرده است یا خیر

۲- سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.

۲ الف) مطابق بودن با عقل ب) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد ج) بررسی گزارش ها بر اساس زمان و مکان

۳- روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.

۳) تاریخ نگاری ترکیبی به صورتی است که مورخ منابع زیادی را در رابطه با یک رخداد بررسی میکند و در نهایت چکیده و وجه اشتراک آنها را در غالب به نوشته بیان مینماید بدون ذکر منابع در این نوع تاریخ نگاری برخی جزئیات حذف میشوند اما در تاریخ روایی مورخ روایت های مختلف از یک حادثه را با ذکر منابع بیان میکند در واقع این تاریخ نگاران بدون هیچ نظری و دیدگاهی روایت های مختلف را بیان مینمایند

۴- مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.

۴) تاریخ نگاری تحلیلی تاریخ بیهقی، مروج الذهب، تجارب الأمم ابو علی مسکویه تاریخ نگاری ترکیبی بلاذری با کتاب فتوح البلدان و دینوری نویسنده اخبار الطوال

سؤالات درس سوم: اسلام در مکه.

۱. شبه جزیره عربستان مسکن دیرینه کدام اقوام است؟ اعراب

۲. بر اساس مطالعات مورخان و کاوش های باستان شناسان، مهم ترین فرهنگ و تمدن شبه جزیره عربستان در قبل از میلاد در کجا واقع بود؟ سرزمین یمن، واقع در جنوب شبه جزیره.

۳. نظام اجتماعی عربستان در آستانه ظهور اسلام چگونه بود؟

۱- ساکنان شبه جزیره عربستان را قبیله ها و طایفه های گوناگون عرب تشکیل می دادند

۲- هر یک از آنها بر پایه نسب نامه هایی که سینه به سینه منتقل شده بود، خود را به یکی از دو دسته قحطانی (جنوبی) و عدنانی (شمالی) منسوب می کردند.

۳- زندگی چادر نشینی و نظام قبیله ای در سرتاسر این سرزمین رواج داشت

۴- در معدود شهرهایی مانند مکه، طائف و یثرب نیز با وجود سکونت مردم در خانه های ساخته شده از سنگ و گل، نظام قبیله ای همچنان استوار و محکم بود.

۴. مفهوم قبیله در جامعه عربستان چه بود؟

یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می آمد و شامل تمامی مردمی می شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.

۵. شاخص ترین سنن و ارزش های حاکم بر نظام قبیله ای شبه جزیره عربستان را ذکر کنید؟

۱. افتخار به حسب و نسب ۲- احترام به روابط خونی و خویشاوندی ۳- اطاعت بی چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله ۴- پشتیبانی بی قید و شرط از هم قبیله‌گان در هر شرایطی.

۶. تعصب یا عنصیت قبیله ای چگونه به وجود می آمد و چه نقشی در شبه جزیره عربستان داشت؟

وابستگی شدید اعراب به قبیله خود، موجب به وجود آمدن تعصب یا عنصیت قبیله ای شده بود. تعصب قبیله ای، نقش زیادی در بروز جنگ و خون ریزی های پی در پی در شبه جزیره عربستان داشت.

۷. ساکنان شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن چه صفاتی و خصلت هایی معروف بودند؟

برخی صفات و خصلت های اخلاقی مانند مهمان نوازی، شجاعت، سخاوت، مروّت و استقامت در برابر مشکلات و سختی های زندگی معروف بودند.

۸. به چه کسی در چارچوب ارزش ها و سنت های زندگی قبیله ای شبه جزیره عربستان «شجاع» می گفتند؟

به کسی گفته می شد که در نزاع ها و جنگ های فردی و قبیله ای که اغلب به قصد انتقام جویی و غارتگری صورت می گرفت، با جرات و جسارت تمام بجنگد و نهایت بی رحمی را از خود نشان دهد.

۹. مقام و منزلت زن در نظام اجتماعی عربستان در دوران پیش از اسلام، چگونه بود؟

مقام و منزلت زن پایین بود. قرآن به موقعیت حقارت آمیز زن در میان اعراب جاهلی اشاره فرموده و آنان را به سبب داشتن چنین عقیده و اخلاقی نکوهش کرده است.

۱۰. چرا در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام، مردان قبیله فقط به پدران خود افتخار می کردند؟

زیرا در جامعه ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، بسیاری از پدران و خانواده ها آرزو داشتند که فرزندشان پسر باشد تا بتواند بر پشت اسبان بجنگد و از راه جنگ و راهزنی، غنیمت به چنگ آورد. علاوه بر آن، با فرزند پسر عزت و شرافت قبیله حفظ می شد.

۱۱. نظام سیاسی عربستان در آستانه ظهور اسلام چگونه بود؟

در دوران پیش از اسلام، قبیله های عرب شبه جزیره عربستان به صورت پراکنده و جدا از هم می زیستند و حکومت فراگیر و قدرتمندی در آن شبه جزیره وجود نداشت.

۱۲. چرا قبیله قریش، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشت؟

به سبب در اختیار داشتن اداره کعبه و تجارت با سرزمین های دور و نزدیک.

۱۳. چرا قدرت و نفوذ قریش در عربستان را نمیتوان به منزله حکومتی پایدار شمرد؟

زیرا متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجم نبود و ثبات لازم را نداشت.

۱۴. وضعیت اقتصادی شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام متأثر از چه بود و قبایل صحرا نشین آن به چه اموری می پرداختند؟

متأثر از موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی آن بود و قبایل آن، اغلب از طریق پرورش معدودی بز و شتر و راهزنی زندگی خود را تأمین می کردند. در برخی از مناطق مانند یثرب، یمن و طائف کشاورزی وجود داشت.

۱۵. وضعیت تجارت در عربستان پیش از اسلام چگونه بود؟

تجارت وضع بهتری داشت و داد و ستد با سرزمین های مجاور عربستان از اهمیت فراوانی برخوردار بود. مکه که بر سر راه من به شام قرار داشت، مرکز اصلی بازرگانی به شمار می رفت و سران قریش از طریق تجار با شام و دیگر سرزمین های اطراف شبه جزیره عربستان، سود سرشاری کسب می کردند.

۱۶. اوضاع علمی و فرهنگی جامعه عربستان پیش از اسلام را بیان کنید؟

مردم عرب در دوران پیش از اسلام به علم و دانش توجه چندانی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خبری نبود حتی تعداد با سوادان مهم ترین شهر آن دیار یعنی مکه از تعداد انگشتان دست فراتر نمی رفت. به این ترتیب از نظر تمدنی نیز فاقد دستاوردهای قابل توجهی بودند و ویژگی های زندگی صحرا نشینی بر شهر نشینان نیز غلبه داشت.

۱۷. برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت چه بود؟ شعر و شاعری بود.

۱۸. همزمان با ظهور اسلام، بیشتر ساکنان شبه جزیره عربستان چه اعتقادی داشتند؟
بت پرست بودند.

۱۹. مشخصات آیین بت پرستی ساکنان شبه جزیره عربستان را بنویسید؟

۱- آنان بت های سنگی و چوبی متعددی را می پرستیدند و قربانی ها و نذرهای فراوانی را نثار آن ها می کردند

۲- بی اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. آیات متعددی در قرآن مجید هست که دلالت بر این موضوع دارد

۳- بت پرستان سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می آوردند، اما آن را با عقاید، آداب و رسوم شرک آلود آمیخته بودند.

۲۰. وضعیت خانه کعبه در آستانه ظهور اسلام چگونه بود؟

در آن زمان، خانه کعبه مانند بیشتر عبادتگاه های این شبه جزیره، به محل نگهداری و نیایش بت های گوناگون تبدیل شده بود.

۲۱. در آستانه ظهور اسلام، از بقایای آیین ابراهیم در عربستان چه چیزی باقی مانده بود؟

اعتقاد به الله به عنوان آفریننده جهان، به کلی از دل بت پرستان محو نشده بود و مردم مکه به الله به عنوان خدای بزرگ اعتقاد داشتند.

۲۲. به چه کسانی حنفا، می گفتند؟

معدودی از اعراب بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت ها امتناع می کردند و از گوشت قربانی آن ها نمی خوردند. ایشان به حنفا، معروف شدند.

۲۳. در آستانه ظهور اسلام به جز بت پرستی چه ادیانی در عربستان رواج داشت؟

تعدادی از قبیله های عرب به دین های یهودیت و مسیحیت گرویده بودند. برخی از یهودیان ساکن یثرب و معدودی از مسیحیان مستقر در

نجران از آن جمله اند. همچنین برخی شواهد و مدارک، نشان از گرایش عده ای از مردم عرب به آیین زرتشتی و کیش مانوی دارد.

۲۴. قرآن از وضعیت اجتماعی و فرهنگی عربستان پیش از اسلام با چه صفتی یاد کرده است؟ با صفت جاهلی یاد کرده است.

۲۵. مفهوم جاهلیت را شرح دهید؟

در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه جوئی دارد که از خلق و خوی تند

وسرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می گرفت و تعصب قبیله ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و

بردباری شده بود.

۲۶. حضرت محمد(ص) پیش از بعثت در کجا به عبادت و راز و نیاز به درگاه خداوند می پرداخت؟ در غار حرا.

۲۷. حضرت محمد(ص) پیش از بعثت به داشتن چه صفاتی معروف بود؟

ایشان به داشتن صفات و خصلت هایی همچون امانت داری، راست گویی، درستکاری، خردمندی، خوش رویی و خوش خلقی در میان مردم

مکه معروف بود.

۲۸. با نزول نخستین آیات کدام سوره، پیامبری و آغاز رسالت الهی حضرت محمد (ص) آغاز شد. سوره علق.

۲۹. دعوت آغازین پیامبر بر چه پایه هایی بود؟

پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز.

۳۰. حضرت محمد(ص) دعوتش را از چه کسانی آغاز کرد و نخستین ایمان آورندگان به وی چه کسانی بودند؟

از خانواده خویش آغاز کرد. حضرت خدیجه، حضرت علی و نیز زیدبن حارثه، فرزندخوانده رسول خدا، به عنوان نخستین ایمان آورندگان

بودند. ابوبکر بن ابی قحافه نخستین فرد بیرون از خانواده رسول خدا بود که اسلام آورد.

۳۱. کدام ائمه در آغاز دعوت پیامبر را پذیرفتند؟ قشر های جوان، فقیر و مستضعف.

۳۲. دعوت آشکار و عمومی پیامبر از چه زمانی آغاز شد؟

سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد.

۳۳. با نزول چه آیه ای دعوت آشکار و عمومی پیامبر آغاز شد؟

آیه ۹۴ سوره حجر «آنچه را دستور داری آشکار کن و از مشرکان روی بگردان»

۳۴. عکس العمل سران قریش نسبت به دعوت پیامبر چه بود؟

سران قریش دعوت حضرت محمد را نپذیرفتند و اعلام کردند که ما از آیین، آداب و سنت های پدران و اجداد خویش، پیروی می کنیم.

۳۵. سران مشرک از چه زمانی درصدد برآمدند که با پیامبر و مسلمانان مقابله کنند؟ با گسترش دعوت و گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام.
۳۶. به چه دلایلی سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند؟
- ۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها ۲- برخی آیات قرآن بیانگر آن است که مشرکان مکه از آن بیم داشتند که در صورت پیروی از اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی آن شهر متزلزل شود و بازرگانان قریش از سود هنگفتی که از تجارت با سرزمین های دور و نزدیک کسب می کردند، محروم بمانند ۳- رقابت های قبیله ای و حسادت طایفه ای را نیز نمی توان در دشمنی با رسول خدا در مکه نادیده گرفت.
۳۷. چرا دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیله نبرومندی بودند، چندان آسان نبود؟ زیرا، ممکن بود تعصبات طایفه ای و قبیله ای را بر انگیزد و باعث ایجاد جنگ و خونریزی شود.
۳۸. سران مشرک برای جلوگیری از مسلمان شدن افراد طوایف چه تصمیمی گرفتند؟ تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نماید و با افرادی از طایفه خود که اسلام آورده بودند، برخورد کند. مشرکان همچنین ابوطالب، رئیس طایفه بنی هاشم را در تنگنا قرار دادند که رادرزاده خود را وادار به دست کشیدن از عقایدش نماید و یا او را به آنان بسپارد.
۳۹. عکس العمل ابوطالب در برابر فشار مشرکان مبنی از عدم حمایت از پیامبر چه بود؟ ابوطالب نه تنها از حمایت پیامبر دست نکشید، بلکه طایفه بنی هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند. تمام بنی هاشم اعم از مسلمان و غیرمسلمان درخواست ابوطالب را اجابت کردند و تنها ابولهب از این کار سر باز زد و به دشمنی با رسول خدا برخاست.
۴۰. پس از آنکه سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، چه تصمیمی گرفتند و هدف آنان چه بود؟ تصمیم گرفتند بنی هاشم را تحت محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار دهند از این رو، معاهده ای نوشتند که براساس آن هرگونه مراوده اجتماعی از قبیل ازدواج و ارتباط اقتصادی مانند خرید و فروش کالا با بنی هاشم ممنوع شد. هدف مشرکان این بود که ابوطالب و طایفه او ناگزیر شوند، پیامبر را تنها گذارند.
۴۱. بنی هاشم برای کاهش آثار مخرب معاهده محاصره اجتماعی و اقتصادی چه اقدامی انجام دادند؟ به شعب ابی طالب در اطراف مکه پناه بردند. آنان حدود سه سال در آنجا ماندند و مشکلات و سختی های فراوانی تحمل کردند.
۴۲. مدتی پس از پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در سال دهم بعثت چه اتفاقی رخ داد؟ حضرت خدیجه و حضرت ابوطالب، دو حامی بزرگ حضرت محمد، به فاصله کوتاهی از دنیا رفتند و اندوه سنگینی بر دل پیامبر و یارانش نشست.
۴۳. پیامد رحلت ابوطالب برای پیامبر چه بود؟ با رحلت ابوطالب، جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد. آن حضرت، خود اشاره کرده است که قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد.
۴۴. اندیشه خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ با تشدید آزار مشرکان، گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه رو شد.
۴۵. رسول خدا در جست وجوی یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند راهی کدام شهر شد؟ طائف.
۴۶. برخورد مردم طائف با پیامبر چگونه بود؟ اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان راندند و ایشان ناگزیر شد با حمایت خواهی از یکی از اشراف مکه به آن شهر بازگردد.
۴۷. پیامبر پس از بازگشت از طائف برای تبلیغ اسلام در بیرون از مکه چه سیاستی به کار گرفت؟ پس از آن، رسول خدا به تبلیغ اسلام در میان افراد و قبایلی پرداخت که برای مراسم حج و یا انجام کار دیگری به مکه سفر می کردند.
۴۸. چه عاملی زمینه ساز هجرت تاریخی پیامبر از مکه به یثرب شد؟ در مراسم حج، تعدادی از مردم یثرب دعوت پیامبر به اسلام را پذیرفتند.

پاسخ پرسش‌های نمونه

- ۱- تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه جزیره عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید.
در این شبه جزیره بخش اعظم آن صحرا و بیابان خشک است و به همین دلیل شغل بسیاری از مردمان دامداری بوده است و در بعضی مناطق به دلیل وجود آب کشاورزی نیز رونق داشته است.
- ۲- مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی عربها در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.
جاهلیت آن زمان به معنی بدون علم بودن نیست بلکه منظور فرهنگ و اخلاق بد و خشن و اعتقادات بی خردان بوده است از جمله این فرهنگ پایین میتوان به سرپرستی تعصب قبیله‌ای مقام پایین زن ارزشمند بودن غارت کردن اشاره کرد
- ۳- چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند؟
مهم ترین دلایل مخالفت سران قریش با پیامبر در مکه به سه مورد برمی گردد ۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها ۲- ترس از اینکه پیروزی اسلام موقعیت تجاری و سیاسی مکه و به خطر افتد و آنها از سود هنگفت تجارت محروم شوند. ۳- رقابت قبیله ای و حسادت طایفه ای چون پیامبر از بنی هاشم بود و بنی امیه از اینکه پیامبر از بنی هاشم است سخت حسادت می کردند.
- ۴- اندیشه خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه‌های دیگری از هجرت‌های مهم در تاریخ اسلام را بیان کنید.
بعد از تحریم اقتصادی بنی هاشم در سال دهم بعثت حضرت خدیجه و او طلب از دنیا رفتند در واقع این دو نفر حامیان بزرگ پیامبر بودند که با درگذشت آنها فشار خویش بر او زیاد شد تا جایی که فکر هجرت افتاد مثل هجرت امام حسین از مدینه به کوفه
- ۵- مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده، استخراج و در دو دسته منابع و مطالعات (تحقیقات) طبقه بندی کنید.
سیره رسول الله زریاب خوبی، تاریخ اسلام جعفر شهیدی، تاریخ سیاسی اسلام رسول جعفریان، تاریخ طبری جلد ۳، تاریخ کامل ابن اثیر.

سؤالات درس چهارم: امت و حکومت نبوی در مدینه

۱. مدینه النبی پیش از هجرت پیامبر به آن شهر چه نام داشت؟ یثرب.
۲. نتیجه هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب چه بود؟ زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد.
۳. اوضاع اجتماعی یثرب در آستانه هجرت پیامبر به آن شهر چگونه بود؟
این شهر متشکل از تعدادی از محلات مسکونی بود که کشت زارها و نخلستان‌هایی چند، میان آنها فاصله انداخته بودند. این محله‌ها بیشتر به دهکده‌هایی شباهت داشتند که در هر یک از آنها اعضای یک یا چند قبیله و طایفه زندگی می کردند
۴. ساکنان شهر یثرب در دوران جاهلیت شامل چه گروه‌هایی بود؟
شامل دو گروه یهود و عرب بودند. گروه یهود تشکل از چندین قبیله بودند که در سده‌های نخست میلادی به سبب آزار و اذیت امپراتوری روم، از فلسطین به یثرب کوچیده بودند. قبیله‌های عرب آن شهر، از جمله دو قبیله بزرگ اوس و خزرج نیز از یمن به آن دیار مهاجرت کرده بودند.
۵. اوضاع سیاسی یثرب در آستانه هجرت پیامبر به آن شهر چگونه بود؟
قبیله‌ها و طایفه‌های یهودی و عرب ساکن یثرب نیز از نظر سیاسی پراکنده و مستقل از یکدیگر بودند. منابع تاریخی و متون دینی اشاره‌ای به وجود حکومت و یا سلطه اشراف و سران قبیله‌ها در یثرب نکرده‌اند.
۶. چرا هر گاه جنگی میان دو یا چند قبیله در یثرب پیش می آمد، برای مدت طولانی ادامه می یافت؟
چون مرجع سیاسی قدرتمندی در یثرب وجود نداشت تا به اختلاف‌ها رسیدگی کند و مانع دشمنی و نزاع شود.
۷. مردم یثرب اندکی پیش از هجرت، قصد داشتند چه شخصی را به ریاست خویش برگزینند؟ عبدالله بن آبی.
۸. اوضاع اقتصادی یثرب در آستانه هجرت پیامبر به آن شهر چگونه بود؟
یثرب از نظر اقتصادی، شهر ثروتمندی به شمار نمی رفت. اغلب مردم آن شهر به کشاورزی اشتغال داشتند و از درآمد و رفاه اقتصادی بالایی برخوردار نبودند. همچنین یثربیان برخلاف مکیان، روابط تجاری و سیاسی گسترده‌ای با قبایل و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند.
۹. وضعیت یثرب از نظر اعتقادی و دینی در آستانه هجرت پیامبر به آن شهر چگونه بود؟
اکثر اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب بت پرست بودند. حضور یهودیان در آن شهر، سبب شده بود که بت پرستان، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی کسب نمایند. آنان همچنین مطالبی از پیروان دین یهود درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند.

۱۰. اولین ارتباط مردم یثرب با رسول خدا چگونه صورت گرفت؟

حضرت محمد در سال ۱۱ بعثت، شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه آمده بودند، به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام پرداختند.

۱۱. پیمان عقبه اول و دوم چگونه منعقد شدند؟

سال دوازدهم بعثت، ۱۲ مرد یثربی، هنگام مراسم حج در مکانی موسوم به عقبه در منا، با پیامبر بیعت کردند. این بیعت در تاریخ به پیمان عقبه اول معروف شده است. در مراسم حج سال سیزدهم بعثت نیز، ۲۳ مرد و ۴ زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است.

۱۲. چرا پیمان عقبه دوم بیانگر یانگتر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود؟

زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله های مختلف، به ویژه اوس و خزرج، در آن حضور داشتند.

۱۳. نتیجه پیمان عقبه دوم چه بود؟

پایگاه امن و مطمئنی برای مسلمانان در یثرب به وجود آمد. به دنبال این پیمان، رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند. مسلمانان به تدریج راهی آن شهر شدند.

۱۴. چرا پیامبر تصمیم گرفت مخفیانه از مکه خارج و به سوی یثرب حرکت نماید؟

پیامبر نیز پس از آن که از دسیسه مشرکان در دارالندوه برای کشتن خود آگاه شد تصمیم گرفت مخفیانه از مکه خارج و به سوی یثرب حرکت نماید.

۱۵. چه کسی و چرا در شب هجرت پیامبر به مدینه در جای ایشان خوابید؟

حضرت علی برای گمراه کردن مشرکان و به سلامت خارج شدن رسول خدا از مکه.

۱۶. بر خورد انصار (مسلمانان اهل مدینه) با پیامبر و مسلمانان مهاجر به یثرب چه بود؟

به گرمی از رسول خدا و دیگر مهاجران استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند.

۱۷. اولین اقدام پیامبر اندکی پس از ورود به مدینه چه بود؟

قطعه زمینی را که از آن دو یتیم بود برای بنای مسجد خریداری کرد. مسلمانان همگی به همراه پیامبر با اشتیاق فراوان در ساخت مسجد مشارکت ورزیدند.

۱۸. چه کسانی به اهل صغه مشهور شدند؟

برخی از مهاجران بی بضاعت در جوار مسجدی که در مدینه ساخته شد اقامت گزیدند و به اهل صغه مشهور شدند

۱۹. هدف پیامبر از انجام اقدامات خود در مدینه چه بود؟

به منظور ایجاد همبستگی میان مهاجران و انصار و همزیستی مسالمت آمیز ساکنان مدینه و نیز به هدف تأمین نظم و امنیت در آن شهر

۲۰. مهم ترین اقدامات پیامبر در مدینه چه بود؟

۱- پیمان برادری، تحکیم وحدت دینی ۲- پیمان نامه عمومی مدینه.

۲۱. هدف پیامبر از ایجاد پیوند برادری در مدینه چه بود؟

ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان.

۲۲. پیوند برادری در مدینه میان چه کسانی صورت گرفت و پیامبر با چه کسی پیوند برادری برقرار کرد؟

این پیوند، گاه میان دو نفر از مهاجران و اغلب بین یکی از انصار و یکی از مهاجران برقرار کردید. پیامبر، علی را به عنوان برادر خویش برگزید.

۲۳. چرا رسول خدا در صدد برآمد مدینه را از نظر سیاسی و نظامی متحد سازد و نظم و امنیت پایداری در این شهر برقرار نماید؟

وجود قبیله ها و طایفه های پراکنده با عقاید دینی گوناگون و بشین های آکنده از اختلاف و درگیری، همواره تهدیدی جدی برای آرامش و امنیت مدینه به شمار می رفت. از سوی دیگر، این شهر به عنوان پایگاه اسلام، با خطر حمله مشرکان مکه روبه رو بود.

۲۴. مهم ترین اقدام پیامبر در مدینه برای تأسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجمی در چارچوب دین اسلام چه بود؟

پیمان نامه عمومی (قانون اساسی مدینه).

۲۵. محتوی پیمان نامه عمومی مدینه چه بود؟
این پیمان نامه، حقوق و مسئولیت های هر یک از گروه های مسلمان و غیرمسلمان و چونکه ارتباط آنها را با یکدیگر مشخص می کرد.
۲۶. نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام و الگوی حکومتی پیامبر چگونه کامل شد؟
با نزول آیات مربوط به جهاد، خمس، زکات، جزیه.
۲۷. مخالفان و دشمنان اسلام پس از هجرت به مدینه چه گروه هایی بودند؟
مشرکان مکه همچنان در رأس و سرسخت ترین مخالفان و دشمنان مسلمانان بودند. مخالفان داخل مدینه که سرآمد آنان، منافقان و یهودیان بودند.
۲۸. پس از هجرت پیامبر و یارانش به مدینه، بزرگ ترین و سرسخت ترین دشمنان دعوت اسلامی چه کسانی بودند؟
مشرکان قریش.
۲۹. چرا در سال نخست هجرت، به دنبال نزول آیات جهاد، رسول خدا تصمیم به تشکیل نیروی نظامی گرفت؟
قریش با بسیاری از قبیله های شبه جزیره عربستان و به طور خاص منطقه حجاز روابط سیاسی و تجاری داشت و می توانست آنها را علیه مسلمانان تحریک کند.
۳۰. هدف عملیات های نظامی پیامبر در اواخر سال نخست هجری چه بود؟
از اهداف این عملیات ها، تهدید مسیر تجارت مشرکان مکه به شام و کسب غنیمت بود؟ زیرا آنان اموال مهاجران مسلمان را تصرف و غارت کرده بودند.
۳۱. نخستین جنگ بزرگ سیاه اسلام و مشرکان در چه سالی و در کجا صورت گرفت و نتیجه این جنگ چه شد؟
در سال دوم هجرت در جایی موسوم به بدر صورت گرفت. در این جنگ، حدود ۳۰۰ رزمنده مسلمان بر ۹۵۰ جنگجوی قریش پیروز شدند.
۳۲. پیامد غزوه بدر برای مشرکان و مسلمانان چه بود؟
غزوه بدر ضربه سنگین و جبران ناپذیری بر قریش وارد آورد و قدرت و موقعیت آنان را در منطقه حجاز تضعیف کرد. پس از آن، ساکنان آن منطقه گرایش بیشتری به رسول خدا و اسلام نشان دادند.
۳۳. فرماندهی سیاه قریش در غزوات احد و خندق که بود؟ ابوسفیان.
۳۴. نتایج غزوات احد و خندق چه بود؟
مشرکان در غزوه احد به موفقیتی نسبی دست یافتند، اما در جنگ خندق با احزاب با وجود اینکه تمام نیرو و امکانات مادی و معنوی خود را بسیج کرده بودند، ناکام ماندند.
۳۵. سردسته منافقان مدینه که بود؟ عبدالله بن ابی.
۳۶. اقدامات منافقان در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان را فهرست کنید؟
هنگامی که رسول خدا تصمیم به محاصره یهودیان بنی نضیر گرفت، سردسته منافقان، یهودیان را تشویق به مقاومت کرد و به آنان وعده یاری داد. عبدالله بن ابی همچنین می کوشید که انصار را علیه مهاجران تحریک نماید. او در غزوه های احد و تبوک، به همراه یارانش از سیاه اسلام جدا شد و در جنگ شرکت نکرد.
۳۷. چند نمونه از توطئه های یهودیان علیه مسلمانان را بنویسید.
برخی از سران یهودی به خصوص رؤسای سه قبیله بزر آنان، هر گاه فرصتی پیش می آمد، علیه حکومت اسلامی کارش کنی می کردند و با دشمنان آن به همکاری می پرداختند. یهودیان همچنین از هیچ کوششی برای زنده کردن کینه و دشمنی میان مسلمانان دری نمی کردند.
۳۸. اقدامات پیامبر در مقابل دسیسه گری های یهودیان علیه مسلمانان چه بود؟
پیامبر ناگزیر از برخورد با آنان شد و طی سه لشکر کشی و محاصره نظامی، به حضور قبیله های یمان شکن و توطئه گر یهودی در مدینه پایان داد. علاوه بر آن، تغییر قبله مسلمانان از بیت المقدس به سوی مکه، یکی دیگر از اقداماتی بود که به فرمان الهی و در پی بیانیه جویی یهودیان انجام گرفت.
۳۹. چه عاملی زمینه مساعدی برای نشر اسلام در میان قبیله های منطقه حجاز و گسترش محدوده حکومت پیامبر فراهم آورد؟
ناکامی قریش در جنگ خندق و کاهش فعالیت های نظامی آنان علیه اسلام.
۴۰. چگونه انعقاد صلح حدیبیه را توضیح دهید؟

در ذی القعدة سال ششم هجرت، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان لباس احرام پوشیدند و به منظور انجام مراسم حج راهی مکه شدند. مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند. پس از مذاکراتی که میان دو طرف انجام گرفت، در حدیبیه، پیمان صلحی میان مسلمانان و مشرکان بسته شد.

۴۱. قرآن صلح حدیبیه را چه معرفی کرده است؟ فتح و پیروزی آشکار برای اسلام.

۴۲. حوادث مهم پس از صلح حدیبیه را ذکر کنید؟

۱- پس از پیمان صلح حدیبیه حضرت محمد، سران امپراتوری ها و دولت های بزرگ را به اسلام دعوت کرد. به همین منظور، سفیران رسول خدا، نامه های آن حضرت را به پادشاهان ایران، روم، غسان، مصر و حبشه و روسای برخی قبیله های بزرگ عرب رساندند
۲- طی سال های هفتم و هشتم هجری تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه جزیره عربستان مانند عمان، بحرین، نجران، یمن و ... یا به اسلام گرویده و یا با بستن پیمان و پرداخت جزیه، تابع حکومت مدینه شدند.

۴۳. علت و چگونگی فتح مکه توسط پیامبر را بنویسید؟

حدود دو سال پس از پیمان حدیبیه، قریش این پیمان را نقض کرد. از این رو، پیامبر به سرعت سپاهی مرکب از ده هزار تن را برای فتح مکه بسیج کرد. در رمضان سال هشتم هجر مکه به صورت مسالمت آمیزی، فتح و کعبه از بت ها پاکسازی شد.

۴۴. پیامد فتح مکه چه بود؟

پس از آن قبیله های اطراف آن شهر نیز به تدریج اسلام پذیرفتند.

۴۵. مورخان سال نهم هجری را چه نامیدند، چرا؟

مورخان سال نهم هجری را سال وفود یا سال اسلام آوردن قبیله ها نامیده اند. در این سال هیئت های نمایندگی قبیله های مختلف عرب از هر سو به مدینه آمدند و ضمن پذیرش اسلام، فرمانبرداری خود را از رسول خدا اعلام کردند.

۴۶. پس از نزول سوره برات (توبه) پیامبر چه دستوری به حضرت علی داد؟

با نزول سوره برات (توبه) در آخرین ماه های سال نهم هجری، رسول خدا به علی ماموریت داد که برای ابلاغ سوره برات عازم مکه شود. پس از آن مکه و خانه خدا، به عنوان حرم اسلامی اعلام گردید و مشرکان حق نداشتند به آنجا وارد شوند

۴۷. عمده نگرانی پیامبر در آخرین سال زندگی خود چه بود؟

عمده نگرانی آن حضرت مربوط به آینده امت اسلامی بود.

۴۸. پیامبر در حجه الوداع برای برطرف کردن نگرانی خود در مورد آینده امت اسلامی چه اقداماتی انجام داد؟

رسول خدا پس از پایان مراسم حج و هنگام بازگشت به مدینه، در مکانی به نام غدیر خم، طی خطبه ای طولانی، مهم ترین وصیت خود را ایراد کرد. آن حضرت در این خطبه ضمن معرفی علی به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد.

۴۹. رسول خدا در واپسین روزهای زندگی خود چه دستوری صادر کرد؟

دستور داد سپاه اسلام به منظور مقابله با تهدیدات رومیان به سوی سرحدات شام حرکت کند و آسامه بن زید را که در آغاز جوانی بود به فرماندهی آن سپاه منصوب کرد. اما به دلیل مخالفت برخی از صحابه، این دستور پیامبر در زمان حیات آن حضرت اجرا نشد.

۵۰. حضرت محمد در چه سالی و در کجا رحلت فرمودند؟

در ۲۸ صفر سال ۱۱ در مدینه المنی رحلت کرد و در همان شهر به خاک سپرده شد.

۵۱. نظام حکومتی که پیامبر در مدینه بر پایه امت اسلامی بنیان نهاد، چگونه بود؟

بسیار ساده و فاقد تشکیلات و سلسله مراتب گسترده بود. رسول خدا، کاخ و نگهبان شخصی نداشت و در دوران زمامداری او از تشریفات و تجملات مرسوم در دربار پادشاهان و سایر فرمانروایان خبری نبود. پیامبر، در خیلی از مسائل حکومتی به ویژه جنگ و صلح، پس از مشورت با اصحاب تصمیم گیری می کرد.

۵۲. پیامبر چه مکانی را در مدینه به عنوان پایگاه حکومتی خویش قرار داد؟ مسجد النبی.

۵۳. مسجد به عنوان پایگاه حکومتی پیامبر، چگونه محلی به شمار می رفت؟

محل عباد، آموزش و انجام امور سیاسی، اداری و نظامی به شمار می رفت.

۵۴. وضعیت سپاه و مدیریت امور نظامی پیامبر را توضیح دهید؟

مسلمانان به خاطر حضور در سپاه و شرکت در جنگ حقوق نمی گرفتند، اما از غنیمت های جنگی سهم خود را دریافت می کردند.. هزینه تامین جنگ افزارهای نظامی مانند سلاح، اسب و سایر تجهیزات جنگی نیز به عهده جنگاوران بود. رسول خدا، همواره به نظم و آمادگی رزمی مسلمانان اهمیت می داد و بر آموزش های نظامی سپاه نظارت دقیق داشت.

۵۵. اقدامات پیامبر در زمینه تعلیم و تربیت چه بود؟

رسول خدا نیز توجه خاصی به تعلیم و تربیت داشت و آن را در اولویت امور قرار داده بود. آن حضرت پس از جنگ بدر، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد. پیامبر مرتب معلمانی را برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به سوی شهرها و قبایل مختلف می فرستاد.

۵۶. منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تامین و توزیع هر یک از آنها را ذکر کنید؟

- ۱- غنایم جنگی: چهار پنجم غنایم جنگی میان جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن (خمس)، به خدا، رسول، خویشان او، یتیمان، فقیران و در راه ماندگان تعلق داشت
- ۲- زکات (صدقات): زکات را مسلمانان می بایستی پرداخت نمایند
- ۳- جزیه مالیات سرانه ای بود که به مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می گرفت بودند.
- ۴- پیامبر پس از آنکه مناطق یهودی نشین مانند خیبر را به جنگ گشود، به یهودیان ساکن آنجا اجازه داد همچنان بر روی زمین های آن منطقه کشاورزی کنند و نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند.

۵۷. خلق و خوی رسول خدا چگونه بود؟

- ۱- رسول خدا چهره ای گشاده و خنده رو و قلبی مهربان داشت ۲- آن حضرت زیاد سخن نمی گفت و زبان به دشنام و بدگویی نمی گشود
- ۳- با همسران خویش مدارا می کرد و اهل بیت خود را گرمی می داشت ۴- آن حضرت با دشمنان خود، پس از تسلیم شدن، با ملایمت رفتار می کرد و در صدد انتقام جویی بر نمی آمد ۵- خوراک، پوشاک و مسکن آن حضرت بسیار ساده بود ۶- رسول خدا علاقه و رغبتی فراوان به پاکیزگی و نظافت داشت.

۵۸. قرآن از سجایای اخلاقی پیامبر با چه عنوانی یاد کرده است؟

به عنوان اخلاق عظیم، اسوه و الگوی دیگر مردمان یاد کرده است.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟
به این دلیل که اکثر شبه جزیره هم پیمان با پیامبر و مسلمانان شدند و در مکه اسلام نیز فراگیر شده بود.
۲. هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟
پیامبر اکرم در نخستین ماه های پس از هجرت با هدف ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان، به آنان توصیه کرد که بدون در نظر گرفتن وابستگی های قبیله ای، با یکدیگر پیوند برادری برقرار نمایند.
- این اقدام نتایج عاطفی و اجتماعی زیر را در پی داشت: تأکید بر برادری ناشی از ایمان، ایجاد روحیه ی تعاون و همکاری و تأکید بر الفت و همبستگی همگانی، آماده سازی مسیر وحدت جامعه، تغییر فرهنگ جاهلی مبتنی بر پیمان های قبیله ای به پیمان مبتنی بر روح ایمان و اسلام.
۳. سه مورد از اقدامات منافقان را در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان فهرست کنید.
هنگامی که رسول خدا تصمیم به محاصره ی یهودیان بنی نضیر گرفت، سردسته ی منافقان، یهودیان را تشویق به مقاومت کرد و به آنان وعده یاری داد. عبدالله بن ابی همچنین می کوشید که انصار را علیه مهاجران تحریک نماید. او در غزه های آحد و تبوک، به همراه یارانش از سپاه اسلام جدا شد و در جنگ شرکت نکرد.

۴. منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تامین و توزیع هر یک از آنها را ذکر کنید.

- ۱- غنایم جنگی: چهار پنجم غنایم جنگی میان جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن (خمس)، به خدا، رسول، خویشان او، یتیمان، فقیران و در راه ماندگان تعلق داشت
- ۲- زکات (صدقات): زکات را مسلمانان می بایستی پرداخت نمایند

- ۳- جزیه: مالیات سرانه ای بود که به مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می گرفت بودند.
- ۴- پیامبر پس از آنکه مناطق یهود یثین مانند خیبر را به جنگ گشود، به یهودیان ساکن آنجا اجازه داد همچنان بر روی زمین های آن منطقه کشاورزی کنند و نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند.
۵. مآخذی را که در این درس به آن ها استناد شده است، فهرست و در دو بخش منابع و تحقیقات طبقه بندی نمایید.
- منابع: ۱- آیات قرآن کریم ۲- نه جالبلاغه (ترجمه سید جعفر شهیدی) ۳- کتاب سیره نبویه از ابن هشام. تحقیقات: ۱- نامه ها و پیمان های سیاسی حضرت محمد و اسناد صدر اسلام

سؤالات درس پنجم: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

۱. به چه دوره ای از تاریخ اسلام عصر خلفای راشدین می گویند؟
جامعه و حکومتی که پیامبر در مدینه بنیان نهاد، در فاصله سال های ۱۱ تا ۴۱ هجری به دست پنج نفر از جانشینان ایشان با عنوان خلیفه اداره شد. این دوره، ۳ساله را عصر خلفای نخستین یا راشدین می گویند.
۲. مهم ترین مسائلی که در عصر خلفای راشدین، جامعه اسلامی با آن رو به رو شد را بنویسید؟
مهم ترین آنها موضوع جانشینی پیامبر، اداره حکومت، تثبیت اسلام در شبه جزیره عربستان و فتوحات مسلمانان در خارج از آن شبه جزیره بود.
۳. ماجرای سقیفه و چگونگی انتخاب ابوبکر به خلافت را شرح دهید؟
هنگامی که علی و بنی هاشم مشغول برگزاری مراسم تدفین پیامبر بودند، گروهی از انصار در مکانی موسوم به سقیفه بنی ساعده در مدینه گرد هم آمدند تا درباره تعیین جانشین رسول خدا تصمیم بگیرند. ابوبکر بن ابی قحافه، عمر بن خطاب و ابو عبیده جراح از گروه میاجران به سرعت خود را به آن جمع رساندند. سرانجام، پس از گفت و گو و بحث هایی که در آن جلسه صورت گرفت، نخست عمر و ابو عبیده و سپس تعدادی از انصار حاضر در سقیفه با ابوبکر به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر بیعت کردند.
۴. پس از رحلت پیامبر و آغاز خلافت ابوبکر بن ابی قحافه، چه گروه هایی با حکومت وی به مخالفت پرداختند؟
۱- گروه هایی از قبایل عربستان، که در سال های پایانی زندگانی رسول خدا و پس از گسترش قدرت مسلمانان، اسلام آورده بودند و با تعالیم آن انس و آشنایی نداشتند
- ۲- گروه دوم افرادی بودند که در واپسین روزهای زندگانی رسول خدا و با پدیدار شدن آثار بیماری آن حضرت، ادعای پیامبری کردند
- ۳- گروه سوم، کسانی بودند که ابوبکر را به عنوان خلیفه ی پیامبر قبول نداشتند و به طور آشکار از حضرت علی حمایت می کردند.
۵. ابوبکر پس از استقرار بر مسند خلافت چه اقدامی انجام داد؟
سپاهی را گرد آورد و به مقابله با شورش ها و نافرمانی ها فرستاد. این سپاه علاوه بر شکست مردان و پیامبران دروغین، معترضان به خلافت ابوبکر را نیز به شد سرکوب کرد.
۶. ابوبکر چگونه و چه کسی را به عنوان جانشین خود معرفی کرد؟ طی وصیت نامه مکتوبی، عمر بن خطاب را به جانشینی خود معرفی کرد.
۷. مهم ترین رویداد دوران خلافت عمر چه بود؟ فتوحات مسلمانان در سرزمین های مجاور شبه جزیره عربستان بود.
۸. چگونگی انتخاب عثمان به عنوان خلیفه سوم را توضیح دهید؟
خلیفه دوم پیش از مرگ، شورایی شش نفره تشکیل داد و اعضای آن را مامور کرد که از میان خود یک نفر را به عنوان خلیفه برگزینند. گفت و گو ها و رایزنی های اعضای آن شورا، به گونه ای پیش رفت که سرانجام عثمان بن عفان از خاندان بنی امیه به عنوان خلیفه سوم انتخاب شد.
۹. دلایل شورش مردم علیه خلیفه سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود؟
عثمان بن عفان روش متفاوتی نسبت به خلفای پیش از خود در پیش گرفت او حکم بن ابی العاص را که پیامبر از مدینه رانده بود، به آن شهر بازگرداند. همچنین خویشاوندان اموی خود را بر سر کار آورد و دست آنان را در اداره امور خلافت باز گذاشت. برخی از صحابه پیامبر همچون ابوذر غفاری و عمار یاسر، نسبت به رفتار عثمان و منصوبان وی انتقاد و اعتراض کردند. خلیفه که تحت تأثیر اطرافیان و مشاوران خود از جمله مروان بن حکم قراز داشت، انتقاد کنندگان را تبعید نمود.
۱۰. چگونگی قتل عثمان را توضیح دهید؟

مردم از مناطق مختلف مانند کوفه، بصره و مصر برای رساندن صدای اعتراض خویش به گوش عثمان، به مدینه آمدند. علی میان مردم و خلیفه میانجی گری کرد. خلیفه پذیرفت که روش خود را تغییر دهد، اما اطرافیانش مانع این کار شدند. به همین دلیل، معرضان خشمگین سرانجام به خانه خلیفه ریختند و او را به قتل رساندند.

۱۱. چرا سران قریش و به ویژه اشراف بنی امیه از بیعت با امام علی خودداری کردند؟

چون امام علی مصمم بود که مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید

۱۲. معاویه چرا و به چه بهانه ای علیه امام علی سرکشی نمود؟

معاویه که توسط امام علی از حکومت شام برکنار شده بود، به بهانه خونخواهی عثمان، به سرکشی پرداخت.

۱۳. چرا طلحه و زبیر بیعت خود را با امام علی شکستند و به صف مخالفان پیوستند؟

چون امام با تقاضایشان برای به دست گرفتن حکومت برخی شهرها و مناطق موافقت نکرد.

۱۴. حضرت علی برای دفع سرکشی ها و آشوب گری ها چه اقداماتی انجام داد؟

امام مرکز خلافت را از مدینه به کوفه منتقل و در سه جنگ جمل، صفین و نهروان با دشمنان مقابله کرد.

۱۵. امام حسن با وجود خردسالی در کدام وقایع مهم دوران پیامبر حضور داشت؟

عاجرای مباحله رسول خدا با مسیحیان نجران و در جریان نزول آیه تطهیر به عنوان مصداق اهل بیت.

۱۶. پیامبر اسلام، امام حسن و امام حسین را با چه عنوانی به مردم معرفی کرد؟

به عنوان سرور جوانان اهل بهشت و امامان امت پس از امام علی.

۱۷. اوضاع اجتماعی دوران خلافت عمر و ابوبکر چگونه بود؟

پس از رحلت پیامبر، به خصوص در پی اختلافی که میان مسلمانان بر سر جانشینی پیامبر در سقیفه بنی ساعده به وجود آمد، اتحاد امت اسلامی آسیب دید. با این حال، ابوبکر و عمر در دوران زمامداری خویش تا حدودی مراقب بودند که عدالت را میان افراد و گروه های مختلف مسلمان رعایت کنند و از هر دو گروه مهاجر و انصار افرادی را به سمت های فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و نواحی مختلف قلمرو خلافت بر می گزیدند.

۱۸. سیاست های عثمان چه نتایجی در پی داشت؟

علاوه بر ایجاد نارضایتی در میان مسلمانان، باعث تشدید اختلافات و اوج گرفتن مجدد تعصبات طایفه ای و قبیله ای در درون جامعه اسلامی شد.

۱۹. امام علی برای بازگرداندن برادری و یگانگی دینی به امت اسلامی چه سیاستی به کار گرفت؟

تلاش کرد با عمل به تعالیم اسلام و سنت رسول خدا، برادری و یگانگی دینی به امت اسلامی بازگرداند.

۲۰. چرا امام علی با موانع و مشکلات اساسی روبه رو شد؟

زیرا گروه محدودی که از منافع و امتیازهای ویژه برخوردار شده و سال ها به مال اندوزی و رفاه طلبی خو گرفته بودند، با آن حضرت مخالفت و دشمنی کردند. آنان با اقدام های عدالت جویانه امام به مقابله برخاستند و سه جنگ را بر جامعه اسلامی تحمیل کردند.

۲۱. جنگ های امام علی با مخالفان خود چه تاثیری را در جامعه اسلامی بر جای گذاشت؟

باعث به وجود آمدن رقابت منطقه ای بین عراق و شام شد که تا سال ها پس از آن ادامه داشت.

۲۲. تحولات اقتصادی دوران خلافت عمر را بیان کنید؟

در این دوران درآمدهای فراوانی از سرزمین های ثروتمندی که فتح شده بود به خزانه مسلمانان در مدینه سرازیر شد. خلیفه دوم این درآمدها را به عنوان عطایا میان مسلمانان توزیع کرد. نحوه توزیع عطایا توسط خلیفه دوم، اگرچه بر پایه مساوات اسلامی نبود، اما ساده زیستی و سختگیری ایشان نسبت به کارگزاران خلافت و بزرگان قریش، از ثروت اندوزی و تجمل گرایی آنان جلوگیری کرد.

۲۳. تحولات اقتصادی دوران خلافت عثمان را بیان کنید؟

در دوران خلیفه سوم بدل و بخشش های فراوانی از بیت المال مسلمانان به افراد مختلف، به خصوص خاندان بنی امیه صورت گرفت. وی محدودیت هایی را که عمر برای ثروت اندوزی سران قریش ایجاد کرده بود، نادیده گرفت از این رو، آنان اراضی و مزارع وسیعی را در ایران، شام و مصر تصرف کردند و بر ثروت خود افزودند.

۲۴. شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط امام علی را توضیح دهید؟

- امام علی در دوران خلافت تلاش کرد که عدالت و مساوات اسلامی را اجرا کند. از این رو، بیت المال را به طور مساوی میان تمام مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب، سیاه و سفید و بنده و آزاد تقسیم کرد.
۲۵. چه کسانی نسبت به شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی امام علی اعتراض کردند و چه درخواستی داشتند؟
- طلحه و زبیر به این شیوه توزیع بیت المال اعتراض کردند و از آن حضرت خواستند که عرب و قریش را برتر از عجم و موالی قرار دهد.
۲۶. فتوحات مسلمانان از زمان کدام خلیفه آغاز شد و کدام سرزمین ها به تصرف مسلمانان درآمدند؟
- این فتوحات که از اواخر خلافت ابوبکر آغاز شد و تا پایان خلافت عثمان بدون وقفه ادامه یافت، سرزمین های ایران، شام و مصر فتح شد و اسلام به تدریج در آن سرزمین ها گسترش پیدا کرد.
۲۷. منطقه شام و مصر هنگام حمله اعراب مسلمان، زیر سلطه کدام امپراتوری بود؟ امپراتوری روم شرقی.
۲۸. چه عواملی سبب شده بود که پایه های حاکمیت امپراتوری روم شرقی بر منطقه شام ست شود؟
- اختلافات مذهبی و تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی که میان توده های مردم شام با طبقه حکومت گز رومی وجود داشت.
۲۹. در پیمان هایی که مسلمانان با شهرها و آبادی های شام منعقد می کردند چه مواردی تضمین می شد؟
- در این پیمان ها، حفظ جان و مال، آزادی دین و عقیده مردم آن شهرها در برابر تسلیم و پرداخت جزیه تضمین شده بود.
۳۰. تمایل اعراب مسلمان به فتح صلح آمیز سرزمین ها و آبادی های مختلف از چه نکته ای معلوم می شود؟
- از این نکته که در جریان محاصره شهر بیت المقدس (ایلیا)، ساکنان مسیحی شهر اعلام کردند که فقط در حضور خلیفه، قرارداد صلح و تسلیم شهر را امضا می کنند. مسلمانان با بردباری این شرط را پذیرفتند و بدین منظور خلیفه دوم از مدینه به بیت المقدس رفت.
۳۱. کدام شهر مصر یکی از مراکز مهم نیروی دریایی امپراتوری روم شرقی بود؟ اسکندریه در شمال مصر.
۳۲. چرا مسلمانان بعد از فتح شام درصدد برآمدند که مصر را تسخیر کنند؟
- تسلط رومیان بر مصر، موقعیت مسلمانان را در شام و حتی در شبه جزیره عربستان در معرض خطر جدی قرار می داد.
۳۳. چه کسی و چرا فرماندهی سپاه اعراب مسلمان را در حمله به مصر به عهده گرفت؟
- عمر و عاص که آبادانی و ثروت فراوان آن سرزمین را از نزدیک مشاهده نموده و تا اندازه ای با وضعیت سیاسی و اجتماعی آنجا آشنا بود.
۳۴. به چه دلایلی مصریان نسبت به حاکمیت امپراتوری روم بر سرزمین خویش ناخشنود بودند؟
- ۱- مالیات های سنگینی را به رومیان می پرداختند ۲- دیگر اجازه نداشتند که به مقام های عالی برسند.
- ۳- مسیحیان مصر اختلافات مذهبی شدیدی با رومیان داشتند ۴- گروه هایی از پیروان یهود که در اسکندریه و سایر نقاط مصر پراکنده بودند، به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنان در برابر مسیحیان، از آن ها ناخشنود بودند.
۳۵. بررسی پیمان های صلح مصریان با مسلمانان در منابع تاریخی چه چیزی را نشان می دهد؟
- نشان می دهد که محتوای پیمان های مذکور شباهت زیادی به قرارداد صلح بیت المقدس دارد.
۳۶. فتوحات نیروهای مسلمان در مصر، بیشتر نتیجه چه بود؟
- نتیجه عدم مقاومت مردم آن سرزمین در برابر سپاه اسلام بود.
۳۷. چه عواملی تأثیر بسزایی بر متحد نشدن مصریان با رومیان در زمان حمله مسلمانان به آن سرزمین داشت؟
- رفتار مسالمت آمیز و مدارا جوانه پیروان اسلام با مسیحیان به هنگام فتح شام و امید به آزادی مذهبی در زیر سایه حکومت مسلمانان.
۳۸. پیامدهای فتح مصر را بنویسید؟
- ۱- با فتح مصر سلطه و نفوذ سیاسی نظامی امپراتوری روم شرقی در آن سرزمین از بین رفت
- ۲- شام از خطر هجوم رومیان تا حدودی در امان ماند
- ۳- زمینه برای پیشروی مسلمانان در دیگر مناطق آفریقا، مهیا شد.
۳۹. آثار و پیامدهای سیاسی فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین را ذکر کنید؟
- از نظر سیاسی، اعراب مسلمان در فاصله کمتر از ۲۰ سال، دو قدرت بزرگ جهان آن روز، یعنی حکومت ساسانیان و امپراتوری روم شرقی را شکست دادند و سرزمین های مهم ایران، شام و مصر را تصرف کردند. به دنبال این پیروزی های نظامی، قلمرو خلافت گسترش زیادی یافت و مردمان اقوام مختلفی که زبان و فرهنگ متفاوتی با اعراب داشتند، تحت حکومت آنان قرار گرفتند.

۴۰. آثار و پیامدهای اقتصادی فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین را ذکر کنید؟

به لحاظ اقتصادی، سرزمین های فتح شده ثروتمند و دارای شهرها و روستاهای آباد و بزرگی بودند. اعراب علاوه بر غنائم فراوانی که در جریان فتوحات کسب کردند، منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی آن سرزمین ها را در اختیار خود گرفتند.

۴۱. مهم ترین اثر و پیامد گسترش سرزمینی اسلام در چه عرصه ای جلوه گر شد، چرا؟

در عرصه دین و فرهنگ جلوه گر شد. زیرا از یک سو، دین اسلام به سرزمین های جدید معرفی شد و به تدریج مردم آن سرزمین ها مسلمان شدند از سوی دیگر، ایران، شام و مصر که دارای فرهنگ و تمدنی غنی و مردمان متمدنی بودند نقش به سزایی در شکل گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند.

۴۲. مهم ترین عوامل پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین های مختلف کدامند؟

- ۱- جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان ها را بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقه اجتماعی مخاطب قرار داده و به آنان وعده می داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن به سعادت و رستگاری در دنیا و آخر خواهند رسید.
- ۲- اسلام همه مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فرا می خواند.

پاسخ پرسش های نمونه**۱- علل و نتیجه بروز جنگ های رده را بیان کنید.**

پس از فوت پیامبر اکرم تعدادی از قبایل و بادیه نشین ها دین اسلام را ترک کردند و شورش کردند این جزوه مرتدان شدند و بعد از رسیدن به قدرت سپاه را جهت سرکوب و مرتدان و پیامبران دروغین آماده کرد که شورش ها را فروشانند.

۲- دلایل شورش مردم بر خلیفه سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود؟

روش عثمان با سایر خلفا تفاوت داشت وی بسیار خوبشاوند دوست بود و تمام خوبشاوندان خود از بنی امیه را به امور خلاف طراح داد گروهی از اصحاب پیامبر همانند ابوذر غفاری بود اعتراض کردند اما او آنها را تبعید نمود و گروهی از مردم نیست برای رساندن صدای اعتراض خود از عراق به مدینه آمدند.

۳- تفاوت شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی علیه السلام با سه خلیفه پیش از او را توضیح دهید.

در دوران خلیفه ی دوم و سوم ثروت زیادی به خاطر سرزمین های فتح شده که شد خلیفه دوم این ثروت ها را به عنوان عطا یا بین مردم تقسیم می نمود بر مبنای عدالت واقعی نبود اما از ثروت اندوزی اطرافیان جلوگیری می کرد ولی خیلی سبز سوم بیشتر این صحبت ها را بین بستگان نیومده تقسیم می کرد اما حضرت علی این ثروت ها را به مساوات بین عربی و غیرعربی تقسیم می کردند.

۴- دلایل سیاسی و اقتصادی مخالفت و دشمنی سران قریش با خلافت امام علی علیه السلام را شرح دهید.

حضرت علی سعی داشت سنت پیامبر و فرمان های قرآن را پیاده کند اما افرادی مثل طلحه و زبیر به شیوه تقسیم غنائم اعتراض داشتند و معتقد بود نباید بین عرب و غیر عرب تفاوت باشد اما حضرت علی مخالف بود و آنها چون حضرت با حکومت آنها بر شهر مخالفت کرده بود بعد خود را شکستند.

۵- عوامل مؤثر بر موفقیت مسلمانان در فتح شام و مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید.

اختلافات مذهبی و تفاوت های قومی به فرهنگی و زبانی که میان توده مردم شام با طبقه حکومتگر رومی وجود داشت که باعث فتح روم شد. مصر نیز همانند شام بخشی از قلمرو امپراتوری روم بود و آنها به دلایل مختلف از جمله پرداخت مالیات زیاد و اختلاف مذهبی با مسیحیان مخالف حاکمیت رومیان بر مصر بودند که فتح مصر را آسانتر می کرد.

سؤالات درس ششم: امویان بر مسند قدرت

۱. خلافت امویان پس از کدام رویداد شکل گرفت؟ پس از آنکه امام حسن در پی صلحی حکومت را به معاویه واگذار کرد.

۲. سرگذشت امویان پیش از مسلمان شدن را شرح دهید؟

امویان (بنی امیه)، از خاندان های قدرتمند و پر نفوذ قبیله قریش در عصر جاهلیت به شمار می رفتند. این خاندان از طریق تجارت و اداره برخی از مناصب کعبه، ثروت فراوانی اندوخته بودند. پس از بعثت پیامبر، بنی امیه با سرسختی تمام در برابر دعوت به اسلام، ایستادگی کردند و رئیس آنان، ابوسفیان، رهبری سیاسی نظامی قریش را علیه مسلمانان به دست گرفت. خاندان بنی امیه پس از فتح مکه، مسلمان شدند.

۳. خاندان بنی امیه در دوران خلافت ابوبکر، عمر و عثمان چه وضعیتی داشتند؟

امویان در فتوحات مشارکت فعال داشتند از جمله دو پسر ابوسفیان به نام های یزید و معاویه، فرماندهی بخشی از سپاه اعراب مسلمان را در جریان فتح منطقه شام به عهده گرفتند و یکی پس از دیگری، از سوی عمر به حکومت این منطقه مهم منصوب شدند. در خلافت عثمان که خود از خاندان بنی امیه بود، نفوذ و قدرت امویان بسیار افزایش یافت و حکومت شهرهای مهم و فرماندهی سپاه در فتوحات به عهده آنان بود.

۴. عکس العمل امویان نسبت به خلافت امام علی چه بود؟

بیشتر سران بنی امیه از بیعت با علی خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند. امویان که نق مهمی در ایجاد جنگ جمل داشتند، پس از شکست در این جنگ، به معاویه در شام پیوستند و با تمام قوا از او در جنگ صفین پشتیبانی کردند.

۵. معاویه در زمان عمر به حکومت کدام منطقه منصوب شد؟ شام.

۶. اقدامات معاویه در شام را بنویسید؟

حکومت طولانی مدت وی بر منطقه شام، این منطقه را به پایگاهی مناسب و مطمئن برای قدرت طلبی و ثروت اندوزی بنی امیه تبدیل کرد. معاویه در طی این مدت با فریب کاری و تبلیغات فراوان، پشتیبانی کامل مردم شام را نسبت به خود و خاندانش جلب کرد. از این رو، شامی ها در جریان شورش معاویه بر امام علی و امام حسن، از امویان طرفداری کردند.

۷. معاویه برای رسیدن به اهداف قدرت طلبانه ای که در سر داشت چه ادعایی کرد؟

خود را خون خواه عثمان، خلیفه سوم معرفی می کرد در حالی که از کمک به عثمان در مقابل معترضان خودداری کرده بود

۸. معاویه چگونه و کدام یک از سیاست مداران زبرک و دنیا طلب را به خدمت گرفت؟

با وعده حکومت شهرها و مناطق مختلف و بدل و بخشش فراوان از بیت المال. مانند عمر وعاص و مقبره بن شعبه.

۹. عکس العمل امام حسن نسبت به خلافت معاویه چه بود؟

امام حسن نخست با ارسال نامه هایی به معاویه، او را از طغیان گری و تلاش برای جنگ و خونریزی بر حذر داشت؟ اما معاویه بدون توجه به نصایح آن حضرت به عراق لشکر کشی کرد و امام حسن به منظور مقابله با او، همراه با سپاهی که فرماندهی آن را قیس بن سعد بن عباده انصاری به عهده داشت از کوفه خارج شد. دسیسه های معاویه برای خریدن یا جدا کردن فرماندهان و بزرگان سپاه کوفه از آن حضرت، موجب ایجاد آشفتگی در سپاه ایشان شد و حتی امام حسن مورد سو. قصد یکی از سپاهیان خود قرار گرفت.

۱۰. چرا امام حسن خلافت را به معاویه واگذار کرد؟

در چنین اوضاعی که اعتماد امام نسبت به کوفیان سلب شده بود، آن حضرت برای جلوگیری از ریختن خون مسلمانان، با شرایطی خلافت را به معاویه واگذار کرد.

۱۱. مهم ترین فتوحات مسلمانان در زمان بنی امیه چه بود؟ فتح اسپانیا (اندلس) به دست سردارانی چون طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود.

۱۲. بر خورد امویان و امپراتوری روم شرقی چگونه بود؟

درگیری و جنگ های زیادی میان مسلمانان و سپاه امپراتوری روم شرقی اتفاق افتاد. حتی مسلمان چندین بار شهر قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری روم را از زمین و دریا محاصره کردند، اما موفق به فتح آن شهر نشدند.

۱۳. هدف معاویه از توسعه نیروی دریایی و گسترش فتوحات در دریاچه بود؟

معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا، انجام داد.

۱۴. مهم ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد چه بود؟

فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش های انسانی و اخلاقی مورد تاکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود.

۱۵- نشانه ها و آثار تحول سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دوران خلافت اموی در چه قالب هایی ظاهر شد؟

۱- استفاده از زور در کسب و حفظ قدرت ۲- موروثی شدن خلافت ۳- قومیت گرایی و تشدید تعصبات قبیله ای

۴- تبعیض و نابرابری اقتصادی ۵- ترویج تفکر جبر گرایی.

۱۶- نخستین خلیفه ای که برخلاف خلفای پیش از خود، با زور و غله نظامی، زمام امور را به دست گرفت که بود؟ معاویه

۱۷- شیوه اخذ بیعت در زمان امویان چگونه بود؟

شیوه اخذ بیعت توأم با تهدید و اجبار بود. بدین گونه که ابتدا بزرگان خاندان اموی و سپس فرماندهان نظامی و امیران ولایات بیعت می کردند. پس از آن، امیر و والی هر منطقه از افراد صاحب نفوذ و دیگر مردمان تحت حکومت خود بیعت می گرفت و مخالفان را به جان و مال تهدید می کرد.

۱۸. معاویه و حاکم منصوب او در مدینه و مکه با چه روش هایی از بزرگان این دو شهر برای بیعت گرفتند؟

به اقداماتی از قبیل تطمیع و تهدید متوسل شدند تا بزرگان این دو شهر را به بیعت با یزید وادار کنند. به جز امام حسین و عبدالله بن زبیر، دیگران را ناگزیر به بیعت نمودند.

۱۹. بر خورد حکومت بنی امیه با معرضان و مخالفان خود چگونه بود؟

حکومت بنی امیه همواره در برابر معرضان و مخالفان خود سیاست سرکوب و خشونت را دنبال می کرد. حتی معاویه که خود را سیاستمداری اهل مدارا و مسالمت جو نشان می داد، انتقاد و اعتراض برخی از شیعیان مانند حجر بن عدی و عمرو بن حمق را تحمل نکرد و دستور به قتل آنان داد. بیشتر صاحب منصبان سیاسی و نظامی حکومت اموی به ویژه حاکمان شهرها و مناطق مختلف قلمرو و خلافت، افرادی خشن و خون ریز بودند.

۲۰. نخستین گامی که معاویه در جهت موروثی کردن خلافت برداشت چه بود؟ تعیین ولیعهد برای خود.

۲۱. اقدام خلفای اموی در انتخاب ولیعهد برای خود چه پیامدی داشت؟

این اقدام موجب ایجاد دو دستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابتی شد که از درون خلافت امویان را تضعیف کرد.

۲۲. نتیجه قومیت گرایی امویان چه بود؟

خاندان و قبیله خود یعنی بنی امیه و قریش را بر اقوام غیر عرب برتری بخشیدند.

۲۳. در زمان امویان به چه کسانی موالی می گفتند؟ مسلمانان غیر عرب.

۲۴. وضعیت موالی در دوره امویان چگونه بود؟

موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب مسلمان داشتند و از برخی حقوقی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود محروم بودند. موالی اجازه نداشتند که منصب های سیاسی، نظامی و قضایی، مانند حکومت شهرها و ولایات، فرماندهی سپاه و قضاوت را بر عهده گیرند.

۲۵. عرب گرایی امویان و تحقیر و تبعیض هایی که نسبت به مسلمانان غیر عرب، به خصوص ایرانیان روا می داشتند چه نتایجی داشت؟

یکی از عواملی بود که زمینه گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی امیه به خصوص اهل بیت پیامبر فراهم آورد. به همین دلیل، موالی حضوری چشمگیر در قیام ها و شورش های ضد اموی مانند قیام مختار، قیام زید فرزند امام سجاد و شورش عبدالرحمان بن اشعث داشتند.

۲۶. نمونه هایی از تبعیض و نابرابری اقتصادی خلفای اموی را بنویسید؟

امویان شیوه توزیع مساوی عطایا میان مسلمانان را که علی بنا نهاده بود، تغییر دادند و سهم به مراتب کمتری برای مسلمانان غیر عرب یا موالی در نظر گرفتند. همچنین در زمان برخی از خلفای اموی برای جبران کمبود مالی، برخلاف تاکید صریح اسلام از نو مسلمانان در خراسان و مناطق دیگر جزیه گرفته شد.

۲۷. هدف معاویه و برخی از طرفداران او از ترویج تفکر جبر گرایی چه بود؟ چون مردم حکومت امویان را پذیرند و در برابر آن مقاومت نکنند.

۲۸. تفکر جبر گرایی امویان چه بود؟

بر اساس این فکر، تمامی آنچه برای انسان ها و جوامع رخ می دهد، خواست و تقدیر الهی است و هیچ گریزی از آن نیست. در واقع امویان می خواستند چنین القا کنند که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می دهند، تقدیر خداوند است و نباید در مقابل این تقدیر ایستاد.

۲۹. کدام خلیفه اموی شیوه ای متفاوت در حکومت اتخاذ کرد و تصمیم گرفت که به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید؟ عمر بن عبدالعزیز.

۳۰. اقدامات و اصلاحات عمر بن عبدالعزیز را ذکر کنید؟

۱- دستور داد که فتوحات متوقف گردد و از نو مسلمانان جزیه گرفته نشود

۲- دشنام گوئی و اهانت به علی را که معاویه به اجبار رسم کرده بود، منع نمود

۳- فدک را به اهل بیت بازگرداند.

۳۱. چرا اقدامات عمر بن عبدالعزیز موجب تغییر مهم و تحول پایداری در سیاست امویان نشد؟

چرا که دوران خلافت عمر بن عبدالعزیز کوتاه بود و خلفای بعدی، سیاست او را کنار نهادند، اما نام نیکی از او برجای گذاشت.

۳۲. مهم ترین گروه مخالفان حکومت اموی را چه کسانی تشکیل می دادند؟

۱- شیعیان و پیروان علی (علویان) ۲- موالی ۳- بازماندگان خوارج.

۳۳. فعالیت های امام سجاد (ع) را ذکر کنید؟

ضمن زنده نگه داشتن نام امام حسین، به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت. ایشان همچنین با جلوگیری از ورود پیروان مکتب اهل بیت به درگیری های بی حاصل و کم فایده، به صورت مدبرانه ای مانع نابودی شیعیان شد.

۳۴. آثار امام سجاد (ع) را نام ببرید؟

۱. رساله حقوق ۲- صحیفه سجادیه، کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا.

۳۵. پس از امام سجاد، امامان شیعه، عمده کوشش خود را بر چه اموری متمرکز کردند؟

پس از امام سجاد، امامان شیعه، عمده کوشش خود را بر ترویج اسلام، مبارزه با جریان های فکری منحرف و تربیت شاگردان توانمند متمرکز کردند و منظومه ای از معارف اسلامی با عنوان «مکتب اهل بیت» به وجود آوردند.

۳۶. کدامین امامان شیعه با بهره گیری از شرایطی که پدید آمد، توانستند نهضت علمی وسیعی را سامان دهند؟

امام محمد باقر و امام جعفر صادق.

۳۷. عباسیان یا بنی عباس، منسوب به چه کسی هستند؟ به عباس بن عبدالمطلب، عموی پیامبر.

۳۸. خاندان عباسی با استفاده از چه شرایطی توانستند فعالیت های خود را علیه امویان آغاز کنند؟

با اوج گیری مخالفت و مبارزه با حکومت اموی در اوایل قرن دوم هجری، خاندان عباسی شبکه منظمی از داعیان (مبلغان) را به وجود آورد که به صورت سری فعالیت می کرد

۳۹. داعیان عباسی کانون فعالیت های خود را در کجا قرار دادند؟

این داعیان کانون فعالیت های خود را مناطق دور از مرکز خلافت، به خصوص خراسان که گرفتار درگیری های قبیله های مهاجر عرب بود، قرار داده بودند.

۴۰. روش تبلیغ داعیان عباسی چگونه بود؟

آنان نخست، معايب حکومت بنی امیه و ظلم و ستمی را که امویان نسبت به اهل بیت پیامبر مرتکب شده بودند، بیان می کردند و سپس بدون اسم بردن از فرد خاصی مردم را به حکومت آل محمد قرا می خواندند.

۴۱. دعوت به آل محمد از سوی داعیان عباسی چه نتیجه ای برای آنان داشت؟

از یک سو باعث می شد که شیعیان و طرفداران اهل بیت جذب جنبش شوند و از سوی دیگر هویت رهبر واقعی جنبش شناسایی نشود و از تعقیب و مجازات در امان بماند.

۴۲. پس از چه واقعه ای فعالیت شبکه تبلیغاتی عباسیان به طرز چشم گیری افزایش یافت؟

پس از مرگ هشام بن عبدالملک و تشدید اختلاف و نزاع در خاندان بنی امیه

۴۳. از چه زمانی دعوت عباسیان وارد مرحله سرنوشت سازی شد؟ به دنبال پیوستن ابومسلم خراسانی به جنبش و استقرار او در خراسان.

۴۴. چه کسی به فرمان رهبر جنبش عباسی هواداران نهضت را فراخواند و سپاهی تشکیل داد؟ ابومسلم.

۴۵. افراد سپاه ابومسلم شامل چه کسانی بودند و به چه نامی مشهور شدند؟

افراد این سپاه که شامل مسلمانان ایرانی و عرب ساکن خراسان بودند، پرچم های سپاه را که نشان عباسیان بود، برافراشتند و به سپاه جامگان مشهور شدند.

۴۶. اقدامات ابومسلم خراسانی را بنویسید؟

ابومسلم با شکست فرمانروایان اموی و فتح شهرهای مختلف خراسان و برخی نواحی دیگر، وارد کوفه شد و ابوالعباس سفااح، از خاندان عباسی را به خلافت نشانید. ابومسلم سپس بقایای نیروهای طرفدار خلافت بنی امیه را در هم کوبید و مروان بن محمد، آخرین خلیفه اموی، را به همراه بسیاری از اعضای خاندان او از میان برداشت

۴۷. چه کسی و چگونه حکومت امویان اندلس را پایه ریزی کرد؟

پس از سقوط خلافت اموی، یکی از نوادگان هشام بن عبدالملک به نام عبدالرحمان بن معاویه به شمال آفریقا فرار کرد و موفق شد شهر قرطبه در اندلس را تصرف و حکومت امویان را پایه ریزی کند.

۴۸. چرا فرمانروایی مسلمانان در اندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی دچار ضعف و انحطاط شد؟
پس از خاندان اموی اندلس، خاندان های مسلمان دیگری بر سر کار آمدند که اتحاد و انسجام مناسبی نداشتند.

۴۹. میراث تمدنی مسلمانان در اندلس چه بود؟

۱- رفاه و رونق اقتصادی ۲- پیشرفت علمی ۳- شکوفایی معماری.

۵۰. برجسته ترین میراث اسلامی اندلس در چه عرصه ای تجلی یافت؟

در عرصه علم و اندیشه تجلی یافت و مسلمانان اندلسی نقش موثر و پویایی را در پیشرفت رشته های گوناگون علوم و معارف از قبیل تفسیر، حدیث، فقه، کلام، ادبیات، پزشکی، داروسازی، گیاه شناسی، ریاضیات، نجوم و مهم تر از همه فلسفه ایفا کردند.

۵۱. دو شاهکار معماری جهان اسلام در اندلس را نام ببرید؟

مسجد جامع قرطبه و کاخ الحمراء غرناطه.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- عملکرد معاویه نسبت به تعهداتش در صلح با امام حسن علیه السلام را بیان کنید.

برخی از تعهدات معاویه الف از دشنام به امام علی و بازار شیعیان پرهیزد ب- جانشینی برای خود تعیین نکند ج- بر اساس سنت نبوی عمل کند پس از هجرت امام به مدینه معاویه تمام تعهدات خود را زیر پا گذاشت به شیعیان را اذیت و آزار نمود.

۲- ترفندها و اقدام های تبلیغاتی و سیاسی معاویه را برای دستیابی به قدرت و تأسیس خلافت اموی فهرست کنید.

معاویه برای رسیدن به قدرت خود را خونخواه بارز عثمان می دانست و همچنین با وعده حکومت ها شهرها و بدل و بخشش عدهای از سیاستمداران زیرک عرب همچون عمر و عاص را همراه خود کرد و باعث رهایی او از جنگ صغین شد

۳- زمینه های سیاسی، دینی و اجتماعی قیام و جنبش های عصر اموی را با ذکر مثال شرح دهید.

شیعیان و پیروان حضرت علی و موالی و خوارج مخالفان بودند امویان بر خلاف روش اسلام که هر نوع تبعیض نژادی را ناروا می داند به پیوندهای قبیله ای و قومی اهمیت زیادی می دادند. در زمان حکومت آنان مسلمانان غیر عرب موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب داشتند. عرب گرایی امویان و تحقیر و تبعیض هایی که نسبت به مسلمانان غیر عرب به ویژه ایرانیان روا می داشتند یکی از عوامل گرایش آنان به مخالفت با خلافت اموی و گرایش به اهل بیت بود به همین دلیل موالی حضوری چشمگیر در قیام ها و شورش های ضد اموری مانند قیام مختار قیام زید فرزند امام سجاد و شورش عبدالرحمان بن اشعث داشتند

۴- دو مورد از دلایل موفقیت جنبش عباسیان را توضیح دهید.

تبلیغات آنها بسیار زیرکانه بود آنها ابتدا مشکلات و معایب حکومت بنی امیه را می گفتند و پس از آن بدون اسیم بردن از کسی مردم را به حکومت آل محمد دعوت می کردند

۵- منابع و تحقیقاتی را که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، استخراج و فهرست کنید.

تاریخ یعقوبی از یعقوبی و الامامه و السیاسة از ابن قتیبه و سیره نبوی از ابن هشام و انساب الاشراف از بلاذری

سؤالات درس هفتم: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

۱. ابو مسلم و سپاهیانش پس از شکست سپاه اموی و ورود به کوفه با چه کسی به عنوان خلیفه مسلمانان بیعت کردند؟
با ابوالعباس سفاح، از خاندان عباسیان.

۲. عباسیان برای توجیه حقانیت و مشروعیت خلافت خویش بر چه چیزی تاکید می کردند؟

بر خویشاوندی و پیوندی که از طریق عباس بن عبدالمطلب با پیامبر داشتند، تاکید می کردند.

۳. چرا سفاح در ابتدای خلافتش مدعی شد که جانشینی پیامبر، حق خاندان او بوده، ولی امویان آن را به زور غصب کرده اند؟
چون آنان خود را مصداق اهل بیت و شایسته جانشینی رسول خدا می دانستند.

۴. اقدامات مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید؟

۱- عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند، از همه مناصب مهمی که داشتند خلع کرد و دیر آنان، ابن مقفع (روزیه ایرانی) را که متفکری شجاع و مترجم کتاب هایی از زبان پهلوی به عربی بود، به قتل رساند

- ۲- کشتن ناجوانمر دانه ابومسلم خراسانی با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرده بود، زیرا نگران نفوذ و قدرت فراوان فرمانده سپاه جامگان بود
- ۳- سرکوب قیام دو تن از علویان و نیز قیام های پدافند ای را که در اعتراض به قتل ابومسلم در ایران صورت گرفت
- ۴- بنای شهر بغداد به عنوان پایتخت عباسیان در جهت تحکیم و تثبیت خلافت خاندان خود
۵. **دوران خلافت عباسیان به لحاظ قدرت و نفوذ خلفا، به چند دوره متفاوت تقسیم می شود؟**
- ۱- دوره نیرومندی و شکوفایی ۲- دوره ضعف و تجزیه.
- ۶ **ویژگی های خلافت عباسیان در دوره نیرومندی و شکوفایی را ذکر کنید؟**
- ۱- خلفا از قدرت و نفوذ فوق العاده ای برخوردار بودند ۲- توانستند تا حد زیادی یکپارچگی قلمرو و خلافت را حفظ ۳- قیام ها و شورش های مختلف را سرکوب کنند. ۴- آنان همچنین بر امور سیاسی، نظامی، اداری و دینی نظارت و سیطره کامل داشتند، حاکمان ولایات، فرماندهان نظامی، وزیران و بسیاری دیگر از کارگزاران حکومتی را عزل و نصب می کردند و دستور به جنگ و صلح می دادند. همه خلفای این دوره قدرتمند بودند.
۷. **کدام خلفای عباسی در دوره نیرومندی و شکوفایی، قدرت و تأثیرگذاری بالاتری در تاریخ این سلسله داشتند؟**
- منصور، هارون الرشید و مامون.
۸. **یکی از ویژگی های شاخص خلافت عباسیان چه بود؟ اجتناب از سیاست عرب گزایی بود که امویان دنبال می کردند.**
۹. **اجتناب از سیاست عرب گزایی عباسیان چه نتیجه ای برای ایرانیان داشت؟**
- در این دوره، ایرانیان در کنار اعراب از جایگاه ممتازی در حکومت عباسیان برخوردار شدند و نقش مهمی را در اداره امور خلافت به عهده گرفتند.
۱۰. **نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان چگونه بود؟**
- آنان علاوه بر تصدی منصب مهم وزارت و سایر مناصب دیوانی، در مواردی به فرماندهی سپاه و حکومت بر برخی ولایات منصوب شدند. علاوه بر ابومسلم، ایرانیان دیگری نیز در دستگاه خلافت عباسیان صاحب نفوذ و قدرت فراوان شدند که بارزترین آنها، خاندان های برمکی و سهل بودند.
۱۱. **نقش خاندان برمکی در دوران حکومت هارون الرشید را بنویسید؟**
- هارون الرشید، پنجمین خلیفه عباسی که مقام و حتی جانش را مدیون دیر و مری خویش، یحیی پسر خالد برمکی بود، اداره امور خلافت را به او سپرد. یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده است اما سرانجام به طور ناگهانی وی زحمانه به دستور خلیفه از صفحه روزگار محو شدند.
۱۲. **کدام یک از ایرانیان نقش تعیین کننده ای در تحولات خلافت در زمان مامون داشتند؟ فضل بن سهل و برادرش حسن بن سهل.**
۱۳. **مامون با تدبیر و شمشیر کدام یک از ایرانیان برادرش امین را شکست داد و خلیفه شد؟ خاندان سهل و طاهر بن حسین (ذوالیمینین).**
۱۴. **فضل بن سهل و برادرش حسن چه مقامی در دوره خلافت مامون داشتند؟ فضل بن سهل به عنوان وزیر مامون و حسن بن سهل حاکم عراق**
۱۵. **مامون تحت تأثیر فضل بن سهل چه اقداماتی انجام داد؟**
- مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد و لباس و پرچم سیاه را که نشان عباسیان بود به رنگ سبز درآورد
۱۶. **واکنش بزرگان عرب در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهل بر امور خلافت چه بود؟**
- بزرگان عرب در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهل بر امور خلافت به حسادت و دشمنی پرداختند و در صدد برآمدند که مامون را خلع و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بنشانند.
۱۷. **مامون در برابر تصمیم بزرگان عرب در جهت خلع وی چه تصمیماتی گرفت؟**
- مامون تصمیم گرفت وزیر خود فضل بن سهل را به قتل رسانده و برادر او حسن را خانه نشین کند. خلیفه همچنین، دوباره جامه سیاه به تن کرد و بغداد را مرکز خلافت قرار داد.
۱۸. **از چه زمانی به تدریج حکومت عباسیان رو به ضعف و انحطاط گذاشت؟**
- با پایان گرفتن حکومت مامون و خارج شدن اداره امور از دست وزیران ایرانی.
۱۹. **در دوره ضعف و تجزیه، جانشینان مامون چه اقدامی انجام دادند؟**

سپاهی از غلامان ترک که در سرحدات ماوراءالنهر به اسارت مسلمانان درآمده بودند و در سوار کاری و تیراندازی مهار داشتند، تشکیل دادند.

۲۰. تشکیل سپاهیان ترک توسط خلفای عباسی در دوره ضعف و تجزیه، چه پیامدهایی برای آنان داشت؟

پس از آنکه فرماندهان این سپاه با عنوان امیرالامراه قدرت را به دست گرفتند و بر امور خلافت تسلط یافتند، دورانی از هرج و مرج آغاز شد. آنان خودسرانه، خلیفه ای را خلع و فردی دیگر از خاندان بنی عباس را بر جای او می‌نشانند. حتی برخی از خلفا به دست این امیرالامراه کشته و یا کور شدند.

۲۱. قیام‌های ضد عباسیان و جنبش‌های استقلال طلبی، کدام بخش‌های قلمرو خلافت را فرا گرفت؟ ایران، شمال آفریقا و مصر.

۲۲. تاسیس سلسله‌های حکومتی مستقل در بخش‌های وسیعی از قلمرو خلافت عباسی چه پیامدهایی در پی داشت؟

جنبش رویدادی به منزله تجزیه قلمرو و کاهش قدرت و اختیارات سیاسی و نظامی خلفای عباسی بود. این وضعیت تا بدانجا پیش رفت که دامنه قدرت سیاسی و اداری خلفا به عراق و سرانجام شهر بغداد محدود شد. حتی امیران و سلاطین برخی از سلسله‌ها مانند آل بویه و سلجوقیان بر پایتخت عباسیان نیز تسلط یافتند.

۲۳. چرا با وجود کاهش اقتدار خلفای عباسی، احترام و جایگاه دینی خلفا همچنان محفوظ ماند؟

بسیاری از حاکمانی که به عنوان امیر یا سلطان قدرت را به دست گرفته بودند، برای توجیه مشروعیت حکومت خود و مقبولیت نزد توده‌های مردم مسلمان، نیازمند فرمان و لواء خلیفه بودند و چنین وانمود می‌کردند که مطیع اوامر او هستند.

۲۴. چرا اعراب مسلمان پس از فتح شام، مصر و ایران تشکیلات و نهادهای اداری سرزمین‌های فتح شده را به حکام محلی سپردند؟

به دلیل آنکه سر رشته ای در تشکیلات اداری و امور کشورداری نداشتند.

۲۵. پیشینه تاسیس دیوان در دوران اسلامی به زمان چه کسی برمی‌گردد؟

به زمان عمر بن خطاب، خلیفه دوم بازمی‌گردد. او به پیشنهاد هرمزان، یکی از فرماندهان اسیر ایرانی، دیوان چند (سپاه) را در مدینه تشکیل داد.

۲۶. برگرداندن خط و زبان دیوان از فارسی به عربی از اقدامات کدام خلیفه اموی بود؟ عبدالملک مروان.

۲۷. در دوره نخست خلافت عباسیان در زمینه نظام اداری چه اقداماتی صورت گرفت؟

تشکیلات اداری (دیوانی) منظم و منسجمی با اقتباس از نظام دیوانی عهد ساسانیان شکل گرفت. در آن زمان، منصب وزارت، با التمس گرفتن از دوره ساسانی به وجود آمد و وزیر در راس تشکیلات دیوانی قرار گرفت.

۲۸. مهم‌ترین زمینه‌ها و عوامل شکل‌گیری نهضت علمی و فرهنگی مسلمانان در عصر خلافت عباسیان را ذکر کنید؟

۱- آموزه‌های قرآنی و سنت نبوی (گفتار و کردار رسول خدا)

۲- خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین‌هایی مانند ایران، شام، مصر و... و آشنایی با علوم و دستاوردهای تمدنی مناطق فتح شده

۳- حضور پیروان ادیان دیگر از جمله یهودیان، مسیحیان، زرتشتیان و... در کنار مسلمانان و دفاع پیروان اسلام از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیر اسلامی به علوم عقلی و به خصوص علم کلام

۴- بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل‌گیری فرقه‌ها و مذاهب مختلف اسلامی

۵- پشتیبانی مادی و معنوی خلفا، وزیران و دیگر مقام‌های حکومتی از عالمان و فعالیت‌های آنان

۲۹. خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین‌هایی مانند ایران، شام، مصر و... که از پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند چه نتایجی برای آنان در پی داشت؟

زمینه ارتباط فکری و فرهنگی میان مسلمانان با دیگر فرهنگ‌ها را فراهم آورد. در نتیجه این ارتباط، مسلمانان با علوم و دستاوردهای تمدنی مردمان سرزمین‌های فتح شده آشنا شدند و انگیزه و علاقه فراوانی پیدا کردند که آثار علمی و فرهنگی آنها را به زبان عربی ترجمه کنند.

۳۰. از چه زمانی فعالیت‌های علمی و فکری مسلمانان به نحو چشمگیری افزایش یافت؟

با به قدرت رسیدن عباسیان و مشارکت ایرانیان در اداره امور خلافت.

۳۱. فعالیت‌های علمی و فکری مسلمانان در زمان کدام خلفای عباسی به اوج خود رسید؟ هارون و مأمون.

۳۲. مهم‌ترین مراکز علمی و آموزشی شهر بغداد در دوره عباسیان را نام ببرید؟

بیت الحکمه و رصدخانه بغداد.

۳۳. منظور از نهضت ترجمه چیست؟

- جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان بود.
۳۴. در طول نهضت ترجمه چه اقداماتی صورت گرفت؟
در طول این نهضت (از نیمه قر دوم تا اواخر قرن چهارم هجری) شمار زیادی از آثار علمی در موضوع های فلسفه، پزشکی، ریاضیات، نجوم، موسیقی، کیمیا، گیاه شناسی و جانورشناسی، سیاست و کشورداری از زبان های پهلوی (ایرانی)، رینانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی) به عربی ترجمه شد.
۳۵. هدف از تاسیس بیت الحکمه چه بود؟
۱- همواره تعدادی از مترجمان زنده در آنجا به ترجمه کتاب از زبان های مختلف به عربی اشتغال داشتند. از مشهورترین این مترجمان، می توان از حنین بن اسحاق، اسحاق بن حنین، بنو موسی (برادران خوارزمی) و خاندان بختیشوع نام برد
۲- بیت الحکمه کانونی برای گفت و گوی علمی و تبادل افکار نیز بود.
۳۶. کدام خلیفه عباسی علاقه فراوانی به مباحث و مناظره های علمی از خود نشان می داد؟ مأمون
۳۷. چرا امام کاظم به دستور مهدی و هارون عباسی به زندان افتاد و به شهادت رسید؟
آن حضرت شیعیان را از همکاری با حکومت عباسی منع می کرد و در موقعیت های مختلف با سخنانی صریح به نفی حاکمیت عباسیان می پرداخت.
۳۸. دوره زندگانی امام هشتم شیعیان هم زمان با دوران خلافت چه کسانی بود؟
امین و مأمون بود.
۳۹. چرا مأمون امام رضا را از مدینه به مرو منتقل و مجبور به پذیرش مقام ولایت عهدی خود کرد؟
به منظور کسب حمایت شیعیان، مهار قیام های علویان و جلب اعتماد خراسانیان.
۴۰. مأمون پس از تغییر شرایط سیاسی، در مسیر بغداد چه اقداماتی انجام داد؟
ابتدا در سرخس وزیر ایرانی خود فضل بن سهل را کشت و سپس در توس امام رضا را مسموم کرد و به شهادت رساند.
۴۱. فعالیت امامان بعد از امام رضا، یعنی امام جواد، امام هادی و امام حسن عسکری تا عصر غیبت امام مهدی بر چه پایه هایی متمرکز بود؟
بر تربیت شاگردان و یاران برجسته، مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه متمرکز بود.
۴۲. چرا امامان شیعه بعد از امام رضا، ناگزیر به اقامت در سامرا شدند؟
آنان به شدت تحت مراقبت جاسوسان و دستگاه امنیتی خلافت عباسی قرار داشتند.
۴۳. جریان وکالت در جامعه اسلامی از چه زمانی آغاز شد؟ امام صادق (ع).
۴۴. وکلای ائمه چه کسانی بودند؟
کسانی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده بودند و با اجازه آنان به عنوان مرجع امور دینی مردم در شهرهای مختلف ایفای نقش می کردند.
۴۵. پس از جریان وکالت چه جریانی شکل گرفت؟
مرجعیت شیعی.
۴۶. فاطمیان چه گروهی هستند؟
خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند و خود را از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق می شمردند.
۴۷. اسماعیلیه چه کسانی هستند؟
اسماعیلیه شاخه ای از مذهب شیعه هستند که اسماعیل پسر امام جعفر صادق را که قبل از آن حضرت وفات یافته بود، به عنوان امام هفتم می شناسند و به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند.
۴۸. خلافت فاطمیان چگونه تأسیس شد؟
هنگامی که خلافت عباسی در سراسیمه ضعف و انحطاط افتاده بود، یکی از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق به نام عبیدالله مهدی، حکومتی را در شمال آفریقا (تونس و مراکش) بنیاد نهاد که به خلافت فاطمیان معروف شد
۴۹. خلفای فاطمی چه مناطقی را تصرف کردند؟
مصر را به تصرف خود در آوردند و شهر قاهره را به عنوان پایتخت خود بنا کردند تا با بغداد رقابت کند. آنان سپس، منطقه شام را نیز گرفتند.

۵۰. خلافت فاطمیان در زمان چه کسی به اوج قدرت سیاسی، شکوفایی فرهنگی و رونق اقتصادی دست یافت؟ مستنصر.

۵۱. چه عواملی از اواخر حکومت مستنصر وضعیت فاطمیان را بدتر کرد و چه کسی آنها را منقرض نمود؟

حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو و خلافت فاطمی و سپس شروع جنگ های صلیبی، وضعیت آن را بدتر کرد. حکومت فاطمیان سرانجام توسط صلاح الدین ایوبی منقرض شد.

۵۲. اقدامات فاطمیان علیه عباسیان را بنویسید؟

۱- فاطمیان خلافت را حق خود می دانستند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند.

۲- خلفای فاطمی با تسلط بر مناطق شام و حجاز، حکومت عباسیان را به شدت مورد تهدید قرار داده بودند.

۳- فاطمیان همچنین با فرستادن عده زیادی از داعیان (مبلغان اسماعیلیه) به سرزمین های دور و نزدیک، از جمله عراق، ایران و یمن و گسترش دعوت اسماعیلی، خشم و وحشت خلفای عباسی را برانگیخته بودند.

۵۳. بر خورد عباسیان با فاطمیان چگونه بود؟

در مقابل، عباسیان نیز کوشیدند با استفاده از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود، با خلافت فاطمی مقابله کنند. خلافت عباسی همچنین به تبلیغات گسترده ای علیه فاطمیان اقدام کرد و به ترفندهای گوناگونی متوسل شد که نشان دهد نسب خلفای فاطمی جعلی است و آنان از نسل علی و فاطمه نیستند.

۵۴. سیاست مذهبی خلفای فاطمی چگونه بود؟

خلافت فاطمی نسبت به ترویج مذهب تشیع اسماعیلی و رواج آیین های شیعی در مناطق زیر سلطه خود اهتمام جدی داشت و از عالمان شیعی حمایت می کرد. فاطمیان در شهرهای قلمرو خود به نام امامان خود خطبه می خواندند. در بیشتر دوران حکومت فاطمیان، اهل تسنن آزادانه به زندگی و فعالیت دینی و اجتماعی خود مشغول بودند.

۵۵. مهم ترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟

۱- مذهب اسماعیلیه از مذاهب عقل گرا بود و از این رو، اسماعیلیان برای ترویج اصول عقاید خود، علاقه فراوان و توجه خاصی به علوم مختلف به ویژه فلسفه و کلام نشان می دادند.

۲- یکی از بادوام ترین دانشگاه های دنیای اسلامی به نام آلزهر توسط فاطمیان در شهر قاهره بنیان نهاده شد که تا کنون با همین نام به فعالیت خود ادامه داده است.

۳- مرکز علمی بزرگ دیگری با نام دارالعلم (الحکمه) در قاهره شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مرکز علمی به تدریس علوم مختلف از قبیل فقه، نجوم، طب، ادبیات و... گماشته شدند.

۴- به منظور آنکه دارالعلم قاهره بتواند نقشی همچون بیت الحکمه بغداد داشته باشد، کتاب های زیادی تهیه و در اختیار مشتاقان علم که در آن مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده می شد.

۵۶. هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ چه بود؟ تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف

۵۷. اغلب دانش آموختگان مراکز علمی و آموزشی فاطمیان مصر چه کسانی بودند؟

دانشمندان و عالمان برجسته ای بودند که کتاب ها و رساله های زیادی در فلسفه، کلام، فقه و دیگر علوم تالیف کردند و دعوت اسماعیلی را در درون قلمرو فاطمیان و خارج از آن تا هندوستان و ماوراء النهر گسترش دادند.

۵۸. فاطمیان در زمینه معماری چه اقداماتی انجام دادند؟

فاطمیان شهرهای مختلفی را بنا کردند که باشکوه ترین آنها قاهره بود. مساجد جامع آزقر، جامع حاکم و جامع افرات از مشهورترین نمونه های آثار معماری این عصر در قاهره به شمار می روند.

۵۹. وضعیت هنر و صنایع در زمان فاطمیان چگونه بود؟

هنر و صنعت نیز در دوران فاطمیان پرونق بود. از جمله هنرهای رایج در آن زمان، می توان به نقاشی، شیشه گری، کاشی کاری، منبت کاری، کاغذ سازی و فلز کاری اشاره کرد. هنرمندان آن دوره در برخی از هنرها، مانند شیشه گری، بسوز سازی و سفالگری به نوآوری پرداختند و شیوه های جدیدی را ابداع کردند.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه کسب، انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان، مقایسه کنید. امویان از نظر شیوه های کسب معاویه خود را خونخواه عثمان خواند و امام حسن علیه السلام به دلیل بی اعتمادی به مردم کوفه حکومت را به او داد. بنی عباس از نظر کسب قدرت با ادعای آل رضا و با حمایت ایرانیان به قدرت رسیدند. از نظر انتقال قدرت در دوره امویان به صورت موروثی بود. حکومت عباسیان نیز مثل امویان به صورت موروثی بود. امویان از نظر حفظ قدرت با نیرنگ و زیرکی و با به شهادت رساندن و سرکوب مخالفان قدرت خود را حفظ کردند. عباسیان نیز از نظر حفظ قدرت نیز با به شهادت رساندن ائمه اطهار و علویان به استفاده از قدرت نظامی ترکان حکومت خود را حفظ کردند.
- ۲- اقدام های مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید.
  - الف- خلع موهابش از منصب های دولتی چون ادعای خلافت داشتند ب- قتل ابن مقفع معلم عموهایش که انسانی متفکر بود
  - پ- کشتن ابومسلم خراسانی ت- سرکوب قیام هایی که به دلیل مرگ مسلم ایجاد شد ج- انتخاب بغداد به عنوان پایتخت خود
- ۳- تحلیل و قضاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابوسلمه و ابومسلم بیان کنید. قدرت زیاد در خراسان باعث تکرانی عباسیان شده بود چون فرمانروایان شرقی را بدون هماهنگی با آنها تعیین می کرد و همین کار باعث عصبانیت منصور شد و در نهایت منجر به مرگ او گردید.
- ۴- نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مأمون شرح دهید. خانواده سهل از ملاکان بزرگ خراسان بود و نقش تعیین کننده در زمان مأمون داشتند هارون دو پسرش امین و معمر را به عنوان ولی بعد برگزید اما امین بعد از خلافت برادرش را کنار زد و معمر هم با کمک خانواده سهل برادرش را کشت و به حکومت رسید پس از آن فضل بن سهل وزیر معمر شد و حسن بن سهل حاکم عراق شد معمولاً تحت تاثیر وزیر خود پایتخت را از بغداد به مرور منتقل کرد.
- ۵- مهم ترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید. دانشگاه الازهر مصر در زمان فاطمیان افتتاح شد مرکز علمی بزرگی به نام دارالعلم در قاهره در آن زمان بنا شد در دارالعلم کتاب های بسیار زیادی در اختیار آلمان آنجا قرار گرفت و کتابخانه معتبر و کامل در آن شکل گرفت.

سؤالات درس هشتم: اسلام در ایران؛ زمینه های ظهور تمدن اسلامی - ایرانی

۱. حکومت ساسانیان برای جلوگیری از هجوم اعراب بیابانگرد به ایران چه اقداماتی را انجام داد؟ حکومت ساسانیان، علاوه بر زنجیره ای از پادگان شهرها که در مرزهای جنوب غربی قلمرو و خود ایجاد کرده بود، دولت دست نشانده ای از طایفه عرب آل مندیر (لخمیان) در حیره بر سر کار آورد که در برابر یورش اعراب بدوی از مرزهای ایران دفاع کند.
۲. در جنوب، کدام مناطق عرب نشین جز قلمرو دولت ساسانی بود؟ غیر از بحرین و عمان که جز سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنجا حکومت می کردند، یمن نیز از زمان پادشاهی خسرو انوشیروان به تصرف ساسانیان درآمد.
۳. زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید؟ هم زمان با ظهور اسلام، وضعیت سیاسی و اجتماعی ایران چندان مناسب نبود زیرا حکومت ۴۰۰ ساله ساسانی از یک سو، بر اثر جنگ های طولانی و پرخرج با روم در غرب و نبردهای بی دریغی با اقوام بیابانگرد در مرزهای شرقی و از سوی دیگر به سبب اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف دچار فرسودگی و ضعف شده بود. به گونه ای که پس از خسرو پرویز در مدت کوتاهی بیش از ده تن به تخت شاهی نشستند.
۴. اوضاع اجتماعی ایران در آستانه حمله اعراب چگونه بود؟ اوضاع اجتماعی نیز به دلیل جدایی و فاصله طبقات جامعه ایران از یکدیگر، اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی، تنگ نظری موبدان و دخالت آنها در امور مختلف کشور، آشفته بود. علاوه بر آن، شیوع بیماری مرگبار طاعون و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارت فراوانی به زمین های حاصلخیز آسورستان (بین النهرین / سواد / عراق) زد، ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان وارد آورد.
۵. از بیان برداشتن دولت آل مندیر (لخمیان) توسط خسرو پرویز چه پیامدی برای ساسانیان داشت؟ اندکی پس از این ماجرا، دسته ای از سپاهیان ساسانی از قبیله های عرب مجاور مرزهای ایران، شکست خوردند. بر اثر این واقعه، ابهت و عظمت قدرت ساسانیان در چشم اعراب فرو ریخت و باعث تشویق و تحریک بیشتر آنان برای هجوم به کاروان ها و آبادی های مرزی ایران شد.

۶. مطابق برخی روایت ها، خسرو پرویز چه عکس العملی نسبت به دعوت پیامبر به اسلام داشت؟
دعوت پیامبر را نپذیرفت و به باذان، حاکم ایرانی یمن امر کرد که به حجاز رود و آن حضرت را دستگیر و روانه تیسفون کند.
۷. وقتی پیامبر خبر کشته شدن خسرو پرویز را به باذان داد او به همراه دیگر ایرانیان چه اقدامی انجام دادند؟
او به همراه دیگر ایرانیان یمن اسلام آورد.
۸. ایرانیان مسلمان شده یمن در خلال شورش هایی که پس از رحلت رسول خدا در شبه جزیره عربستان به وجود آمد چه عکس العملی نشان دادند؟
ایمان خود را نسبت به اسلام نشان دادند و با تمام وجود در برابر از دین برگشتگان و پیامبران دروغین جنگیدند.
۹. حمله اعراب مسلمان به ایران در چه شرایطی و از زمان چه کسی و به کدام منطقه آغاز شد؟
در شرایطی که دربار ساسانی دچار اختلاف و آشفتگی بود، اعراب مسلمان در اواخر دوران خلافت ابوبکر به منطقه سواد حمله کردند.
۱۰. حملات جدی اعراب مسلمان به ایران در زمان کدام خلیفه صورت گرفت؟ خلافت عمر بن خطاب صور گرفت.
۱۱. پادشاه ساسانیان در زمان عمر که بود؟ یزدگرد سوم.
۱۲. نتیجه جنگ جسر چه شد؟ سپاه ایران با شکست اعراب مسلمان در جنگ جسر یا پل (۱۳ ق) بیشتر متصرفات آنان را پس گرفت.
۱۳. پس از شکست اعراب مسلمان در نبرد جسر، عمر چه اقدامی انجام داد؟
عمر جنگاوران تازه نفسی را که از انگیزه معنوی و مادی بالایی برای جنگیدن برخوردار بودند، روانه ایران کرد.
۱۴. نتیجه نبرد قادسیه چه شد؟
اعراب مسلمان در قادسیه سپاه ایران را به سختی شکست دادند و تیسفون پایتخت پرآوازه ساسانیان را پس از مدتی محاصره تسخیر کردند.
۱۵. عوامل شکست ایرانیان در نبرد قادسیه را بنویسید؟
- ۱- اختلاف های داخلی ایرانیان ۲- ناامیدی رستم فرخزاد، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی ۳- همکاری برخی دهقانان و قبیله های عرب ساکن سواد با مسلمانان ۴- تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب به دلیل پیروزی خیره کننده مسلمانان بر رومیان در شام.
  ۱۶. پس از سقوط تیسفون، بقایای ارتش ساسانی در کدام نبرد از اعراب مسلمان شکست خوردند؟ جلولا.
  ۱۷. پیروزی اعراب مسلمان در کدام جنگ سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد و فاتحان این پیروزی را چه نامیدند؟
جنگ نهاوند فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند.
  ۱۸. روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟
به دنبال پیروزی اعراب مسلمان در نبرد نهاوند، سپاهیان مسلمان از هر سوی به داخل ایران پیش تاختند و تا دوران خلافت عثمان، بیشتر شهرها و ولایات مختلف را یکی پس از دیگری به جنگ و یا صلح گشودند ساکنان برخی شهرها و مناطق ایران مانند همدان، ری، فارس و به خصوص شهر استخر که خاستگاه خاندان ساسانی بود، بارها بر اعراب شوریدند، اما از آنجایی که میان این شورش ها هماهنگی وجود نداشت، اعراب موفق به سرکوب آنها شدند.
  ۱۹. اعراب مسلمان پس از فتح هر شهر و منطقه چگونه به اداره آن می پرداختند؟
به فرمان خلیفه، فردی از میان فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجا منصوب می شد. از آنجا که اعراب تجربه چندانی در کشورداری نداشتند، اداره امور دیوانی در اختیار ایرانیان باقی ماند. محاسبه و دریافت مالیات ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت. دفتر های دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد و سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود. به طور کلی، اعراب مسلمان تا زمانی که نافرمانی صورت نمی گرفت و قراردادهای صلح نقض نمی شد، در اداره امور شهرها و روستاها دخالتی نمی کردند.
  ۲۰. در دوره خلافت امویان مناطق مختلف ایران چگونه اداره می شدند؟
در زمان حکومت بنی امیه، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد البته در مواقعی نیز خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند خراسان و آذربایجان به طور مستقیم دخالت می کردند. در آن دوره، حکومت شهرها و مناطق مختلف دنیای اسلامی از جمله ایران در انحصار کامل اشرافیت اموی و سران قبیله های عرب متحد آنان قرار داشت. زیادبن ایسه، پسرش عبیدالله، خجاج بن یوسف ثقفی و یوسف بن عمر از جمله معروف ترین والیان اموی بودند که بر عراق و ایران فرمان راندند و به ایرانیان، خواه مسلمان و خواه غیرمسلمان ظلم زیادی کردند.

۲۱. کدام رویداد در قرن اول هجری آثار و نتایج سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قابل توجهی بر جا گذاشت؟
مهاجر قبیله های عرب به ایران.

۲۲. مهاجرت قبیله های عرب به ایران با چه هدفی شروع شد و در چه دوره ای شدت یافت؟
با هدف تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد و در دوره امویان شدت یافت

۲۳. برخورد ایرانیان با قبایل مهاجر عرب به ایران چگونه بود؟

مجاورت اعراب در ابتدا برای ایرانیان ناخوشایند بود و از این رو، در برخی جاها مانند قم، با آنان درگیر شدند و در مواردی دیگر ساکنان محلی آن منطقه را ترک کردند. به تدریج شرایط مناسبی برای همزیستی مسالمت آمیز و همکاری میان ایرانیان با مهاجران عرب، نخست در زمینه تجارت و کشاورزی و سپس در زمینه های فرهنگی و اجتماعی به وجود آمد و کم کم مهاجران جذب فرهنگ ایرانی شدند.

۲۴. از چه زمانی شرایط و اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع ایرانیان در دستگاه خلافت تغییر محسوسی یافت؟
با روی کار آمدن خاندان بنی عباس و انتقال مرکز خلافت از دمشق به بغداد.

۲۵. علل جنبش های سیاسی و اجتماعی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید؟

ایرانیان که از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدا به ستوه آمده بودند، از هر فرصتی برای مبارزه با خلافت بنی امیه و پیوستن به قیام های ضد اموی استفاده کردند. در بعد اجتماعی و فرهنگی، گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با سیاست تعصب و تفاخر طلبی قومی و قبیله ای امویان به مخالفت برخاستند و با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر، بر برابری تمامی اقوام تاکید می کردند.

۲۶. چه کسانی به شعوبیان معروف شدند؟

گروهی از ایرانیان از طریق مقایسه زندگی ایرانیان باستان با زندگی اعراب عصر جاهلیت، به تحقیر قوم عرب پرداختند. اینان به شعوبیان معروف شدند.

۲۷. چه عواملی ناراضی و خشم مردم ایران نسبت به عباسیان را برانگیخت و زمینه ساز قیام های مختلفی در گوشه و کنار کشور شد؟

۱- تداوم سلطه اعراب

۲- برخی اقدامات خلفای عباسی از قبیل قتل ابوسلمه خلیل و ابومسلم، نابودی خاندان های برمکیان و سهل

۳- سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر.

۲۸. مهم ترین جنبش های ایرانیان علیه عباسیان چه جنبش هایی بودند و رهبران آن دارای چه عقایدی بودند؟

یک رشته جنبش هایی بود که به خونخواهی ابومسلم و یا تکریم خاطره اوصور گرفت و برای سال های متمادی عباسیان را به زحمت انداخت. رهبران این جنبش ها دارای ترکیبی از عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیر اسلامی مانند زرتشتی، مانوی و مزدکی بودند.

۲۹. پیامد جنبش های ایرانیان علیه خلافت عباسی در شرق ایران چه بود؟

سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران خاصه خراسان سست کردند و زمینه مناسبی برای شکل گیری سلسله های ایرانی در آن مناطق فراهم آورد.

۳۰. روند پذیرش اسلام در خلال فتح ایران از سوی ایرانیان چگونه بود؟

از اشاره های کوتاه منابع تاریخی می توان فهمید که در خلال فتح ایران، عده کمی از ایرانیان به اسلام گرویدند. تعدادی از دهقانان و دیگر بزرگان محلی و دسته هایی از جنگاوران از جمله گروه هایی بودند که در جریان فتح ایران مسلمان شدند.

۳۱. چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده نخست هجری کند بود؟

۱- رفتار غیر اسلامی برخی از حاکمان اموی، محدودیت ها و موانعی را بر سر راه گروش به اسلام ایجاد کرد

۲- قرار دادن مسلمانان غیرعرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره ای حقوق اجتماعی

۳- گرفتن جزیه از نو مسلمانان.

۳۲. چرا در عصر خلافت عباسیان گرایش به اسلام در ایران شتاب گرفت؟

۱- بهبود موقعیت سیاسی و اجتماعی ایرانیان در عصر خلافت عباسیان

۲- روی کار آمدن سلسله های ایرانی در گوشه و کنار ایران.

۳۳. عوامل موثر در اسلام آوردن مردم ایران را ذکر کنید؟

- ۱- اسلام دینی جهانی است و تمام مردم جهان مخاطب آن به شمار می روند. پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی، از جمله جذابیت های این دین برای ایرانیان بود
- ۲- از آنجایی که ساکنان ایران خواه زرتشتی و خواه مسیحی و یهودی، یکتا پرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند، بنابراین، درک و پذیرش جهان بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام، برای آنان چندان دشوار و ناخوشایند نبود
- ۳- مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران، زمینه ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید.
از عوامل شکست قادسیه می توان به اختلافات داخلی ایرانیان و ناامیدی رستم فرخزاد فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همچنین همکاری برخی دهقانان و قبیله های عرب ساکن با مسلمانان اشاره کرد ضمناً خبر پیروزی خیره کننده اعراب و رومیان در شام موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد
- ۲- روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟
پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند و به دنبال آن سپاهیان مسلمان هر سوی به ایران تاختند به تا دوران خلافت عثمان بیشتر شهرها و ولایت های مختلف را به جنگ یا صلح گشودند
- ۳- علل جنبش های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید.
خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب بود به نسبت به غیر عرب ها خشونت و نفرت خاصی نداشت و به تحقیر آنان می پرداخت ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که مبانی خواننده می شدند در برابر رفتارهای تحقیر آمیز بنی امیه در دو بعد سیاسی نظامی و اجتماعی فرهنگی و مقابله و مبارزه پرداختند
- ۴- چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده نخست هجری کند بود؟
از نشانه های کوتاه منابع تاریخی می توان فهمید که در خلال فتح ایران عده ای کمی از ایرانیان به اسلام گرویدند تعدادی از دهقانان و برخی است بزرگان محلی و بخشی از جنگجویان در جریان فتح اسلام به اسلام گرویدند به عنوان مثال در جنگ قادسیه دسته از سپاه ساسانیان به دین اسلام درآمدند ساکنان شهر پادگان قزوین نیز یک جا مسلمان شدند اما در زمان خلافت بنی امیه روند پذیرش اسلام کند شد و به دلیل رفتار غیر اسلامی حاکمان بود و آنها مسلمانان غیر عرب از بخشی از حقوق اجتماعی را محروم می کردم به گرفتن جنسی از کسانی که تازه مسلمان شده بودند.
- ۵- منابع تاریخی که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، فهرست نمایید.
تاریخ طبری- فتوح البلدان بلاذری- مسالک و ممالک اصطخری

۶- نمودار خط زمان دو قرن اول هجری را ترسیم نمایید و رویدادهایی را که در این درس به آنها اشاره شده است، بر روی آن نشان دهید.

۱۳ هجری جنگ پل ← ۱۴ هجری جنگ قادسیه ← ۱۶ هجری فتح تیسفون و جنگ جلولاء ← ۲۱ هجری جنگ نهاوند

سؤالات درس نهم: ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی

۱. چه عواملی زمینه را برای شکل گیری سلسله های ایرانی و در پی آن تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده های سوم و چهارم هجری فراهم آورد؟
فعالیت ها و مبارزات - سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری.
۲. سرآغاز تغییرات سیاسی ایران در سده های سوم و چهارم هجری چه بود؟
هنگامی بود که طاهربن حسین مشهور به ذوالیمینین از سوی مأمون، خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد (۲۰۵ ق).
۳. تشدید جنبش های ضد خلافت در ایران، مأمون را متوجه چه نکته ای کرد؟
متوجه این نکته کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو و خلافت ایجاد کند. از این رو، حکومت خراسان را به طاهر، سردار ایرانی خود سرد.
۴. نخستین سلسله مسلمان ایرانی چگونه شکل گرفت (چرا مأمون حکومت خراسان را به طاهر سپرد)؟

تشدید جنبش‌های ضد خلافت در ایران، مامون را متوجه این نکته کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو و خلافت ایجاد کند. از این رو، حکومت خراسان را به طاهر، سردار ایرانی خود سپرد و نخستین سلسله مسلمان ایرانی شکل گرفت.

۵. با افول قدرت عباسیان در قرن‌های سوم و چهارم هجری، کدام سلسله‌های حکومتی در گوشه و کنار ایران روی کار آمدند؟ صفاریان، سامانیان، علویان طبرستان، زبیریان و آل بویه.

۶. سلسله‌های طاهریان و سامانیان، ریشه در چه داشتند؟

ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی منطقه خراسان و ماوراء النهر داشتند. این دو سلسله را دودمان‌های زمین‌داری پایه‌گذاری کردند که از قدر و نفوذ اقتصادی و پشتوانه اجتماعی و فرهنگی قابل ملاحظه‌ای در دیار خود برخوردار بودند.

۷. نقش دهقانان در سده‌های نخستین هجری در ایران چه بود؟

علاوه بر مشارکت در امور محلی، نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دوره باستان به دوره اسلامی ایفا کردند.

۸. بنیانگذار حکومت علویان طبرستان که بود؟ حسن بن زید.

۹. چرا حسن بن زید و جانشینان او به منطقه طبرستان پناه آوردند و چه نقشی در منطقه ایفا کردند؟

برای رهایی از ستم خلفای عباسی به ایران و به ویژه منطقه طبرستان پناه آورده بودند. سادات علوی نقش موثری در ترویج اسلام در میان ایرانیان به ویژه ساکنان طبرستان، دیلم و گیلان داشتند و با رفتار و اخلاق پسندیده خود، مورد اعتماد توده‌های مردم قرار گرفتند.

۱۰. بنیانگذاران کدام سلسله‌های مسلمان ایرانی، از میان مردم عادی برخاستند و چگونه قدرت را به دست گرفتند؟

۱- یعقوب لیث صفاری، روئینگرزاده‌ای از دهی به نام قرین در سیستان بود. او فعالیت اجتماعی و سیاسی خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد

۲- سلسله آل بویه را پسران ابوشجاع بویه (علی، حسن و احمد) از اهالی دیلم تاسیس کردند. بویه شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی‌گری را برگزید و به خدمت سرداران دیلمی درآمد.

۱۱. بنیانگذاران کدام سلسله‌های ایرانی با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند؟

طاهریان و سامانیان. همچنین انتقال قدر از امیری به امیر دیگر نیز در این حکومت‌ها با فرمان و تایید خلیفه صورت می‌گرفت.

۱۲. بنیانگذاران کدام سلسله‌های ایرانی بدون اجازه و تایید خلیفه قدرت را به دست گرفتند؟

۱- یعقوب لیث صفاری، بنیان‌گذار حکومت صفاریان ۲- حسن بن زید، مؤسس حکومت علویان طبرستان

۳- مرداویج برپاکننده سلسله زبیریان ۴- پسران بویه که سلسله آل بویه را بنیان نهادند.

۱۳. روابط طاهریان و سامانیان با خلافت عباسی چگونه بود؟

امیران سلسله‌های طاهری و سامانی عموماً نسبت به خلفای بنی عباس اظهار اطاعت ظاهری می‌کردند و در مواردی با دشمنان خلافت مانند علویان طبرستان و خوارج در سیستان سرستیز داشتند. اظهار اطاعت این امیران نسبت به خلافت، به قدرت آنان در نظر عامه مردم مسلمان مقبولیت و مشروعیت می‌بخشید.

۱۴. روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی چگونه بود؟

همواره خصومت آمیز بود زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می‌رفتند، خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب خلافت می‌شمردند. از این رو، بیشتر دوران حکومت علویان طبرستان به کشمکش و جنگ با سپاهیان خلیفه و لشکریان طاهریان و سامانیان که متحد خلافت بودند، سپری شد.

۱۵. رابطه صفاریان با خلافت عباسی چگونه بود؟

فراز و نشیب زیادی را طی کرد. با وجود آنکه یعقوب بدون فرمان و بی‌اجازه خلیفه عباسی به قدرت رسید، اما موفقیت‌های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی، موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای وی ارسال نماید. با این حال، پس از حمله یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن حکومت طاهریان و سپس لشکرکشی ناموفق امیر صفاری به بغداد، روابط دو طرف به خصومت گرایید. در زمان عمر و لیث، برادر و جانشین یعقوب، دشمنی و درگیری میان صفاریان و خلافت عباسی کمتر شد امیر صفاری نسبت به خلیفه اظهار تبعیت کرد و به نام او خطبه خواند، خلیفه نیز حکومت عمر و را بر مناطقی که در اختیار داشت، تایید کرد. با وجود این، عباسیان

- همچنان نسبت به صفاریان بی اعتماد بودند. از این رو، در جنگ میان عمر و با امیر اسماعیل سامانی، خلیفه جانب سامانیان را گرفت و پس از آنکه در این جنگ عمر و به اسارت درآمد و به بغداد فرستاده شد، خلیفه ناجوانمردانه دستور به قتل او داد.
۱۶. چه عواملی موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای یعقوب لیث ارسال نماید؟
موفقیت های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار
۱۷. از چه زمانی روابط یعقوب لیث با خلیفه عباسی به خصوصت انجامید؟
پس از حمله یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن حکومت طاهریان و سپس لشکرکشی ناموفق امیر صفاری به بغداد، روابط دو طرف به خصوصت گرایید.
۱۸. روابط زیاریان با خلافت عباسی چگونه بود؟
فراز و نشیب زیادی داشت. مرداویج با شکست سپاهیان خلیفه، شهرها و ولایات مختلف ایران را گرفت و عاملان خلیفه را از آنجا راند. مرداویج حتی خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی را در سر می پروراند، اما پیش از اقدام به این کار، توسط غلامان شورشی خود کشته شد. جانشینان وی که قلمروشان به گرگان و طبرستان محدود شده بود، از بلند پروازی مرداویج دست کشیدند و نسبت به خلیفه بغداد اظهار اطاعت کردند.
۱۹. روابط آل بویه با خلافت عباسی چگونه بود؟
یکی از موسسان حکومت آل بویه (احمد) با مشاهده اوضاع ناپسندان خلافت، بغداد را تسخر کرد اما خلافت را از بین نبرد. امیران آل بویه پیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطه خود داشتند و عزل و نصب خلیفه به میل آنان انجام می گرفت. البته آنان حرمت و شان خلافت را نگه می داشتند و چنین وانمود می کردند که تابع خلیفه هستند.
۲۰. پیامد سیاسی ظهور حکومت های ایرانی چه بود؟
- کاهش و زوال تدریجی سلطه سیاسی - نظامی خلفای عباسی بر ایران ۲- قرار گرفتن اداره امور مناطق مختلف کشور در اختیار کارگزاران ایرانی ۳- حاکم شدن آرامش نسبی بر جامعه ۴- کاهش شدت آشوب ها و جنبش های سیاسی، اجتماعی و مذهبی ۵- رقابت و ستیز برخی از امیران سلسله های یاد شده به سبب تمایلات توسعه طلبانه و یا به واسطه تشویق و تحریک خلفای عباسی
۲۱. پیامد اقتصادی ظهور حکومت های ایرانی چه بود؟
- رونق مناسب فعالیت های اقتصادی به ویژه در دوران حکومت های طاهریان، سامانیان و آل بویه ۲- رشد چشمگیر کشاورزی، تجارت و صنعت ۳- گسترش شهر و شهرنشینی در قلمرو آل بویه از جمله بخارا، نیشابور، ری، اصفهان، شیراز و همدان
۲۲. شهرهای بزرگ و آباد ایران در فاصله سده های سوم تا پنجم هجری را نام بپساید؟
بخارا، نیشابور، ری، اصفهان، شیراز و همدان.
۲۳. عوامل به نظر شما چرا در زمان سامانیان و آل بویه رونق اقتصادی و رشد شهرنشینی به وجود آمد؟
- برقرار شدن آرامش و امنیت نسبی ۲- قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر ۳- علاقمندی به عمران و آبادانی ۴- استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم.
۲۴. پیامد مذهبی ظهور حکومت های ایرانی چه بود؟
روند گرایش به اسلام شتاب بیشتری گرفت و اکثریت مردم ایران در دوره آنان به دین اسلام درآمدند.
۲۵. امیران کدام سلسله های ایرانی پیرو مذهب تشیع بودند؟
سلسله های علویان طبرستان و آل بویه
۲۶. در عصر آل بویه در زمینه مذهبی چه اقداماتی صورت گرفت؟
مراسم عزاداری امام حسین در عاشورا و جشن عید غدیر خم با شکوه و عظمت برگزار می شد. همچنین در آن دوره، حرم امامان شیعه در عراق مرمت و بازسازی شد و سنت زیارت ربه به گسترش نهاد.
۲۷. با ورود اسلام به ایران کدام زبان، زبان حکومت و دین شد؟
زبان عربی.
۲۸. وضعیت زبان فارسی پس ورود اسلام به ایران به چه صورتی درآمد؟
زبان فارسی دری که در واقع صورت تحول یافته فارسی میانه (پهلوی) بود، همچنان در میان عامه مردم در اکثر نقاط ایران رواج داشت. به مرور زمان حتی بسیاری از اعراب مهاجر به میهن ما نیز جذب زبان فارسی و فرهنگ ایرانی شدند.

۲۹. نقش صفاریان در ترویج زبان فارسی را شرح دهید؟

تاسیس حکومت های ایرانی در سده سوم هجری سرآغازی بر توجه و حمایت رسمی از زبان و ادب فارسی بود. یعقوب لیث که امیری میهن دوست و علاقمند به فرهنگ ایرانی بود، شاعران را به سرودن شعر فارسی تشویق می کرد.

۳۰. سامانیان چه نقشی در ترویج زبان فارسی داشتند؟

در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی اوج گرفت. امیران و وزیران ایران دوست و فرهنگ پرور سامانی زحمات فراوانی برای ترویج این زبان کشیدند. آنان شاعران و نویسندگان فارسی گوی را تشویق و حمایت می کردند. رودکی پدر شعر فارسی در این زمان می زیست و مورد حمایت دربار سامانی بود. حکیم ابوالقاسم فردوسی نیز در اواخر دوره سامانی شروع به سرودن شاهنامه کرد. علاوه بر آن، در دوره سامانیان، زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت و چندین اثر علمی و دینی به زبان فارسی تالیف و یا ترجمه شد. ترجمه و تلخیص تاریخ طبری با عنوان تاریخ بلعمی و ترجمه تفسیر طبری بر قرآن از آن جمله اند. همچنین در آن دوره، نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی با عنوان حدود العالم من المشرق الی المغرب نگارش یافت.

۳۱. کدام سلسله های ایرانی سهم بسزایی در رونق و شکوفایی علمی و فرهنگی عصر خود داشتند؟ سامانیان و آل بویه.

۳۲. امیران و وزیران فرهنگ پرور سامانیان و آل بویه چگونه در رونق و شکوفایی علمی و فرهنگی عصر خود نقش داشتند؟

از یک سو، عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند و از سوی دیگر، با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری، شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیرو مذاهب و دین های مختلف در امنیت و آسای کامل فعالیت کنند.

۳۳. در سده های نخستین هجری مهم ترین مراکز آموزشی چه مکان هایی بودند؟

مساجد بودند و در مساجد بیشتر شهرهای ایران حلقه های درس بزرگی تشکیل می شد.

۳۴. مهم ترین علوم مورد توجه ایرانیان در سده های اول هجری را نام ببرید؟

معارف اسلامی، فلسفه، ریاضیات و نجوم، پزشکی و داروسازی، سایر علوم و فنون (تاریخ، جغرافیا، ادبیات، فیزیک، شیمی)

۳۵. از ابتدای ورود اسلام به ایران، ایرانیان مسلمان، به تدوین و ترویج کدام معارف اسلامی پرداختند؟ علوم قرآنی، حدیث، فقه و کلام.

۳۶. معروفترین فیلسوفان ایرانی سده های نخست هجری را نام ببرید؟

۱- ابونصر محمد بن محمد، معروف به فارابی (معلم دوم) ۲- ابوعلی سینا.

۳۷. اقدام مهم ابونصر محمد بن محمد فارابی در زمینه فلسفه چه بود؟

فارابی فلسفه مشایی را که تلفیقی از جهان بینی اسلام و فلسفه ارسطویی و نوافلاطونی بود، پایه گذاری کرد.

۳۸. برجسته ترین فیلسوف ایران و جهان اسلام کیست و مهم ترین آثار وی را نام ببرید؟

ابوعلی سینا. آثار مهم وی کتاب شفا و دانشنامه علانی می باشد.

۳۹. کدام اثر ابوعلی سینا سهم بسزایی در مطرح کردن زبان فارسی به عنوان زبان علم داشت؟ دانشنامه علایی.

۴۰. چرا ریاضیات و نجوم در دوران اسلامی پیشرفت خارق العاده ای کردند؟

به پشتوانه دانش و مهارت هایی که از تمدن ایران و سایر تمدن های باستانی به تمدن اسلامی انتقال یافته بود.

۴۱. ریاضی دانان و مترجمان ایرانی که به خدمت عباسیان درآمدند در کجا مشغول فعالیت شدند؟ در رصدخانه بغداد.

۴۲. برجسته ترین دانشمندان عصر طلایی تمدن ایرانی اسلامی که بود و چه اقداماتی انجام داد؟

ابوریحان محمد بن احمد بیرونی است. بیرونی در ریاضیات، نجوم، گاه شماری، جغرافیا، هندشناسی و... مقام والایی داشت و به زبان های فارسی، عربی و سانسکریت مسلط بود. وی آثار ارزنده ای در این زمینه ها تالیف کرد. ابزارها و روش های ابداعی او برای تعیین طول و عرض جغرافیایی و اندازه گیری فاصله میان شهرها جالب است.

۴۳. دانش پزشکی ایران باستان از چه طریق به دوره اسلامی انتقال یافت؟

از طریق مدرسه جندی شاپور و نخستین آثار مستقل پزشکی عصر اسلامی به دست استادان آن مدرسه نوشته شد

۴۴. رئیس مدرسه جندی شاپور که بود و چه اقداماتی انجام داد؟

جرجیس بن جبرائیل پزشک پراوازه ایرانی بود که به بغداد رفت و به دنبال او گروه دیگری از پزشکان آن مرکز علمی راهی مرکز خلافت عباسی شدند.

۴۵. اقدامات محمد زکریای رازی را بنویسید؟

آثار ماندگاری در زمینه پزشکی، شیمی و فلسفه نوشته و به عنوان کاشف الکل و جوهر گوگرد (اسید سولفوریک) مشهور شده است. رساله آبله و سرخک (الجدری و الجصبه) او حاوی کهن ترین توصیف درباره بیماری آبله است و اثری ارزشمند در علم پزشکی به شمار می رود.

۴۶. مهم ترین اثر ابن سینا در زمینه پزشکی چه بود؟

دائرة المعارف پزشکی او با عنوان قانون، نه فقط در ایران و جهان اسلام، که در اروپا نیز تا چندین قرن به عنوان یک منبع و مرجع معتبر پزشکی باقی ماند.

۴۷. علاوه بر علوم و فنونی که در فوق ذکر شد، ایرانیان در چه علوم و فنون دیگری مهارت داشتند؟

رشته های دیگر علمی مانند تاریخ، جغرافیا، ادبیات، فیزیک، شیمی و غیره نیز رواج و رونق داشت. ایرانیان مسلمان همچنین به اتکای تجربیات کهن خویش، در ساخت ابزارها و ادوات جنگی، حفر قنات و ایجاد بناهای مختلف مانند مساجد، پل ها و سد ها مهارت خوبی از خود نشان دادند.

۴۸. چرا در قرون نخستین هجری، تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشم گیری یافت؟

در نتیجه گسترش و یکپارچگی جغرافیای جهان اسلام.

۴۹. اوضاع دریانوردی و تجارت دریایی در فاصله سده های سوم تا پنجم هجری چگونه بود؟

تجارت دریایی خلیج فارس با هندوستان، چین، جنوب شرقی آسیا و حوزه شرق آفریقا گسترش یافت و اسلام توسط بازرگانان و دریانوردان ایرانی به سرزمین های مذکور راه یافت. در این سده ها، مراکز شهری در سواحل خلیج فارس رونق یافتند و بندر سیراف به یکی از مراکز مهم مبادلات اقتصادی منطقه ای و جهانی تبدیل شد.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- زمینه های سیاسی و اجتماعی شکل گیری حکومت های ایرانی را در سده های سوم و چهارم هجری توضیح دهید.

سلسله های طاهریان و سامانیان، ریشه در خاندان های کهن دهقانی منطقه خراسان و ماوراءالنهر داشتند. در واقع این دو سلسله را دودمان های زمینداری پایه گذاری کردند که از قدرت و نفوذ اقتصادی و پشتوانه اجتماعی و فرهنگی قابل ملاحظه ای در دیار خود برخوردار بودند. حسن بن زید، بنیانگذار حکومت علویان طبرستان و جانشینان او از سادات علوی شیعه مذهب بودند که برای رهایی از ستم خلفای عباسی به ایران و به ویژه منطقه طبرستان پناه آورده بودند.

صغاریان از میان مردم عادی برخاستند و قدرت را به دست گرفتند. یعقوب لیث صفاری، رویکرزاده ای از دهی به نام قرنین در سیستان بود. او فعالیت اجتماعی و سیاسی خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد. سلسله آل بویه را پسران ابوشجاع بویه (علی، حسن و احمد) از اهالی دیلم تأسیس کردند. بویه شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی را برگزید و به خدمت سرداران دیلمی درآمد.

۲- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و زبیریان از نظر نحوه به قدرت رسیدن مقایسه کنید.

امیران سلسله های طاهری و سامانی عموماً نسبت به خلفای بنی عباس اظهار اطاعت ظاهری می کردند و در مواردی با دشمنان خلافت مانند علویان طبرستان سر ستیز داشتند.

صغاریان بدون اجازه و تائید خلیفه قدرت را به دست گرفتند رابطه خلفای عباسی و زبیریان در ابتدا خصمانه بود بعد از مرگ مرداوی وضعیت تغییر کرد آل بویه نیز بر دستگاه خلافت استیلاء یافتند و خلفای عباسی را عزل و نصب می کردند.

۳- پیامدهای سیاسی و اجتماعی تأسیس حکومت های ایرانی مسلمان در سده های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل کنید.

۱- کاهش و زوال تدریجی سلطه سیاسی - نظامی خلفای عباسی بر ایران

۲- قرار گرفتن اداره امور مناطق مختلف کشور در اختیار کارگزاران ایرانی

۳- حاکم شدن آرامش نسبی بر جامعه

۴- کاهش شدت آشوب ها و جنبش های سیاسی، اجتماعی و مذهبی

۵- رقابت و ستیز برخی از امیران سلسله های یاد شده به سبب تمایلات توسعه طلبانه و یا به واسطه تشویق و تحریک خلفای عباسی

۴- نقش سلسله های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده های سوم تا پنجم هجری شرح دهید.

با تشکیل حکومت‌های ایرانی روند اسلام‌گرایی ایرانیان شتاب بیشتری گرفت پس از آنکه در سده‌های سوم و چهارم هجری جمعیت کثیری از مردم ایران مسلمان شدند توجه به علوم و معارف اسلامی فزونی یافت و دانشمندان ایرانی زیادی در علوم تفسیر حدیث فقه و کلام به تدوین و ترویج معارف اسلامی پرداختند.

۵- منابع تاریخی که در این درس به آنها استناد شده است را فهرست نمایید.

تاریخ سیستان الکامل ابن اثیر مقامات حریری تجارب الامم ابن مسکویه اطلس تاریخ و بنا در و دریانوردی ایران تاریخ اسلام پژوهشگاه کمبریج

سؤالات درس دهم: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی

۱. ترکان چگونه به درون قلمرو اسلامی راه یافتند؟

در جریان لشکرکشی‌های مسلمانان به ماوراءالنهر و سرزمین‌های آن سوی رود سیحون در سده‌های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمرو اسلامی راه یافتند.

۲. ترکان چگونه به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمان درآمدند؟

عده زیادی از این ترکان به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

۳. چگونگی تشکیل حکومت غزنویان را توضیح دهید؟

الپتگین از جمله ترکانی بود که در دربار سامانیان به مقام سپه سالاری رسید. او در میانه قرن چهارم هجری قمری در شهر غزنه (غزنی / غزنین) در کوهستان‌های نواحی شرقی افغانستان کنونی که مرز (نغر) شرقی سرزمین‌های اسلامی با هند غیرمسلمان محسوب می‌شد، زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم کرد. در هنگام ضعف سامانیان، محمود فرزند سبکتگین که سپهسالار سامانیان در خراسان بود، در شهر غزنه حکومتی مستقل تأسیس کرد که در تاریخ ایران به حکومت غزنویان مشهور است. وی سپس به تدریج بر تمامی نواحی خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان سلطه یافت.

۴. محمود غزنوی در پی کسب حمایت خلیفه عباسی چه اقداماتی انجام داد؟

او بسیاری از اقدامات سیاسی مذهبی خود را در پوشش جهاد در راه خدا (غزای) و به بهانه مبارزه با مخالفان خلافت عباسی انجام می‌داد. به همین دلیل به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه مذهب بود، حمله کرد و پس از تصرف آن بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه مهم آنجا را به بهانه وجود کتاب‌های فلسفی به آتش کشید.

۵. بهانه محمود غزنوی از لشکرکشی‌های بی دریغی به هند چه بود؟ جهاد در راه خدا.

۶. اهداف و انگیزه محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟

دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستش‌گاه‌های آن سرزمین بود.

۷. نتیجه حملات محمود غزنوی به هند چه بود؟

در نتیجه این حملات دین اسلام و زبان فارسی به شبه قاره هند راه یافت و گسترش پیدا کرد.

۸. چه عواملی سبب شد مسعود غزنوی از وضعیت مردم، به خصوص سکنه خراسان که در زیر بار فشار مالیاتی مأموران او به شدت آسیب دیده بودند، غافل بماند؟

درگیری‌های داخلی و سرگرم شدن مسعود به لشکرکشی به هند.

۹. چرا هنگامی که سلجوقیان به فرماندهی طغرل به شهرهای خراسان هجوم آوردند، مردم دروازه شهرها را به روی مهاجمان گشودند؟

چون مسعود غزنوی از وضعیت مردم، به خصوص سکنه خراسان که در زیر بار فشار مالیاتی مأموران او به شدت آسیب دیده بودند، غافل بود.

۱۰. چگونه سلطه غزنویان بر خراسان به سر رسید؟ به دنبال شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان در نبرد سرنوشت ساز دندانقان.

۱۱. سلجوقیان چه گروهی بودند؟

طایفه‌ای از ترکان بودند که پس از گرویدن به اسلام، نخست در ماوراءالنهر و سپس در خراسان مستقر شدند.

۱۲. طغرل سلجوقی پس از تصرف نیشابور چه اقداماتی انجام داد؟

این شهر را به عنوان مرکز حکومت برگزید. او سپس شهرها و مناطق مختلف ایران را یکی پس از دیگری تسخیر کرد. وی سرانجام به بغداد رفت و خلیفه عباسی را از تسلط آل بویه شیعه مذهب درآورد و خود را منجی خلافت معرفی کرد.

۱۳. خلیفه عباسی در مقابل اقدامات طغرل چه پاداشی به وی داد؟

خلیفه نیز حکومت ایران و عراق را به طغرل بخشید و دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند. خلیفه همچنین لقب «سلطان رکن الدوله» به او داد.

۱۴. نبرد آلب ارسلان سلجوقی با امپراتور روم در کجای رخ داد و نتایج این نبرد را ذکر کنید؟

در ملازگرد رخ داد (۴۶۳ق)، سپاهیان امپراتوری روم شرقی را شکست دادند، امپراتور را اسیر کردند و آسیای صغیر را به متصرفات خود افزودند.

۱۵. وسیع ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی پس از کدام واقعه بود و تا کجا گسترش یافت؟

پس از نبرد ملازگرد بود و از رود سیحون در شرق تا دریای مدیترانه گسترش یافت.

۱۶. توسعه قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر موجب چه شد؟

موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی این ناحیه شد.

۱۷. سلسله سلجوقی در زمان چه کسی به اوج قدرت رسید و نتیجه آن چه بود؟

در زمان ملکشاه و در نتیجه بیشتر خاندان ها و حکومت های محلی از بین رفتند و یا به اطاعت سلطان سلجوقی گردن نهادند.

۱۸. حکومت سلجوقیان از چه زمانی و چگونه دچار ضعف شد؟

به دنبال مرگ وزیر و پادشاه قدرتمند خود، یعنی خواجه نظام الملک و ملکشاه، در اثر اختلافات فراوان بر سر قدرت و جانشینی دچار ضعف شد.

۱۹. هجوم اقوام مهاجم همچون قراختایان و غزها به قلمرو سلجوقی منجر به چه شد؟

منجر به از دست رفتن ماوراءالنهر و وارد آمدن آسیب ها و خسارت های فراوان به شهرها و روستاهای خراسان و دیگر مناطق ایران شد. به دنبال این حوادث، قلمرو سلجوقی در ایران بین امیران مختلف تقسیم شد و رقابت و کشمکش بر سر قدرت، حکومت سلجوقی را پیش از پیش تضعیف کرد.

۲۰. چگونه حکومت سلجوقیان منقرض شد؟

با پیروزی تکتش خوارزمشاه بر آخرین سلطان سلجوقی (۵۹۰ ق)، حکومت سلجوقیان منقرض شد.

۲۱. چه عواملی در ضعف و زوال حکومت سلجوقیان مؤثر بود؟

۱- مرگ وزیر و پادشاه قدرتمند خود، یعنی خواجه نظام الملک و ملکشاه

۲- اختلافات فراوان بر سر قدرت و جانشینی

۳- از دست رفتن ماوراءالنهر و وارد آمدن آسیب ها و خسارت های فراوان به شهرها و روستاهای خراسان و دیگر مناطق ایران به دلیل هجوم

اقوام مهاجمی هم چون قراختایان و غزها

۴- تقسیم قلمرو سلجوقی در ایران بین امیران مختلف

۵- مبارزات اسماعیلیان در ایران

۶- قدرت گرفتن اتابکان در نواحی زیر سلطه سلجوقیان

۲۲. به حاکمان ناحیه خوارزم چه می گفتند؟ خوارزمشاه.

۲۳. چگونگی تشکیل حکومت خوارزمشاهیان را بنویسید؟

پس از آنکه حکومت سلجوقی دچار ضعف و انحطاط شد، آتسز، حاکم خوارزم ادعای استقلال کرد. جانشین او، تکتش با شکست دادن طغرل سوم، آخرین سلطان سلجوقی، بر بخش وسیعی از ایران تسلط یافت.

۲۴. سلطان محمد خوارزمشاه در راستای توسعه طلبی خود چه اقداماتی انجام داد؟

غوریان، قراختایان و ملوک مازندران را برانداخت و بر کرمان مسلط شد.

۲۵. روابط سلطان محمد خوارزمشاه با خلیفه عباسی چگونه بود؟

در زمان سلطان محمد، روابط خوارزمشاهیان با خلافت عباسی، به تیرگی گرایید. خلیفه عباسی که در آن زمان در صدد احیای قدرت سیاسی و نظامی خود بود، از تأیید حکومت خوارزمشاهیان خودداری کرد. به همین سبب سلطان محمد خوارزمشاه برای مقابله با عباسیان، یکی از سادات حسینی را به عنوان خلیفه اعلام کرد و به سوی بغداد لشکر کشید اما سپاه او در گردنه اسد آباد همدان بر اثر یرف و سرمای شدید متوقف شد.

۲۶. حمله چنگیز خان مغول در زمان چه کسی به ایران صورت گرفت؟ سلطان محمد خوارزمشاه اتفاق افتاد (۱۶ ق).
۲۷. فرمانروایان غزنوی برای اداره قلمرو و به توسعه خود چه اقداماتی انجام دادند؟ بسیاری از دیوان سالاران حکومت سامانی و حتی برخی از دیوان سالاران حکومت آل بویه را به خدمت گرفتند.
۲۸. سلجوقیان چگونه نظام اداری ایران را کامل تر و گسترده تر کردند؟ با به کارگیری دیوان سالارانی همچون عمیدالملک کندی و خواجه نظام الملک توسی نظام.
۲۹. چرا عصر وزارت خواجه نظام الملک را «عصر نظام الملک» نامیدند؟ نقش نظام الملک در ساختار نظام اداری ایران عصر سلجوقی به اندازه ای برجسته است که دوران وزارت وی را می توان «عصر نظام الملک» نامید.
۳۰. نظام الملک از تقویت و توسعه نظام اداری در عصر سلجوقی چه اهدافی داشت؟ ضمن ایجاد ثبات و استمرار، با نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود همچنان وفادار بودند، مقابله کند.
۳۱. وجود دو اصطلاح اهل قلم و اهل شمشیر در تاریخ ایران بیانگر چیست؟ چالش مداوم بین نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی با دیوانسالاران ایرانی، منجر به تقابل دو نیروی مخالف شد که در تاریخ ایران به نام تقابل اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) معروف است.
۳۲. نقش دیوان وزارت و وزیر را در دوره سلجوقی ذکر کنید؟ در عصر سلجوقی، دیوان وزارت که در راس آن وزیر قرار داشت به شکوهمندی بی نظیری رسید. همه دیوان های سلجوقی زیر نظر وزیر کار می کردند. با این حال وزیر در منصب خود هیچ امنیتی نداشت و آنچه سبب تداوم کار وی می شد، اراده و خواست سلطان بود. اگر سلطان بنا به دلایلی از وزیر رنجیده از موقعیت وی به هراس می افتاد، عزل یا قتل و مصادره اموال در انتظار او بود.
۳۳. نظام اداری دوره خوارزمشاهی چگونه بود؟ تداوم نظام اداری سلجوقی بود، با این تفاوت که اختیارات برخی دیوان ها نسبت به دوره سلجوقی کم شد، برخی دیگر تغییر نام یافت و برخی دیوان های جدید نیز تشکیل گردید. به عنوان نمونه در این دوره قدرت و نقش وزیر نسبت به دوره سلجوقی به شدت کاهش یافت و حتی در مواردی منصب وزیر حذف شد.
۳۴. در دوران حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی بخش عمده جمعیت ایران در کجا زندگی می کردند؟ در روستاها.
۳۵. در دوران حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی، شهرها از چه بخش هایی تشکیل می شدند؟ امپراتور شهرها مانند دوران پیش از آن، از سه بخش کهندژ (ارگ)، شهرستان (شارستان) و شهر بیرونی (ریض) تشکیل می شد، با این تفاوت که شهر بیرونی در دوره سلجوقی بیش از ادوار پیشین گسترش یافت. این اتفاق به دلیل رشد تجارت و افزایش جمعیت شهرها رخ داد. همراه با این تحول، عناصر شهر اسلامی مانند مسجد و بازار به شهر بیرونی منتقل شدند و در کنار هم قرار گرفتند.
۳۶. چرا شهرهایی که مرکز یک ناحیه محسوب می شدند بیش از دیگر شهرها شاهد توسعه جغرافیایی، افزایش جمعیت و توسعه عناصر شهری بودند؟ به دلیل وجود نهادهای اداری و نیز به دلیل اهمیت سیاسی و اقتصادی که داشتند.
۳۷. چرا در دوره سلجوقی طبقه بازرگان شهری، بیش از پیش اهمیت یافت و بازرگانان به یکی از مهم ترین گروه های اجتماعی تبدیل شدند؟ به دلیل رشد شهرنشینی و توسعه مناسبات شهری.
۳۸. شهرهای مهم دوران حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی را نام ببرید؟ ری، اصفهان، مرو و نیشابور.
۳۹. بافت مذهبی شهرهای ایران را در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به اختصار توضیح دهید؟ عمدتاً اهل تسنن تشکیل می دادند. به جز پیروان تسنن، شیعیان دوازده امامی (امامیه) نیز در شهرهای ایران پراکنده بودند و در برخی نقاط اکثریت داشتند. در برخی شهرهای ایران سادات علوی نیز زندگی می کردند.
۴۰. مهم ترین مراکز شیعه نشین ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی را نام ببرید؟ بیهق (سیزوار)، ری، گرگان، ساری و قم.
۴۱. مهم ترین مخالفان خلافت عباسی و دو حکومت غزنوی و سلجوقی چه گروهی بودند؟ پیروان مذهب اسماعیلیه.
۴۲. چه عواملی به اختلافات و درگیری های میان پیروان بعضی از فرقه ها و مذاهب اسلامی در برخی از شهرها و مناطق دامن می زد؟

دخالت مقام های حکومتی به ویژه برخی سلاطین و وزیران غزنوی و سلجوقی در امور مذهبی و جانب داری آن ها از یک فرقه و مذهب و دشمنی با فرقه و مذهب دیگر.

۴۳. مهم ترین و اصلی ترین فعالیت اقتصادی مردم ایران در عصر حکومت های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی چه بود؟ کشاورزی.

۴۴. یکی از تحولات چشمگیر دوران حاکمیت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان چه بود؟

زوال موقعیت اقتصادی و اجتماعی دهقانان در ایران بود.

۴۵. انواع مالکیت زمین در ایران را نام ببرید؟

۱- مالکیت شخصی ۲- مالکیت دولتی یا دیوانی ۳- مالکیت وقفی.

۴۶. چرا مالکیت شخصی بر زمین در طول تاریخ ایران بسیار محدود و ناپایدار بود؟

زیرا چنین املاکی همواره در معرض مصادره فرمانروایان و ماموران آنان قرار داشت.

۴۷. عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران چه نوعی بود؟

مالکیت دولتی یا دیوانی بود که از دوران باستان در ایران رواج داشت.

۴۸. در عصر سلجوقی با تدبیر چه کسی شکلی از زمین داری با عنوان اقطاع گسترش یافت؟ نظام الملک.

۴۹. اقطاع چه بود؟

به انواع مختلف واگذاری زمین به افراد نظامی یا صاحبان مشاغل دیوانی گفته می شد.

۵۰. نظام الملک با چه هدفی نظام اقطاع را توسعه داد؟

با هدف نظارت و آباد کردن زمین های بایر و بلا استفاده.

۵۱. چگونه نظام اقطاع به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد؟

پس از نظام الملک به دلیل تمایل تدریجی صاحبان اقطاع به استقلال، سبب جدایی مناطقی شد که زمین های اقطاعی در آن ها قرار داشتند و نهایتاً به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد.

۵۲. عواملی که در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره سلجوقی نقش داشت چه بودند؟

۱- گستر قلمرو ۲- برقراری نظم و امنیت ۳- ایجاد راه های جدید ۴- توسعه حمل و نقل ۵- وجود نظام دیوانی کارآمد.

۵۳. رونق تجارت چه پیامدهایی در دوره سلجوقی بر جای گذاشت؟

شهر و شهرنشینی رشد یافت. بازارها به عنوان قلب تپنده شهر رو به توسعه گذاشت. سنگ های قیمتی، انواع منسوجات، برخی محصولات کشاورزی پرطرفدار، برخی اشیای فلزی، ظروف سفالی و انواع ظروف شیشه ای در داخل و خارج از

۵۴. وظیفه صرافان در دوره سلجوقی چه بود؟

وظیفه انجام معاملات پولی و تسهیل مبادله کالاها را به عهده داشتند.

۵۵. کدام قرون، دوران توسعه زبان و ادبیات فارسی و ظهور بزرگ ترین نویسندگان و شاعران زبان فارسی است؟ قرن های چهارم تا هفتم.

۵۶. چه عواملی در قرون چهارم تا هفتم در رونق و توسعه زبان و ادبیات فارسی نقش بسزایی داشت؟

تلاش های دیوان سالاران ایرانی در تبدیل زبان دستگاه اداری غزنویان از عربی به فارسی که در دوره سلجوقی عملاً رسمیت یافت و تمایل علما و دانشمندان این دوره به نوشتن آثار خود به زبان فارسی.

۵۷. وضعیت زبان فارسی در دوره غزنوی چگونه بود؟

در عصر غزنوی شعر فارسی به اوج خود رسید و حکیم فردوسی شاهنامه را که نماد هویت ایرانی و زبان فارسی است سرود و ابوالفضل بیهقی یکی از بزرگ ترین شاهکارهای زبان فارسی، یعنی تاریخ بیهقی، را نوشت. در همین دوره آثار فراوانی در تاریخ، طب، ریاضیات، نجوم و فلسفه به زبان فارسی نگاشته شد.

۵۸. چرا در عصر سلجوقی فرصت مناسب برای توسعه هر چه بیشتر زبان و ادبیات فارسی فراهم آمد؟

۱- رشد شهرها ۲- تاسیس و توسعه مراکز آموزشی ۳- توسعه نقش و نفوذ روزافزون دیوان سالاران ایرانی در دستگاه اداری حکومت سلجوقی ۴- جذب شعرا و نویسندگان به دربار ای مختلف.

۵۹. مشهورترین شاعران و نویسندگان عصر سلجوقی و خوارزمشاهی را نام ببرید؟ سنایی، انوری، خاقانی و عطار.

۶۰. معروفترین دانشمندان عصر غزنوی و سلجوقی در زمینه فلسفه و علوم طبیعی را نام ببرید؟
در دوره غزنوی ابوریحان بیرونی در نجوم و جغرافیا و در دوره سلجوقی ابوالعباس لاکری و خیام نیشابوری در ریاضیات و نجوم، شهابالدین هروردی و امام فخر رازی در فلسفه و کلام و سید اسماعیل جرجانی در پزشکی از جمله معروفترین این دانشمندان بودند.
۶۱. چرا علوم دینی در قیاس با فلسفه و علوم طبیعی در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی از جایگاه برتری برخوردار شد؟
به دلیل حمایت های سلاطین و وزیران و نیز موقعیت علمای مذهبی.
۶۲. مدارس نظامیه به همت چه کسی و در کدام شهرها ساخته شدند و چه دانش هایی در آن تدریس می شد؟
به همت خواجه نظام الملک توسی در شهرهای مهم چون بغداد و اصفهان و نیشابور ساخته شدند. این مدارس اختصاص به تدریس فقه شافعی و دانش های وابسته به آن داشت.
۶۳. پس از نظام الملک، مدیران و مدرسان نظامیه ها توسط چه کسانی تعیین می شدند؟ توسط سلطان یا خلیفه تعیین می شدند.
۶۴. مهم ترین و معروف ترین عالمی که در مدارس نظامیه درس خواند و درس داد که بود؟ امام محمد غزالی.
۶۵. عوامل موثر بر رشد هنر و معماری در دوره سلجوقی کدام اند؟
۱- گسترش قلمرو ۲- حکومت فراگیر ۳- توسعه شهرنشینی ۴- رشد اقتصادی ۵- حمایت دولت مردان.
۶۶. کدام بناها در دوره سلجوقی توسط معماران ایرانی ساخته شدند؟
مسجد، مدرسه، کاروان سرا و مقابر.
۶۷. کدام مسجد اولین مسجد چهار ایوانی در ایران است و چه ویژگی هایی دارد؟
مسجد جمعه اصفهان که الگویی برای معماران مساجد در دوره های بعدی شد. کاشی ها و گچ بری ها و تزئینات به کار رفته در این مسجد نیز به عنوان نمونه ای عالی از هنر این دوره محسوب می شوند.
۶۸. وضعیت هنر فلز کاری، سفالگری و کاشی کاری در عصر سلجوقی چگونه بود؟
فلز کاری آثار فلزی با تزئینات فراوان به صورت قلم زنی و قالب ریزی در مقیاس فراوان تولید و گاهی اوقات به خارج از قلمرو سلجوقی صادر می شدند.
- هنر سفالگری با استفاده از نقوش جانوری و گیاهی توسعه یافت و مراکز مهم سفالگری عصر سامانی از شرق ایران یعنی نیشابور و سمرقند به تدریج به مناطق مرکزی مانند کاشان انتقال یافت.
- هنر کاشی کاری در این دوره به اوج خود رسید و استفاده از نقوش انسانی، گیاهی، جانوری و نیز نقوش هندسی برای تزئین بناهای مذهبی و غیر مذهبی کاربرد فراوانی یافت.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- اهداف محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟
بهبود جهاد با کفار
- هدف اصلی جهاد به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستگاه های آن سرزمین
- ۲- نظام الملک چه اهدافی از تقویت و توسعه نظام اداری در عصر سلجوقی داشت؟
نظام الملک در تلاش بود که با تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و توسعه نظام اداری مد نظر خود ضمن ایجاد ثبات با نیروی سرکش امیران قزلباش که به سنت های قبیله ای خود وفادار بودند مقابله کند و این چالش ها منجر به به تقابل شد که در تاریخ ایران به تقابل اهل قلم و اهل شمشیر معروف است. همچنین این نظام اداری الگوی مطلوبی برای حکومت های بعدی شد.
- ۳- شکل گیری نظام سلطنت در دوره سلجوقی، چه تأثیری بر جایگاه و قدرت سیاسی نظامی خلفای عباسی داشت؟
سلجوقیان برای مشروعیت حکومت خود فرمانبرداری از خلیفه عباسی را پیشه کردند. اما این اطاعت نسبی بود، زیرا تقسیم قدرت دینی و دنیوی از اهداف سلاطین سلجوقی گشت، آنها سلطنت همه جانبه خود را می خواستند و بیهی چندانی به خلفا نمی دادند و تنها به دنبال این بودند که با کسب مشروعیت سلطنت خود را حفظ کنند. مناسبات خلیفه و سلطان همیشه روال عادی خود را نداشت. چون تا زمانی که سلاطین قدرتمند و با نفوذ سلجوقی بر سر کار بودند، خلفا به قدرت معنوی خود اکتفا می کردند اما با بروز ضعف سلطان سلجوقی، خلفا در صدد کسب قدرت دنیوی بر می آمدند. این

سیاست باعث تنش روابط بین خلیفه و سلاطین سلجوقی می شد. سلجوقیان با آنکه به تأیید خلفا نیاز داشتند اما تلاش می کردند با این ادعا، حق حکومت کردن و مسئولیت حمایت از افراد تحت سلطه، مستقیم از سوی خدا به آنها واگذار شده برای خود وجهه مذهبی و الهی کسب کنند.

۴- بافت مذهبی شهرهای ایران را در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به اختصار توضیح دهید.

عمده‌ی جمعیت شهری و روستایی پروان اهل تسنن

پراکندگی شیعیان دوازده امامی (امامیه) نیز در شهرهای ایران

پراکندگی شیعیان دوازده امامی (امامیه) نیز در شهرهای ایران و وجود برخی از سادات علوی در شهرهای ایران

مهم‌ترین مراکز شیعه‌نشین ایران بیهق، ری، گرگان، ساری و قم

پراکندگی پروان مذهب اسماعیلی در شهرها و روستاهای ایران که معتقد به امامت اسماعیل فرزند امام جعفر صادق (ع) پس از آن حضرت و مهم‌ترین مخالفان خلافت عباسی و دو حکومت غزنوی و سلجوقی بودند.

وجود پروان ادیان مسیحی، یهودی و زرتشتی در برخی شهرهای ایران

۵- چه عواملی در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره سلجوقی نقش داشتند؟

۱- گسترش قلمرو ۲- برقراری نظم و امنیت ۳- ایجاد راه‌های جدید ۴- توسعه‌ی حمل و نقل ۵- وجود نظام دیوانی کارآمد.

۶- عوامل مؤثر بر رشد هنر و معماری در دوره سلجوقی کدام‌اند؟

۱- گسترش ارضی ۲- حکومت فراگیر ۳- توسعه شهرنشینی ۴- رشد اقتصادی ۵- حمایت دولتمردان و برخی حکام

سؤالات درس یازدهم: حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری

۱. مغول‌ها چه قومی بودند؟

دسته‌هایی از قبایل زرد پوست بودند که در پی اقدامات سیاسی، نظامی و حقوقی چنگیز (تموجین) متحد و قدرتمند شدند.

۲. چرا مغول‌ها به جنگ و هجوم به سرزمین‌های دیگر روی آوردند؟

شرایط نامساعد طبیعی گوی نیازهای اقتصادی آن‌ها نبود و در نتیجه برای تأمین معاش خود به جنگ و هجوم به سرزمین‌های دیگر روی آوردند.

۳. چرا هجوم مغولان به ایران، فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بود و نتایج زیان‌باری در پی داشت؟

زیرا بیشتر اقوامی که زیر فرمان چنگیز بودند از نظر فرهنگی و تمدنی دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهرنشینی نیز توجهی نداشتند.

۴. موج اول حمله مغول به ایران به فرمان چه کسی انجام گرفت و چند سال طول کشید؟

به فرمان چنگیز خان و شش سال طول کشید (۶۱۶-۶۲۲ ق)

۵. اختلاف سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی موجب چه شد؟

۱- موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد

۲- سبب گردید که سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نو ظهور مغول‌ها غافل بماند.

۶. چنگیز خان به چه بهانه‌ای فرمان هجوم به ایران را صادر کرد؟ به بهانه کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی آترار.

۷. موج اول حمله مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟

این هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعتگران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد.

۸. موج دوم حملات مغول‌ها به ایران به فرماندهی چه کسی صورت گرفت؟

هولاکوخان و به تاسیس حکومت ایلخانان انجامید.

۹. ایلخان به چه معناست و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به چه حکومتی گفته می‌شود؟

ایلخان به معنای خان تابع است و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی گفته می‌شود که پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکوخان نوه چنگیز خان تشکیل شد.

۱۰. چرا هولاکوخان به ایران لشکر کشی کرد؟

به منظور نظم بخشیدن به قلمرو و متصرفی مغول و گسترش فتوحات در غرب آسیا، به ایران لشکر کشی کرد.

۱۱. پیامدهای لشکرکشی هلاکوخان در حمله به ایران را بنویسید؟

هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه های مستحکم آنان از بین برد. او سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی، به حکومت خاندان بنی عباس پایان داد.

۱۲. مغولان پس از فتح بغداد به کجا یورش بردند؟ شام.

۱۳. سپاه مغول در کدام نبرد از سپاه مملوکان مصر شکست خورد؟ عین جالوت.

۱۴. دوره حاکمیت ایلخانان را می توان به چند دوره تقسیم کرد؟

به دو دوره نامسلمانی و دوره مسلمانی تقسیم کرد.

۱۵. مهم ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره نامسلمانی مغول ها به عهده گرفتند چه بود؟

در دوره نامسلمانی مغول، بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه فاتحان مغول، تلاش های بسیاری کردند. دیوان سالاران، فلاسفه، شعرا، فقها و در راس آنان کسانی چون خواجه نصیرالدین توسی، شمس الدین محمد جوینی و برادرش عظاملک جوینی کوشیدند تا مغول ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشور داری آشنا کنند و زمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۱۶. دوره مسلمانی مغول ها در ایران از زمان چه کسی آغاز شد؟ غازان خان.

۱۷. نتیجه مسلمان شدن غازان و بسیاری از شاهزادگان و خوانین مغول چه بود؟ اسلام دین رسمی اعلام شد.

۱۸. در پرتو تلاش های چه کسی اصلاحات گسترده ای در عرصه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی در دوره ایلخانان انجام گرفت؟ رشیدالدین فضل الله همدانی، وزیر کارخان ایلخانان.

۱۹. چرا ایران در عهد سلطنت غازان به استقلال و اقتدار بیشتری رسید؟

به علت سقوط خلافت عباسی و انسجام جغرافیایی و سیاسی ناشی از تشکیل حکومت ایلخانی.

۲۰. کدام یک از ایلخانان مغول پس از غازان خان مسلمان شدند؟ الجایتو جانشین غازان و پسرش ابوسعید.

۲۱. مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول، آغازگر چه بود؟

آغازگر چهار دهه آشفتگی سیاسی و نابسامانی نسبی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران بود که تا زمان قدرت گیری تیمور ادامه یافت.

۲۲. اوضاع سیاسی ایران از مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول، تا زمان قدرت گیری تیمور چگونه بود؟

در این دوره، علاوه بر خان زادگانی از خاندان چنگیز و سرداران مغول که بر سر کسب قدرت رقابت و درگیری داشتند، چندین حکومت محلی غیر مغولی نیز در مناطق مختلف ایران به وجود آمدند. حکومت های شیعه مذهب سرداران و سادات مرعشی مازندران و سلسله آل مظفر از جمله آن ها بودند.

۲۳. تیمور چگونه حکومت ماوراءالنهر را به دست گرفت؟

تقریباً هم زمان با زوال حکومت ایلخانان در ایران، حاکمان مغولی ماوراءالنهر نیز رو به ضعف نهادند و رقابت و درگیری شدیدی میان سران و فرماندهان قبایل برای کسب قدرت به وجود آمد. در این میان، تیمور گورکانی بر رقیبان خود غلبه کرد و حکومت ماوراءالنهر را به دست گرفت.

۲۴. تیمور چگونه سرتاسر ایران را تحت سیطره خود درآورد؟

تیمور طی سه مرحله یورش که همچون هجوم مغول ها، با کشتار فراوان همراه بود.

۲۵. پس از مرگ تیمور چه کسی جانشین او شد؟ پسرش شاهرخ

۲۶. پیامد مرگ شاهرخ چه بود؟

شاهزادگان تیموری که بر مناطق مختلف حکومت می کردند، با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

۲۷. چگونه قلمرو حکومت تیموریان به مناطق شرقی ایران محدود شد؟

دو اتحادیه قبیله ای متشکل از ترکمانان به نام های قراقویونلو و آق قویونلو به ترتیب با پی افکندن حکومت هایی، نواحی غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند و حکومت تیموریان به مناطق شرقی ایران محدود شد.

۲۸. حکومت نوادگان تیمور بر ایران چگونه به پایان رسید؟

در اوایل قرن دهم هجری با به قدرت رسیدن صفویان در ایران و تسلط ازبکان بر ماوراءالنهر.

۲۹. بابر که بود؟

بابر، یکی از شاهزادگان معروف تیموری بود که حکومتی را در هند بنیان گذاشت که به «مغولان کبیره» یا «گورکانیان هند»، معروف شد.

۳۰. چرا با هجوم مغول به ایران، زندگی شهری برای مدتی دچار وقفه و افول شد؟

زیرا، از یک طرف در جریان حملات مغول ها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در اورا، انهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آن ها یا کشته شدند و یا به مناطق دیگری مهاجر کردند. از طرف دیگر، یاسا به عنوان مجموعه قوانینی که چنگیز خان تدوین کرده بود به مغول ها توصیه می کرد که از شهر و شهرنشینی دوری گزینند.

۳۱. ذهنیت منفی مغولان به شهر و شهرنشینی چه پیامدهایی در پی داشت؟

سپاهیان و دیگر اعضای قبایل بیابانگردی که در زمان هجوم مغول و پس از آن به ایران آمدند، به اصول و قواعد زندگی یکجانشینی پایبند نبودند و شرایط را برای یکجا نشینان دشوار و غیرقابل تحمل می کردند.

۳۲. وضعیت شهر و شهرنشینی پس از استقرار حکومت ایلخانی در ایران چگونه بود؟

در پی تلاش های دیوان سالاران و فرهیختگان ایرانی برای مهار رفتار غیرمدنی مغول ها، به تدریج شهر و شهرنشینی رونق یافت. این روند، پس از مسلمان شدن مغول ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان غازان برای بازسازی ویرانی ها انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک ها و شهرهای جدیدی مانند شهرک رشیدیه و ربع (ایوان، عمارت) رشیدی، شام (سنب) غازان و شهر سلطانیه، پایتخت آخرین ایلخانان ساخته شدند. در آن زمان، رشد نسبی تجارت و دیگر فعالیت های اقتصادی به احیای شهرنشینی کمک کرد.

۳۳. وضعیت شهر و شهرنشینی در عصر تیموریان چگونه بود؟

برخلاف اوایل دوره مغول، دچار رکود و زوال نشد. تیمور با وجود یورش ها و کشتارهای زیادی که انجام داد، به شهرسازی علاقمند بود. او هنرمندان و صنعتگران شهرهایی را که فتح می کرد به سمرقند، پایتخت خود می فرستاد تا در آبادانی و زیبایی آن شهر بکوشند. جانشینان تیمور سیاست جنگ و کشورگشایی او را کنار گذاشتند و به عمران و آبادی، علم، فرهنگ و هنر علاقه و توجه زیادی نشان دادند. به همین دلیل در دوره آنان شهر و شهرسازی شکوفا شد و شهرهای هرات، شیراز، مشهد و یزد رشد و رونق چشمگیری یافتند.

۳۴. ویژگی های نظام اجتماعی عصر مغول و تیموری چه بود؟

۱- دگرگونی نسبی در بافت قومی و جمعیتی ایران
۲- افزایش نفوذ و موقعیت زنان در عرصه های سیاسی و اقتصادی بود و خاتون ها در کنار خان ها، از جایگاه مهمی در میان گروه های فرادست برخوردار شدند.

۳۵. هجوم مغولان از نظر اجتماعی و اقتصادی چه پیامدهایی به دنبال داشت؟

موجب کاهش جمعیت، مهاجرت های گسترده، تخریب زیرساخت های اقتصادی و فرهنگی و زوال موقعیت اجتماعی ملاکین، عالمان، بازرگانان، دیوان سالاران و خاندان های بانفوذ شد. علاوه بر آن، با هجوم مغولان، جمعیت قابل توجهی از اقوام مغول و غیر مغول به ایران وارد شدند و بافت قومی و جمعیتی جامعه ایرانی را تحت تاثیر قرار دادند.

۳۶. قشربندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانی و تیموری چه وضعیتی داشت؟

قشربندی اجتماعی ایران در عصر مغول و تیموری نیز مانند گذشته بود. صرف نظر از سه گونه تقریباً متفاوت جامعه عشیره ای، روستایی و شهری که مبتنی بر شیوه معیشت بود، جامعه دوره مغول تیموری به دو دسته کلی فرادست و فرودست تقسیم می شد. در ابتدای دوره مغول، روسای قبایل و فرماندهان سپاه، گروه اشرافیت نظامی را تشکیل می دادند و از امتیازات و اختیارات فراوانی برخوردار بودند. اما با مسلمان شدن مغول ها، به تدریج بزرگان ایرانی شامل دیوان سالاران، عالمان، اندیشمندان و مشایخ صوفی تحت حمایت ایلخانان، موقعیت و نفوذ اجتماعی خود را بازیافتند و تلاش کردند که زیاده خواهی و خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. بازرگانان و اهل صنعت، حرف و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.

۳۷. بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی مبتنی بر چه بود؟

شریعت اسلام و عرف بود و محاکم سه گانه شرع، مظالم و حربه بر اساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می کردند.

۳۸. وضعیت نظام حقوقی و قضایی مغول‌ها تا پیش از آن که مسلمان شوند چگونه بود؟

بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به «یاسا» عمل می‌کردند و دعاوی حقوقی آن‌ها در دادگاهی موسوم به ایرغوا وزیر نظر «یرغوجی» حل و فصل می‌شد.

۳۹. وضعیت نظام حقوقی و قضایی مغول‌ها پس از مسلمان شدن و حکومت تیموریان چگونه بود؟

پس از مسلمان شدن مغول‌ها، یاسا و سنت‌های مغولی تا حد زیادی از رونق افتاد، اما برخی از این سنن تا زمان تیموریان نیز ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می‌شد. به گونه‌ای که تیمور نیز با وجود مسلمان بودن به نسب مغولی خود و سنت‌های مغولی افتخار می‌کرد و خود مجموعه قوانینی موسوم به «تزوکات» را به وجود آورد. با این حال در سراسر عهد تیموریان قوانین شرعی و عرفی مبنای زندگی اجتماعی و دوازی حقوقی ایرانیان بود.

۴۰. هجوم مغولان به ایران چه تاثیری بر کشاورزی داشت؟

آسیب جدی به فعالیت‌های کشاورزی و نظام آبیاری وارد آورد، به گونه‌ای که تولید محصولات زراعی و درآمدهای حاصل از کشاورزی با کاهش جدی مواجه شد. مناطق ماوراءالنهر و خراسان که حاصلخیزترین و آبادترین مناطق ایران به شمار می‌رفتند بیشترین خسارت را تحمل کردند که این امر ناشی ییگانگی مغولان با قواعد زندگی یک جانشینی و از جمله امور کشاورزی بود.

۴۱. غازان خان به منظور پیشرفت و رونق فعالیت‌های بخش کشاورزی چه اصلاحاتی انجام داد؟

از جمله اصلاح قوانین مالیاتی، بازسازی قنات‌ها و شبکه‌های آبیاری و اصلاح نظام زمین داری.

۴۲. وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و تیموری و عوامل موثر بر آن را شرح دهید؟

اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت. کشورگشایی‌های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین‌های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شوند و زمینه توسعه تجارت بین‌المللی فراهم آید. در سراسر عهد مغول تیموری کاروان‌های تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی در حال تردد بودند. در آن دوره تجارت در مسیر جاده ابریشم و راه‌های دریایی که از بندر و جزایر ایرانی در خلیج فارس و دریای مکران (عمان) به هند و چین می‌رفت پر رونق بود.

۴۳. چرا در اوایل دوران مغول‌ها، نظام مالیاتی به هم ریخت و انواع و اقسام مالیات‌ها رواج یافت؟

به دلایل مختلفی همچون گرایش اشرافیت نظامی مغول به بی‌نظمی و زیاده‌طلبی، بی‌توجهی حاکمان مغولی به قوانین اسلامی و بیگانگی آنان با سنت‌های ایرانی.

۴۴. سه گونه مالیاتی که مغولان پس از مسلمان شدن اخذ می‌کردند را ذکر کنید؟

مالیات کشاورزی، مالیات بازرگانی و مالیات دامی.

پاسخ پرسش‌های نمونه

۱- موج اول حمله مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟

این هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعتگران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال و اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد.

۲- مهم‌ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره ناسلمانی مغول‌ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.

در دوره ناسلمانی مغوله و بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه‌ی فاتحان مغول، تلاش‌های بسیاری کردند. دیوان سالاران، فلاسفه، شعرا، فقها و در رأس آنان کسانی چون خواجه نصیر الدین توسی، شمس الدین محمد جوینی و برادرش عطاملک جوینی کوشیدند تا مغول‌ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشور داری آشنا کنند و زمینه‌ی مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۳- فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره ایلخانان بررسی و تحلیل کنید.

با هجوم مغولان زندگی شهری دچار زوال وافول گردید تخریب زیرساخت‌های شهری و مهاجرت گسترده‌ی مردم از مناطق شهری از تنای آن بود مغولان بر اساس یاسای چنگیزی از شهرنشینی‌گریزان بودند اما در سایه‌ی تلاش دیوان سالاران ایرانی به شهرنشینی روی آوردند و در دورنا ایلخانان شهرنشینی رونق گرفت تیموریان به رونق شهرنشینی کمک نمودند

۴- گره بندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانانی چه وضعیتی داشت؟

بر اساس نوع معیشت سه گروه عشیره روستایی و شهری و جامعه به دودسته‌ی فرادستان و فرودستان تقسیم می‌شدند

۵- وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.
کشور گشایی های جنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های وسیعی در قاره ی پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یک پارچه و متحد شوند و زمینه ی تجارت بین المللی فراهم آید.

سؤالات درسی دوازدهم: فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری

۱. دین و اعتقادات اولیه مغولان قبل از مسلمان شدن را توضیح دهید؟
مغولان در آغاز پیر و آیینی ساده موسوم به «شمنی» بودند که زیر نظر روحانیانی با عنوان «شمن» اداره می شد. پیروان این آیین، مجموعه ای از مظاهر طبیعت را می پرستیدند و هرچند به خدای بزرگ اعتقاد داشتند، اما خدا پرستی آنان ناقص بود.
۲. برخورد مغولان با ادیان دیگر چگونه بود؟
مغولان نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین های دیگر با ملامت برخورد می کردند.
۳. مدارای اعتقادی (تسامح و تساهل) مغولان ناشی از چه بود؟
بیشتر متأثر از شرایط زندگی آن ها بود، اما در پذیرش دین های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغولی تاثیر بسزایی داشت.
۴. تسامح و تساهل دینی مغول ها چه تاثیری بر اسلام پذیری آن ها داشت؟
باعث شد که پیروان دین های گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین خود بپردازند. بزرگان ایرانی، شامل دیبوان سالاران، عالمان و مشایخ صوفی به خوبی از این موقعیت برای مسلمان کردن ایلخانان و امیران مغول بهره بردند.
۵. چرا اسلام آوردن مغولان، یکی از رویدادهای مهم دوره ایلخانان بود؟
زیرا در نتیجه هم نوایی دین و دولت و برتری شریعت اسلامی بر یاسای جنگیزی، حکومت ایلخانی ماهیت ایرانی اسلامی یافت و موجب شد که مردم نسبت به آن احساس بیگانگی کمتری بکنند. همچنین با مسلمان شدن مغول ها، نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت بیش از پیش افزایش یافت و زمینه برای بازسازی ایران و انجام اصلاحاتی در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم آمد.
۶. به دنبال کوشش های علمی و فرهنگی چه کسی در دوره ایلخانان تشیع در ایران گسترش یافت؟
خواجه نصیرالدین توسی.
۷. کدام ایلخان مغول به مذهب شیعه گروید؟
الجایتو، پسر و جانشین غازان به این مذهب گروید.
۸. وضعیت دینی و اعتقادی تیموریان چگونه بود؟
تیمور و جانشینان او مسلمان بودند و اصحاب دین را مورد احترام قرار می دادند. در عصر تیموری، مدارس، مساجد و خانقاه های بسیاری ساخته شد. سلاطین تیموری پیر و مذهب تسنن بودند. در دوران حکومت آنان همچون عصر ایلخانان، شیعیان و صوفیان با محدودیت و سخت گیری خاصی مواجه نبودند و آزادانه فعالیت می کردند.
۹. ویژگی شاخص دینی دوره مغول و تیموری چه بود؟
اتحاد و زندگی مسالمت آمیز پیروان مذاهب و فرق اسلامی و معتقدان به دین های دیگر.
۱۰. علل رشد تصوف را در دوران مغولان و تیموریان شرح دهید؟
هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغول به ایران و تگرانی و نا امیدیی که در جامعه ایجاد کرد، نقش مؤثری در روی آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه ها داشت. از این رو، در عصر ایلخانان و تیموریان طریقت های صوفیانه بزرگی همچون صفویه، نعمت الهیه، حروفیه، نوربخشیه، نقشبندیه، مشعشیه، و... ظهور کردند و با فعالیت خود را گسترش بخشیدند.
۱۱. کثرت پیروان و مربیان طریقت های صوفیانه موجب چه شد؟
موجب آفرینش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت ها شد. فرمانروایان و مقام های سیاسی و نظامی نیز مشایخ صوفی را مورد تکریم و احترام قرار می دادند. علاوه بر آن، اموال و املاک فراوانی که نذر و وقف خانقاه ها شد، تمکن مالی و قدرت اقتصادی مناسبی برای رهبران طریقت های صوفی بدید آورد.
۱۲. از قرن نهم هجری به تدریج چه تغییر و تحول چشمگیری در فعالیت طریقت های صوفی به وجود آمد؟
از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادند و از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفوی وارد سیاست شدند و برای به دست گرفتن قدرت، با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند.
۱۳. فتوحات مغولان چه نتایجی در شکوفایی هنر به وجود آورد؟

- در نتیجه فتوحات مغول، تجارب و سنت های هنری و هنرمندان سرزمین های فتح شده با یکدیگر پیوند خوردند و زمینه مناسبی برای شکوفایی هنر در دوران ایلخانان و تیموریان فراهم شد.
۱۴. چه عواملی تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در دوران ایلخانان و تیموریان نهاد؟
- پیدایش مراکز بزرگ فرهنگی و هنری در شهرهای مختلف به خصوص مراغه، تبریز، شیراز، هرات و سمرقند و تأسیس کتابخانه های عظیم در این شهرها، تأثیر ژرفی بر رونق فرهنگ و هنر در این دوران نهاد.
۱۵. هنر نگارگری و نقاشی در عصر ایلخانی چگونه بود؟
- در عصر ایلخانان، هنر نگارگری که تلفیقی از سنت های نقاشی ایرانی و چینی بود، بیشتر در کتاب آرای و مصور ساختن کتاب های تاریخی و متون ادبی و نیز کتاب های پزشکی، جانورشناسی و نجوم جلوه گر شد.
۱۶. نمونه باقیمانده شاهنامه مصور دوره ایلخانان را نام ببرید؟ شاهنامه مشهور به دموت.
۱۷. هنر نگارگری و نقاشی در عصر تیموری چگونه بود؟
- هنر نگارگری در روزگار جانشینان تیمور چون شاهرخ و نوادگانش از جمله بایسنقر میرزا، در سراسر ایران به ویژه خراسان گسترش شکفت انگیز یافت. در این دوره، مصور کردن کتاب های گوناگون از نجوم گرفته تا شاهنامه و دیوان های شعر به لحاظ کتی و کیفی افزایش پیدا کرد و کتاب هایی با قطع بزرگ بدید آمد، کیفیت خوب و فراوانی کاغذ و مواد نگارگری از قبیل رنگ و طلا در بدید آمدن کتاب های مصور به هنرمندان کمک زیادی کرد.
۱۸. فاخر ترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری را نام ببرید؟
- شاهنامه بایسنقری است که به دستور شاهزاده بایسنقر، خوشنویسی و مصور شد.
۱۹. چرا شهر هرات در زمان شاهرخ تیموری و جانشینانش به یکی از کانون های بزرگ علمی، فرهنگی و هنری جهان اسلام تبدیل شد؟ به خاطر داشتن ثروت هنگفت، کتابخانه های بزرگ و هنرمندان نامدار.
۲۰. کدام وزیر تیموری پشتیبان و مشوق جدی هنر و هنرمندان بود؟ امیر علی شیر نوابی، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا.
۲۱. نامور ترین نقاشان عصر تیموری که بود؟ کمال الدین بهزاد.
۲۲. مغولان چگونه به هنر و معماری و ساختن شهرها و پدید آوردن آثار هنری تمایل نشان دادند؟ تحت تأثیر فرهنگ و هنر ایرانی اسلامی و با راهنمایی و تشویق فرهیختگان ایرانی.
۲۳. تیمور چگونه به عمران و آبادانی پایتخت خود سمرقند همت گماشت؟ با گرد آوردن هنرمندان و معماران بزرگ سرزمین های فتح شده در سمرقند.
۲۴. معماری ایرانی، در دوره کدام جانشین تیمور به عظمت و شکوفایی کم نظیری دست یافت؟ در عصر شاهرخ و همسرش گوهرشاد بیگم.
۲۵. سرشناس ترین معماران دوره تیموری را نام ببرید؟ قوام الدین و غیاث الدین شیرازی و محمدبن محمود اصفهانی.
۲۶. ویژگی مهم معماری دوره تیموری را ذکر کنید؟
- ۱- ایجاد بناهای عظیم ۲- ساختن گنبدها، طاق ها، ایوان ها و مناره های بلند ۳- تزئین ساختمان ها با گچبری و کاشی کاری ۴- تزئین و زیبا سازی بناها از ترکی آجر و کاشی.
۲۷. چه عواملی در دوره مغول برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد؟
- آثار و نتایج هجوم مغولان همچون قتل و مهاجرت اندیشمندان و عالمان، تخریب و تعطیلی مدارس، کتابخانه ها و مساجد.
۲۸. چه عواملی به تدریج شرایط را برای احیای فعالیت های علمی و آموزشی در ایران عصر مغول فراهم کرد؟
- به دنبال تشکیل حکومت ایلخانان و گرایش مغولان به اسلام و نیز با افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی.
۲۹. اوضاع ادبی دوران ایلخانان و تیموری را تشریح کنید؟
- در دوره فرمانروایی ایلخانان زبان فارسی در قلمرو نظم و ثر رو به رشد گذاشت و به احیا و تقویت هویت ایرانی کمک کرد. در این دوره شعر حماسی و شاهنامه سرایی متداول بود. در عصر تیموری، شعر و شاعری رواج بیشتری یافت. شاهرخ، سلطان حسین بایقرا و امیر علی شیر نوابی، وزیر شاعر او به زبان و ادب فارسی توجه جدی داشتند و شاعران و ادیبان را همه گونه پشتیبانی و تشویق می کردند. در این دوره شعر و شاعری گسترش فراوانی در میان مردم عادی داشت و بسیاری از شاعران از میان قشرهای مختلف مردم برخاستند.

۳۰. چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان و تیموری رشد کرد؟
علاقتمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی،
تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد.

۳۱. کتاب های تاریخی مهم دوران ایلخانان و تیموری را نام ببرید؟

۱- تاریخ جهان گشا، نوشته عطاالملک جوینی

۲- جامع التواریخ، اثر خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

۳- تاریخ گزیده، تالیف حمدالله مستوفی.

۳۲. نقش خواجه نصیرالدین توسی در پیشرفت های علمی دوره ایلخانان را ذکر کنید؟

وی بسیاری از دانشمندان متواری در برابر هجوم مغول را به ایران برگرداند و با تجمع ایشان در مرکز علمی رصدخانه مراغه زمینه فعالیت
های علمی آن ها را هموار کرد.

۳۳. وضعیت علمی در دوره تیموریان چگونه بود؟

در عصر تیموریان نیز علوم مختلف رونق داشتند و به ویژه معارف دینی از اقبال بیشتری برخوردار بودند. مراکز علمی و کتابخانه های
شهرهای هرات و سمرقند در زمان جانشینان تیمور بسیار فعال بودند و طالبان علم را از سراسر ایران و جهان اسلام به خود جذب می کردند.
وجود شمار قابل توجه دانشمندانی که در رشته های مختلف علمی تبحر داشتند، نشانه ای از رشد و رونق علوم مختلف در دوره تیموری است.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- تسامح و تساهل دینی مغول ها چه تأثیری بر اسلام پذیری آنها داشت؟

تسامح و تساهل دینی مغولان باعث شد که پیروان دین های گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین خود پردازند بزرگان ایرانی شامل دیوان
سالاران عالمان و مشایخ صوفی به خوبی از این موقعیت برای مسلمان کردن ایلخانان و امیران مغول بهره بردند.

۲- علل رشد تصوف را در دوران مغولان و تیموریان شرح دهید.

هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغولان به ایران و تگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد شد.

۳- زمینه های رشد هنر را در عصر تیموری بیان کنید.

هنر نگارگری در روزگار جانشینان تیمور چون شاهرخ و نوادگانش از جمله بایستقر میرزا در سراسر ایران به ویژه خراسان گسترش شگفت
انگیزی یافت.

۴- چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان رشد کرد؟

علاقتمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تأثیر
بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد.

۵- منابع غیرنوشتاری که در این درس به آنها استناد شده است را فهرست کنید.

آرامگاه ها، سردر و مناره های مساجد، محراب ها، رصدخانه، نقاشی های فنون و شیوه های معماری

سؤالات درس سیزدهم: تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

۱. مهم ترین پیامدهای اجتماعی و مذهبی هجوم مغول به ایران چه بود؟

گسترش تصوف و تشیع و پیوند روزافزون آن ها با یکدیگر بود.

۲. در کدام دوران، فعالیت طریقت های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت؟ در دوران مغولان و تیموریان.

۳. بنیانگذار و رهبر معنوی طریقت صفوی که صفویان نام خود را از او گرفته اند، که بود؟

شیخ صفی الدین اردبیلی.

۴. طریقت صفوی در زمان جانشینان شی صفی در کدام مناطق گسترش یافت؟

در سرتاسر ایران و آسیای صغیر گسترش یافت و مریدان بسیاری را به ویژه از میان قبایل ترک جذب کرد.

۵. چرا مشایخ صفوی مورد احترام و تکریم فرمانروایان بودند؟

به واسطه مقام معنوی و نفوذ اجتماعی.

۶. طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران چه تحولی یافت؟

نخست به مذهب تشیع گرایش یافت و سپس به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

۷. روی آوردن رهبران طریقت صفوی به فعالیت های سیاسی و نظامی چه نتایجی برای آنان در پی داشت؟

این فعالیت ها، مشایخ طریقت صفوی را درگیر در رقابت سیاسی و دشمنی با حاکمان سلسله های قراقویونلو و آق قویونلو کرد. در نتیجه این درگیری و رقابت ها، اگرچه چندتن از رهبران طریقت کشته شدند، اما تجربه مفید و مناسبی برای صفویان در راه کسب قدرت سیاسی به دست آمد.

۸. چگونه تاسیس حکومت صفوی را شرح دهید؟

در آغاز سده دهم هجری اوضاع سیاسی میهن ما دچار آشفتگی و تفرقه زیاد شده بود. سلسله آق قویونلو که بر قسمت هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می کرد به نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود. در چنین شرایطی اسماعیل پسر شیخ حیدر با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزلباش، آق قویونلوها را شکست داد و پس از تصرف تبریز، در آن شهر به عنوان پادشاه ایران تاجگذاری کرد.

۹. مهم ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی پس از نشستن بر تخت شاهی چه بود و چه پیامدهایی داشت؟

رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی بود. این اقدام دو پیامد مهم داشت نخست اینکه بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند. دوم این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود، به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق شد.

۱۰. شاه اسماعیل چگونه موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد؟

طی لشکرکشی و جنگ های مختلف مدعیان داخلی، به ویژه حکام محلی را از میان برداشت و موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد.

۱۱. اولین اقدام شاه اسماعیل برای مقابله با دشمنان خارجی چه بود؟

ابتدا ازبکان را که به خراسان یورش آورده و مشغول قتل و غارت مردم آنجا بودند، شکست داد و سرکرده آنان، شیک خان، را کشت (۹۱۶ ق). به دنبال این پیروزی، بخش وسیعی از سرزمین های شرق ایران تا رود جیحون (امویه) تحت حاکمیت صفویان درآمد.

۱۲. کدام پادشاه عثمانی در زمان شاه اسماعیل صفوی به ایران حمله کرد؟ سلطان سلیم.

۱۳. بهانه سلطان سلیم عثمانی برای حمله به ایران چه بود؟ فعالیت مریدان طریقت صفوی را در قلمرو خود.

۱۴. علت واقعی حمله سلطان سلیم به ایران چه بود؟ تگرانی و ترسی بود که او از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت.

۱۵. نبرد سپاه شاه اسماعیل اول و سلطان سلیم عثمانی در کجا صورت گرفت و نتیجه آن چه بود؟

در دشت چالدران صورت گرفت. سپاهیان شاه اسماعیل، با وجود شجاعت و رشادتی که از خود نشان دادند، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند (۹۲۰ ق) و تبریز، پایتخت صفویان برای مدتی به اشغال عثمانی ها درآمد.

۱۶. پس از مرگ شاه اسماعیل اول چه کسی بر تخت سلطنت نشست؟ پسرش تیماسب.

۱۷. چرا در سال های آغازین پادشاهی شاه تیماسب، اوضاع حکومت صفوی بسیار آشفته و نابسامان بود؟

از یک سو، سران ایلات قزلباش به خودسری و نافرمانی پرداختند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر، ازبکان از شرق و عثمانی ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

۱۸. شاه تیماسب چگونه توانست پایه های حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم کند؟

شاه تیماسب به تدریج زمام امور را به دست گرفت و به سرکشی سران قزلباش پایان داد. او سپس ازبکان را شکست داد و آنان را از خراسان عقب راند. وی همچنین با اتخاذ تدابیر مناسب، تهاجمات پیاپی ارتش عثمانی را به خاک ایران دفع کرد.

۱۹. در فاصله مرگ شاه تیماسب و روی کار آمدن شاه عباس اول، چه کسانی بر تخت سلطنت صفویه نشستند؟

شاه اسماعیل دوم و سلطان محمد خداپنده.

۲۰. مهم ترین مسائل و مشکلات نخستین سال های پادشاهی شاه عباس اول را بنویسید؟

از یک سو، سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیچه اهداف و اغراض طایفه و ایل خود قرار داده بودند و از سوی دیگر در غرب، ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک ایران را اشغال کرده بود و در شرق نیز ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار داشت.

۲۱. شاه عباس اول برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی، چه اقدامات و اصلاحاتی انجام داد؟

۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور ۲- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه ۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۴- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان ۵- بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک ایران.

۲۲. شاه عباس اول برای ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور چه اقداماتی انجام داد؟

او برای تحقق این هدف امرای سرکش و طغیانگر قزلباش را سرکوب کرد و قدرت سیاسی و نظامی آنان را به طور چشمگیری کاهش داد.

۲۳. تا زمان شاه عباس اول، سپاه صفوی متشکل از چه کسانی بود؟

متشکل از جنگاوران ایلات مختلف (قزلباشان) بود و سران ایلات به اتکای نیروهای ایل خود هر گاه فرصت می یافتند، اقدام به سرکشی و خودسری می کردند.

۲۴. شاه عباس اول به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش، چه اقداماتی انجام داد؟

اقدام به ایجاد سپاهی دائمی و حرفه ای کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود. بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی، ارمنی و چر کسی تازه مسلمان برگزیده شدند. دسته های تفنگچی و توپخانه نیز به سپاه جدید افزوده شد. افرادی از میان جنگاوران این سپاه برگزیده شدند و به فرماندهی کل یا هر یک از واحدهای مختلف آن رسیدند. از جمله آنان الله وردی خان گرجی بود که به بالاترین مقامات نظامی و سیاسی دست یافت.

۲۵. شاه عباس اول برای پرداخت حقوق و تامین تدارکات و تجهیزات سپاه جدید چه اقداماتی انجام داد؟

زمین های فراوانی را به املاک خاصه پادشاهی تبدیل کرد.

۲۶. شاه عباس اول به منظور بهبود وضع مردم و رفاه و آسایش عمومی، چه اصلاحاتی انجام داد؟

انجام کارهای عمرانی بزرگ مانند ایجاد کارگاه های بافندگی، جاده سازی و ساخت بناهای مختلف از قبیل پل ها، مسجدها، کاروانسراها، مدرسه ها، سد ها، قنات ها و ...، گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی.

۲۷. چرا شاه عباس اول پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد و در این شهر چه اقداماتی انجام داد؟

به دلایل سیاسی، نظامی و اقتصادی پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد و با استفاده از اصول مهندسی و شهر سازی، این شهر را یکی از زیباترین و آبادترین شهرهای جهان تبدیل کرد. افزون بر این، شاه عباس گروهی از ارامنه را در اصفهان مستقر کرد و از دانش ها و تجارب فنی، اقتصادی و تجاری آن ها به نفع کشور بهره برد.

۲۸. شاه عباس اول برای بیرون راندن بیگانگان از ایران چه راه حلی در پیش گرفت؟

او به خوبی تشخیص داده بود که درگیری همزمان با مهاجمان از یک در شرق و ارتش قدرتمند عثمانی در غرب، احتمال موفقیت را گاه می دهد. به همین دلیل با عثمانی صلح کرد و به خراسان لشکر کشید و با وارد آوردن ضربه ای سنگین بر ازبکان، آنان را عقب راند. وی، سپس برق آسا سپاه صفوی را به آذربایجان برد و با حمله ای غافل گیرانه، نیروهای عثمانی را شکست داد و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن، عراق و عتبات عالیات را به قلمرو صفوی افزود.

۲۹. شاه عباس اول چگونه توانست بر تنالی ها را از خلیج فارس بیرون کند؟

ایران در آن زمان فاقد نیروی دریایی بود، اما سپاه صفوی با کمک کشتی های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس را که بیش از یک قرن در اشغال بر تنالی ها بود، آزاد کند.

۳۰. محققان و مورخان کدام دوره را عصر اقتدار و شکوفایی سلسله صفوی قلمداد کرده اند؟ عصر شاه عباس اول.

۳۱. جانشین شاه عباس اول که بود و دوران فرمانروایی او چگونه گذشت؟

شاه صفی بود، او از تعادل روحی و سلامت عقل بهره کافی نداشت. او دستور به قتل سردار باکفایتی مانند اما مقلی خان، حاکم فارس داد. در زمان همین شاه بود که قندهار توسط گورکانیان هند از ایران جدا شد.

۳۲. کدام شاه صفوی قندهار را از افغان ها پس گرفت؟

شاه عباس دوم.

۳۳. چرا با به تخت نشستن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت؟

این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرمسرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره امور حکومت دخالت می کردند. در نتیجه نفوذ و دخالت حرمسرا بود که شاهزاده بی کفایت و بی لیاقتی همچون حسین میرزا به عنوان جانشین شاه سلیمان انتخاب شد.

۳۴. چرا در دوران شاه سلطان حسین، حکومت صفوی به نهایت ضعف و انحطاط رسید؟

زیرا او شاهی ضعیف و بی اراده بود و نسبت به امور مملکت توجه لازم را نداشت و به شدت تحت نفوذ درباریان و مشاوران خرافه پرست و نالایق بود.

۳۵. وقایع زمان شاه سلطان حسین صفوی را ذکر کنید؟

در زمان زمامداری او اختلاف و درگیری میان مقام های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و اداره امور حکومت با بی نظمی و اخلال مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه هایی از مردم ایران را فراهم آورد.

۳۶. مهم ترین شورش که باعث برافتادن حکومت صفوی شد را ذکر کنید؟

طایفه ای از افغان های شهر قندهار سر به شورش برداشتند. شورشیان با آگاهی از وضعیت آشفته و نابسامان حکومت صفوی به سوی اصفهان، حرکت کردند و با تسخیر پایتخت صفویان، به حیات آن حکومت پایان دادند.

۳۷. چرا شورش افغان ها و تسخیر اصفهان یک تهاجم خارجی محسوب نمی شود؟

زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار می رفت.

۳۸. ارکان مهم فعالیت های اقتصادی در عصر صفوی چه بودند؟ کشاورزی و دامداری.

۳۹. چه عاملی در دوره صفویه موجب رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای ایران شده بود؟ ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی

۴۰. در دوره صفویه زمین ها به چند دسته تقسیم می شدند. توضیح دهید؟

۱- اراضی ممالک این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک والیان ایالت ها بود و آن ها این زمین ها را میان زیر دستان خود تقسیم می کردند.

۲- اراضی خاصه این زمین ها متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس درآمد آن برای اداره سپاه هزینه می شد.

۳- اراضی وقفی این اراضی توسط مردم با شاه وقف می شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست اندازی حکام زمین های خود را وقف می کردند. املاک خصوصی این زمین ها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت.

۴۱. مالیاتی که دامداران در دوره صفوی پرداخت می کردند چه نام داشت؟ چوپان بیگی.

۴۲. وضعیت بازارها در دوره صفویه چگونه بود؟

قلب اقتصاد شهری، بازار بود. گروه های مختلف اصناف و پیشه وران و صنعتگران در بازار فعالیت می کردند و کالاهای خود را در معرض فروش می گذاشتند و در قبال حفظ امنیت به دولت مالیات می پرداختند. بازارهای عصر صفوی از زنده ترین و زیاترین بازارهای جهان بود. در هر بازاری راسته هایی وجود داشت که در هر کدام یک صنف فعالیت می کرد، مثل راسته زرگرها، تفنگ سازها، آهنگران، کلاهدوزان و... بازارهای اصفهان و کرمان از جمله شکوهمندترین بازارهای ایران بودند.

۴۳. وضعیت تجارت خارجی و بین المللی در دوره صفویه چگونه بود؟

رشد فراوانی داشت و ایران به یکی از کانون های مهم تجار در آسیا تبدیل شد.

۴۴. سکه های گوناگونی که مردم در دوره صفوی استفاده می کردند را با توجه به ارزش آن ها نام ببرید؟

عباسی، محمودی، شاهی، یستی و سکه های مسی به نام «غازبکه».

۴۵. چرا عثمانی ها با حکومت صفویه به دشمنی و ستیز برخاستند؟

عثمانی ها، شکل گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی کرده و با آن به دشمنی و ستیز برخاستند.

۴۶. پیامد لشکر کشی سلطان سلیم به ایران چه بود؟

این سپاه علاوه بر قتل عام شیعیان و مریدان طریقت صفوی در آسیای صغیر، در چالدران ایرانیان را شکست داد.

۴۷. عکس العمل شاهان صفوی در برابر حملات عثمانی ها چگونه بود؟

صفویان با درک شرایط، به شیوه های مختلف در برابر دشمن ایستادگی کردند. در نتیجه چنین مقاومتی بود که برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار از جنگ با ایران دست برداشتند و عهدنامه های صلحی میان دو کشور بسته شد.

۴۸. ازبکان چه قومی بودند؟

ازبکان از اعقاب جوجی پسر چنگیز خان مغول بودند. آنان با شکست تیموریان، شهرها و روستاهای آباد و نروتمند ماوراءالنهر را تصرف کردند.

۴۹. روابط صفویان با ازبکان چگونه بود؟

مقارن روی کار آمدن صفویان در ایران، شیبک خان ازبک در خراسان به تاخت و تاز و قتل و غارت مشغول بود. شاه اسماعیل در نبرد مرو او را مغلوب کرد و کشت و ضربه ای قاطع بر ازبکان وارد ساخت. حاکمان ازبک همواره روابط دوستانه و گرمی با حکومت عثمانی داشتند و در حمله به قلمرو صفوی به صورت هماهنگ عمل می کردند. در دوران شاه تهماسب و شاه عباس اول نیز ازبکان خراسان را مورد تهاجم و غارت قرار دادند، اما سپاه صفوی قاطعانه آنان را شکست داد.

۵۰. دولت صفویه با دولت گورکانیان هند بر سر چه مساله ای با یکدیگر اختلاف داشتند؟ مساله قندهار.

۵۱. چرا شهر قندهار برای صفویان دارای اهمیت بود؟

این شهر برای حفظ مناطق شرقی و درآمدهای گمرگی، برای ایران از اهمیت مهمی برخوردار بود.

۵۲. روابط دولت صفویه با حکومت گورکانیان هند چگونه بود؟

در آن دوره مناسبات سیاسی، فرهنگی و تجاری عمیقی میان دو کشور برقرار شد. در عصر صفوی با مهاجرت گسترده شاعران، نویسندگان، دانشمندان، معماران و هنرمندان ایرانی به هندوستان، فرهنگ، هنر و ادب فارسی در آن دیار شکوفا شد. تاج محل، یکی از پرآوازه ترین بناهای تاریخی توسط معماران ایرانی در این دوره طراحی و ساخته شد. روابط تجاری نیز بین دو کشور رونق فراوانی داشت

۵۳. روابط ایران و غرب در عصر صفوی بر چه محور هایی استوار بود؟

نخست، تهاجم گسترده ارتش عثمانی به خاک اروپا، کشورهای اروپایی را تشویق کرد که در پی دوستی و اتحاد با رقیبان و دشمنان عثمانی برآیند. از این رو، دولت های اروپایی برای کاستن از حملات عثمانی ها به سرزمین های خود، تلاش کردند که با دولت صفوی روابط دوستانه برقرار کنند و با آن علیه عثمانی متحد شوند. دومین عامل در گسترش روابط ایران و اروپا در دوره صفوی، انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود.

۵۴. به دنبال اکتشافات جغرافیایی چه اتفاقی رخ داد؟

فعالیت استعماری کشورهای اروپایی آغاز شد.

۵۵. نخستین کشورهای اروپایی که از طریق راه های دریایی جدید به اقیانوس هند و خلیج فارس رسیدند چه کشورهایی بودند؟

اول پرتغالی ها و پس از آن ها انگلیسی ها، فرانسوی ها و هلندی ها نیز از راه رسیدند.

۵۶. شاه عباس اول به کدام کشورها اجازه داد در خلیج فارس برای خود پایگاه های تجاری برپا کنند؟ انگلیسی ها، فرانسوی ها و هلندی ها.

۵۷. چرا شاه عباس اول کوشید تا مناسبات دوستانه ای را با کشورهای اروپایی برقرار کند؟

وی به انگیزه بهره برداری از دان نظامی و فنی اروپاییان و نیز به منظور توسعه تجارت خارجی.

۵۸. تجارت ابریشم در زمان شاه عباس اول توسط چه کسانی انجام می گرفت و مشتریان اصلی ابریشم ایران چه کسانی بودند؟

توسط تجار ایرانی ارمنی زیر نظر شاه عباس انجام می شد. تجارت اروپایی و کمپانی های مختلف هند شرقی، مشتری اصلی ابریشم ایران بودند

پاسخ پرسش های نمونه

۱ - مهم ترین مسائل و مشکلات سال های اولیه شاه تهماسب و شاه عباس اول را مقایسه کنید.

در سال های آغازین پادشاهی هر دو شخص، اوضاع داخلی و خارجی حکومت صفوی بسیار آشفته و نابسامان بود از یک سو، سران ایلات قزلباش به خودسری و نافرمانی پرداخته و به جان هم افتادند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر، ازبکان از شرف و عثمانی ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

۲ - روش کشورداری شاه عباس اول را چگونه ارزیابی می کنید.

شاه عباس با شناخت و ارزیابی نسبتاً دقیق شرایط جامعه در زمینه میزان خطر دشمنان خارجی و مشکل مخاطرات داخلی به طراحی برنامه های مناسب کوتاه مدت و بلند مدت و در عین حال پیش بردن برخی از این برنامه ها به صورت موازی در سایه یک قدرت مرکزی موثر و نیرومند پرداخت. او با اجرای دقیق و مناسب برنامه ها که بیشتر در مسیر تمرکزگرای تنظیم شده بودند مخاطرات جدی که حیات جامعه را تهدید می کرد برطرف کرد و فضای مساعدی در زمینه های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مهیا نمود و توانستند با فراغ خاطر بیشتری استعداد و توانمندی های خود را بروز داده و در عین ارتقاء مقام و موقعیت خود، حکومت و جامعه را نیز از توانمندی های خویش بهره مند نمایند.

۳- دلایل و نتایج دشمنی و ستیز حکومت عثمانی با دولت صفوی را بررسی و تحلیل نمایید.

در آن زمان که حکومت صفوی حاکم ایران بود حکومت عثمانی نیز در حال پیشرفت و اوج گرفتن بود و خود را خلیفه تمام مسلمانان می دانستند و تسلط بر جهان اسلام را می خواستند به همین دلیل عثمانی ها، شکل گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی کرده و با آن به دشمنی و ستیز برخاستند. اما صفویان با درک شرایط، به شیوه های مختلف در برابر دشمن ایستادگی کردند. در نتیجه می چنین مقاومتی بود که برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار از جنگ با ایران دست برداشتند و عهدنامه های مصلحتی میان دو کشور بسته شد.

۴- روابط ایران و غرب در عصر صفوی بر چه محورهایی استوار بود؟

نخست، تهاجم گسترده ی ارتش عثمانی به خاک اروپا، کشورهای اروپایی را تشویق کرد که در پی دوستی و اتحاد با رقیبان و دشمنان عثمانی برآیند. از این رو، دولت های اروپایی برای کاستن از حملات عثمانی ها به سرزمین های خود، تلاش کردند که با دولت صفوی روابط دوستانه برقرار کنند و با آن علیه عثمانی متحد شوند. دومین عامل در گسترش روابط ایران و اروپا در دوره ی صفوی، انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود.

۵- شواهد و مدارکی استفاده شده در این درس را نام برده و در مورد اهمیت آنها توضیح دهید.

سفرنامه ی ونیزیان- سفرنامه شاردن- سفرنامه برادران شرلی- سفرنامه سانسون. این سیاحان چون زبان فارسی را یاد گرفته و سال های متمادی در ایران بود، در نتیجه با بسیاری از خصوصیات دربار و حکومت ایران و آداب و رسوم ایرانیان آشنایی پیدا کرده بود و آنچه را که به چشم خود دیده و مشاهده کرده بودند، تحریر نموده اند. لذا در شناخت تاریخ صفویه اهمیت بسزایی دارد.

سؤالات درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن در عصر صفوی

۱. صفویان چگونه زمینه مساعد و مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آوردند؟

صفویان با ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انجام اجتماعی در ایران.

۲. نقش شاهان و مقام های کشوری و لشکری در توسعه هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی در دوره صفویه را ذکر کنید؟

شاهان و مقام های کشوری و لشکری هنرمندان، صنعت گران، معماران و عالمان را مورد تشویق و حمایت قرار دادند. آنان با سفارش دادن آثار هنری به هنرمندان و صنعتگران، نقش فراوانی در آفرین آثار برجسته هنری ایفا کردند. شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.

۳. چه عواملی تاثیر بسزایی در شکوفایی و غنای فرهنگی و تمدنی دوره صفوی داشت؟

حمایت و تشویق شاهان و مقام های کشوری و لشکری، علم دوستی، استعداد و ذوق هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی و هنری ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیموری باقی مانده بود.

۴. شاهان صفوی به منظور ترویج معارف شیعه و رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه چه اقداماتی انجام دادند؟

عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند. با ورود این گروه از علما، آموزش علوم دینی به ویژه معارف شیعی در ایران گسترش یافت.

۵. شاعران شاخص عصر صفوی را نام ببرید؟ وحشی بافقی، محتشم کاشانی و صائب تبریزی.

۶. وضعیت علوم در دوره صفویه چگونه بود؟

در دوره صفوی که مقارن تحولات عظیم علمی در اروپا بود، علوم تجربی و ریاضیات در ایران رو به افول گذاشت. تنها برخی از متون کهن پزشکی مانند قانون ابن سینا و برخی متون قدیمی ریاضی و نجوم در مدارس تدریس می شد. نجوم و ستاره شناسی نیز با خرافات آمیخته شد و اعتقاد به سعد و نحس در میان عام و خاص رایج بود.

۷. تاریخ نگاری در دوره صفوی در چه حوزه هایی ادامه یافت و مشهورترین آثار تاریخی این دوره را نام ببرید؟

در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری ادامه یافت. از مشهورترین آثار تاریخ نگاری این دوره می توان به کتاب حبیب السیر تألیف غیاث الدین خواندمیر در سلطنت شاه اسماعیل اول، احسن التواریخ تألیف حسن بیگ روملو در سلطنت شاه تهماسب اول و کتاب تاریخ عالم آرای عباسی تألیف اسکندر بیگ منشی مربوط به دوره شاه عباس اول اشاره کرد.

۸. مشخصات و ویژگی های مدارس دوره صفویه را بیان کنید؟

مدرسه در عصر صفوی مرکزی برای آموزش معارف دینی و دیگر علوم بود. مدارس توسط مقام های حکومتی، شخصیت های مذهبی و برخی از ثروتمندان خیر ساخته و حمایت می شد. برخی از مدارس دارای موقوفاتی بودند که درآمد آن صرف مخارج این گونه مدارس می شد. از مدارس معروف عصر صفوی در اصفهان می توان به مدرسه چهار باغ، مشهور به مدرسه مادر شاه و مدرسه شیخ لطف الله اشاره کرد. محیط مدارس از نظر طراحی معماری، فضایی آرام و با نشاط برای یادگیری و آموزش بود. به طور معمول حیاط وسیع مدرسه به باغچه یا باغ شباهت داشت و نهر آبی در میان آن جاری بود. برخی از زنان و دختران در خانه و زیر نظر والدین و معلمان خصوصی آموزش می دیدند. هنرها و صنایع به صورت انفرادی زیر نظر استاد، مستقیماً به شاگردان آموخته می شد.

۸-۱- مدرس در دوره ی صفویه به چه کسانی می گفتند؟

به معلمان مدارس، مدرس می گفتند. مدرسان دستیارانی داشتند که به آن ها خلیفه (مبصر) یا معید گفته می شد و استاد را در امر آموزش کمک می کردند.

۹. علما و دانشمندان معروف عصر صفویه را نام ببرید و آثار و دستاوردهای آنان را ذکر کنید؟

- ۱- محمد تقی مجلسی، فقیه و محدث، مؤلف کتاب های مهمی در حدیث و فقه
- ۲- محمد باقر مجلسی (فرزند محمد تقی مجلسی)، صاحب دائرة المعارف بزرگ حدیثی به نام بحار الانوار
- ۳- میرداماد در حوزه فلسفه و عرفان، مشهور به معلم ثالث و از بنیانگذاران مکتب فلسفی اصفهان
- ۴- بیهاالدین محمدبن حسین عاملی معروف به شیخ بیهای که در همه علوم دینی و عقلی و طبیعی عصر صاحب نظر بود
- ۵- صدرالدین محمد بن قوام شیرازی، معروف به صدرالمثلهین و ملاصدرا بود که شاخص ترین چهره فلسفی عصر صفوی و دوران بعد تا زمان ما می باشد و در فلسفه موسس مکتب فلسفی حکمت متعالیه است. ملاصدرا میراث گرانبغی چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی فلسفه مشاء، اشراق، کلام و عرفان را به هم درآمیخت و نظام فلسفی نوینی به وجود آورد.

۱۰. معماری ایرانی در دوره صفویه چگونه شکوفا شد؟

با برخورداری از تجارب معماری فاخر عصر تیموری و نیز در سایه ثبات و امنیت و حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول، شکوفا شد.

۱۱. نماد معماری صفوی چه بنایی است و به همت چه کسی ساخته شد؟ میدان نقش جهان است. این اثر به همت شاه عباس اول ساخته شد.

۱۲. مهم ترین ویژگی های میدان نقش جهان چیست؟

- ۱- شکوه و عظمت ۲- کاربردهای متنوع ۳- ارتباط آن با مراکز پر رفت و آمد شهر، یعنی مسجد و بازار
۱۳. میدان نقش جهان چه کاربردی هایی داشت؟

برگزاری جشن ها و مسابقات چوگان بازی و تیراندازی، باربایی سفر، سان دیدن از سپاهیان، اجرای نمایش

۱۴. بنا های مهم میدان نقش جهان را نام ببرید؟

۱. کاخ عالی قاپو ۲. مسجد جامع عباسی (مسجد امام) ۳. مسجد شیخ لطف الله

۱۵. نماد قدرت سیاسی صفویان چه بنایی بود؟ کاخ عالی قاپو.

۱۶. چه عواملی مسجد جامع عباسی (مسجد امام) را به یکی از مجموعه های عالی معماری صفوی بدل کرده است؟

هماهنگی در رنگ ها و نقش های کاشی ها و طراحی و معماری بی نظیر آن.

۱۷. مسجد شیخ لطف الله از چه نظر از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود؟ از نظر فن معماری و زیباییشناسی.

۱۸. ویژگی های شاخص مسجد جامع عباسی (مسجد امام) و مسجد شیخ لطف الله چه می باشد؟

کاشی کاری هنرمندانه ای است که تحسین و شگفتی هر بیننده ای را بر می انگیزد.

۱۹. شاه اسماعیل با فتح هرات کدام هنرمند را با خود به تبریز برد؟

کمال الدین بهزاد، یکی از نوابغ هنر نقاشی دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب کرد.

۲۰. بهزاد و شاهرادانش چگونه مکتب تبریز را پایه گذاری کردند؟

با خلق آثار بی نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید، مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه گذاری کردند.

۲۱. شاهکار دوره صفویه در زمینه نگارگری چه اثری بود؟

کتابت و تصویرگری شاهنامه بود که در زمان شاه تهماسب به پایان رسید و به شاهنامه تهماسبی معروف شد. در شاهنامه تهماسبی دوپست و پنجاه نقاشی مینیاتور وجود دارد که توسط هنرمندان برجسته ای چون سلطان محمد تبریزی، جلال الدین میرک و دیگران به تصویر درآمده‌اند.

۲۲. کدام پادشاه صفوی از نقاشان و هنرمندان چیره دست زمان خود بود؟ شاه تهماسب.

۲۳. سبک نقاشی مجموعه آثار خلق شده در دومین پایتخت صفوی به چه نامی معروف شد؟

به عنوان مکتب نگارگری قزوین نامیده و معروف شد.

۲۴. هنر نگارگری در دوره کدام شاه صفوی به اوج شکوفایی خود رسید؟ شاه عباس اول.

۲۵. کدام نقاش دوره شاه عباس اول مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد؟

آقارضا عباسی با طرح‌ها و نوآوری‌های بی نظیرش، مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد.

۲۶. مهم‌ترین نوآوری رضا عباسی در نگارگری چه بود؟

این بود که زندگی روزمره عموم مردم و فعالیت اصناف و پیشه‌وران را به تصویر می کشید.

۲۷. در دوره صفوی هنر خوشنویسی توسط چه کسانی به کمال رسید؟ هنرمندانی چون میرعلی هروی و میرعماد حسنی قزوینی.

۲۸. هنر فرش بافی در دوره صفویه چگونه بود؟

صفویان هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت یک صنعت ملی درآوردند. در این دوره کارگاه‌های بزرگ فرش بافی تحت نظارت دولت در سراسر کشور و به ویژه در پایتخت ایجاد شد. از آن دوره قالی‌های زیبا و نفیسی باقی مانده است. فرش اردبیل که به سفارش شاه تهماسب اول برای پیشکش به مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی، توسط هنرمندان کاشانی بافته شده است، یکی از شاهکارهای هنری جهان به شمار می رود.

۲۹. در دوره صفویه چه نوع پارچه‌هایی و در کجا بافته می شد؟

پارچه‌های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم، مخمل، بافت فلزی (زری بافت)، ترمه و قلمکار در کارگاه‌های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد، یزد، کرمان و ... بافته می شد. اصفهان، یزد و کاشان از مهم‌ترین کانون‌های پارچه‌های زری بافت بودند. بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهار داشتند.

۳۰. وضعیت صنعت فلزکاری در دوره صفویه چگونه بود؟

در این دوره استفاده از فولاد توسعه بیشتری یافت و ظرافت، خلاقیت و زیبایی در خلق آثار هنری مورد توجه بیشتر هنرمندان این رشته قرار گرفت. بر روی بسیاری از آثار فلزی این دوره، اشعار زیبا و سخنان نغزی خوشنویسی شده است. یکی از ویژگی‌های فلزکاری عصر صفوی، طلاکاری روی فلزات است. این آثار به جز جنبه هنری، موجب رونق تجارت و کسب و کار نیز بودند.

پاسخ پرسش‌های نمونه

۱- زمینه‌های اعتدای فرهنگی و هنری عصر صفویه را ارزیابی کنید.

۱- ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام اجتماعی در ایران

۲- رسمیت یافتن و استقرار مذهب شیعه دوازده امامی تأثیرات عمیقی بر همه ابعاد جامعه گذاشت

۳- شاهان و دیگر مقام‌های کشوری و لشکری به هنر و معماری و فعالیت‌های علمی و آموزشی بیش از پیش توجه نشان دادند و هنرمندان، صنعت‌گران، معماران و عالمان را مورد تشویق و حمایت قرار دادند.

۴- همچنین در دوره صفوی سنت وقف در جامعه گسترش یافت و شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.

۵- افزون بر این، علم دوستی، استعداد و ذوق هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی و هنری ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیموری باقی مانده بود

۲- به طور کلی با توجه به شواهد و مدارک ارائه شده، وضعیت مدارس عصر صفویه را چگونه ارزیابی می کنید؟

۱- در ایران بیشتر از اروپا علوم مورد تجلیل و تکریم و پژوهش و کاوش قرار می گرفت. ۲- از نظر شکوه و جلال و طرز ساختمان، مدارس ایرانی سخت پر مدارس عالیه اروپا پر تری داشتند، اما مشکلات مدارس و طرز تعلیم و تعلم این مدارس با اوضاع و احوال حاکم بر مدارس اروپا قابل قیاس نبود. ۳- حقوق مدرس کاملاً مکفی بود و سالانه پرداخت می شد. در مدرسی که از طرف شاه وقف شده است حقوقی مدرس به یک صد تومان بالغ می شد. در سایر مدارس این حقوق کمتر و غالباً در حدود پنجاه تومان است و این حقوق درست در روز مقرر و بدون کم و کاست پرداخت می شد.

۳- هنر نگارگری عصر صفویه از چه موقعیتی برخوردار بود؟

شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد، یکی از نوابغ هنر نقاشی دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه ی دربار تبریز منصوب کرد. بهزاد و شاگردانش با خلق آثار بی نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید، مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه گذاری کردند. در دوره شاه تهماسب هنرمندان قزوین، آثار برجسته ای پدید آوردند. شاه تهماسب از نقاشان و هنرمندان چیره دست زمان خود بود. مجموعه ی آثار خلق شده در دومین پایتخت صفوی از ویژگی ها و نوآوری هایی برخوردار بود که موجب شد سبک نقاشی آنان، به عنوان مکتب نگارگری قزوین نامیده و معروف شود. هنر نگارگری در دوره شاه عباس اول به اوج شکوفایی خود رسید. در این دوره نقاش بزرگی به نام آقارضا عباسی با طرح ها و نوآوری های بی نظیرش، مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد.

۴- وضعیت منسوجات و پارچه بافی ایرانی عصر صفوی را شرح دهید؟

برخی از محققان، دوره صفوی را عصر طلایی پارچه بافی در ایران شمرده اند. در این دوره پارچه های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم، مخمل، بافت فلزی زری بافت، ترمه و قلمکار در کارگاه های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد، یزد، کرمان و ... بافته می شد، هر کدام از این شهرها در تهیه و تولید پارچه ای خاص تخصص داشت. اصفهان، یزد و کاشان از مهم ترین گانوان های پارچه های زری بافت بودند و بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهارت داشتند.

۵- در تهیه و تدوین این درس از چه منابعی بهره برده شده است؟ فهرست کنید.

۱- سفرنامه دلاواله ۲- سفرنامه اولنار بوس ۳- سفرنامه شاردن ۴- سفرنامه کمپفر ۵- عالم آرای عباسی اثر اسکندر بیگ ترکمان - سرگذشت و سفرنامه فرستاده فرانسه در دربار شاه سلطان حسین اثر ایون گرس

سؤالات درس پانزدهم: قرون وسطا

۱. چرا در قرن ۴م امپراتوری روم به دو بخش شوقی و غربی تقسیم شد؟ بر اثر مشکلات اداری و اقتصادی.

۲. چرا امپراتوری روم شرقی یا بیزانس در برابر حملات پیاپی سباهیان مسلمان دوام آورد؟

زیرا از اقتصاد و ارتش و به خصوص نیروی دریایی نسبتاً نیرومندی برخوردار بود.

۳. چرا قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری بیزانس، پایگاه مهمی برای تسلط آن امپراتوری بر ولایات تابع و حفاظت از راه های مهم تجارتنی به شمار می رفت؟ به سبب برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه و داشتن باورهای دفاعی مستحکم.

۴. امپراتوری روم شرقی، توسط چه کسانی متلاشی شد؟ توسط ترکان مسلمان عثمانی متلاشی شد.

۵. امپراتوری روم غربی توسط چه گروهی از بین رفت؟ تهاجم دسته های ژرمن.

۶. قلمرو امپراتوری روم غربی پس از فروپاشی به چه صورتی درآمد؟

به چندین سرزمین جدا از هم تجزیه شد که بر هر یک از آن ها یکی از دسته های ژرمن حکومت می کرد.

۷. مهم ترین پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمن ها به امپراتوری روم غربی چه بود؟

این یورش ها موجب افول شهرنشینی، رکود تجارت و گسترش زندگی روستا نشینی شد. بیشتر شهرهای اروپای غربی که بر پایه تجارت رونق گرفته بودند به سرعت رو به انحطاط نهادند و متروکه شدند. بازرگانان و صنعتگران شغل خود را رها کردند و به مکان های امن گریختند. تعلیم و تربیت و فعالیت های فرهنگی از رونق افتاد و بیشتر مدارس تعطیل شد. به مرور زمان علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی از یاد رفت.

۸. فرانک ها چه گروهی بودند؟

دسته ای از ژرمن ها بودند که با تصرف سرزمین گل، حکومت خود را بنیان نهادند. آنان پس از گرویدن به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم، قلمرو خود را به سرزمین های مجاور گسترش دادند.

۹. پادشاهی فرانک ها در زمان چه کسی به اوج قدرت رسید؟ شارل بزرگ مشهور به شارلمانی.

۱۰. شارلمانی کدام مناطق اروپا را تحت سلطه خود در آورد؟ بخش اعظم اروپای غربی و مرکزی.
۱۱. پاپ چرا و چه لقبی به شارلمانی داد؟
- شارلمانی همچون پدر و نیای خود با پاپ متحد شد و از او در برابر دشمنان و رقیبانش پشتیبانی کرد و پاپ نیز لقب «امپراتور مقدس روم» را به او داد.
۱۲. شارلمانی برای اداره قلمرو خود چه اقداماتی انجام داد؟
- نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به کومس یا کنت را احیا کرد. کنت ها به عنوان نماینده پادشاه، مناطق مختلف امپراتوری فرانک ها را اداره می کردند. وی همچنین ماموران ویژه ای را برای نظارت دقیق بر عملکرد کنت ها برگزید که مستقیماً به پادشاه گزارش می دادند.
۱۳. پیامدهای انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹ را بنویسید؟
- هرج و مرج اروپا را فرا گرفت و حملات طوایف غیر متمدن از شرق و شمال موجب گسترش ناامنی شد.
۱۴. چه عواملی موجب گسترش نظام فئودالی (زمین داری) در اروپای غربی شد؟
- پادشاهان به دلیل ناتوانی در تامین هزینه ارتش، قادر به حفظ اقتدار و امنیت قلمرو خود نبودند. به همین دلیل اربابان (زمین داران بزرگ)، از جمله شاهان، درصد برآمدند قسمتی هایی از زمین ها و املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیر نظامی به زیردستان و با اشراف درجه دوم واگذار کنند. اشراف درجه دوم هم به نوبه خود همین کار را با زیردستان خود کردند و سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال و باجگزار یا واسال به وجود آمد.
۱۵. وظایف واسال در برابر ارباب خود چه بود؟
- واسال به ارباب خود سوگند وفاداری یاد می کرد و موظف بود که هنگام جنگ او را یاری دهد، از کاخ و کوشک او حفاظت نماید و به او عوارض و مالیات پردازد.
۱۶. اختیارات فئودال ها را ذکر کنید؟
- اربابان یا فئودال ها کلیه حقوقی را که خاص شاهان بود، تصاحب کردند، به این معنا که از زیردستان خود مالیات می گرفتند، به قضاوت می پرداختند و حتی بعضی از آنان حکم اعدام صادر می کردند. آنان همچنین حق اعلان جنگ و صلح داشتند و پرچم و لوای مخصوص به خود داشتند.
۱۷. فئودال ها در کجا مستقر بودند؟
- در قلعه های عظیم که به مثابه پایتخت آنان به شمار می رفت، مستقر بودند.
۱۸. در قرون وسطا به چه کسانی سرف می گفتند و وضعیت و موقعیت آن ها چگونه بود؟
- در قرون وسطا کار بر روی زمین های اربابان (فئودال ها) به عهده میلیون ها کشاورز وابسته به زمین بود که به آن ها سرف می گفتند. گروهی از سرف ها، کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف شدند. همچنین عده ای از کشاورزان به خاطر ناامنی و هرج و مرج و مروج زمین خود را به فرد نیرومندی واگذار کردند و در عوض آن از حمایت او برخوردار شدند. سرف ها در پایین ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند. سرف اجازة نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند، اما در عین حال مانند یرده نیز نبود که قابل خرید و فروش باشد.
۱۹. چه عواملی در قرون وسطا موجب بهبود کشاورزی و افزایش محصول شد؟
- اختراع خیش آهنی، بهره گیری وسیع از اسب در امور زراعی و استفاده درست از کود حیوانی.
۲۰. چرا افزایش میزان تولید محصول در قرون وسطا همچنان محدود بود؟
- زیرا هر سال حدود یک سوم تا نیمی از زمین به منظور بازبانی قوت زمین زیر کشت نمی رفت. قحطی و گرسنگی به کرات اتفاق می افتاد و وضعیت نامناسب جاده ها و حمل و نقل موجب تشدید آن می شد.
۲۱. جنگ های صلیبی به چه جنگ های گفته می شود؟
- جنگ های صلیبی به سلسله ای از جنگ ها گفته می شود که مسیحیان به دعوت باب و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان بر پا کردند. این جنگ ها حدود دویست سال طول کشید و چون مسیحیان شرکت کننده در آن، نشان صلیب را بر لباس و پرچم های خود نصب کرده بودند، به جنگ های صلیبی مشهور شد.
۲۲. علل و عوامل جنگ های صلیبی را ذکر کنید؟
- ۱- مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی ۲- به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس ۳- موفقیت های نظامی مسیحیان در اندلس.
۲۳. تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی را بر بروز جنگ های صلیبی توضیح دهید؟

به دنبال هجوم و مهاجرت گسترده طوایف ژرمنی به سرزمین های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت های تجاری و کارگاهی، این سرزمین ها با مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی همچون افزایش جمعیت، بیکاری، فقر و کمبود مواد غذایی مواجه شده بود. از این رو، پادشاهان و فنودال ها به منظور کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی قلمرو خود، تلاش می کردند تا مردم را تشویق کنند که برای شرکت در جنگ های مذهبی راهی سرزمین های دور دست شوند. در آن زمان، گروهی از اروپائیان که به عنوان زائر به بیت المقدس رفت و آمد داشتند، آوازه ثروت، رفاه و رونق سرزمین های اسلامی را به گوش دیگران رسانیده بودند.

۲۴. پیروزی سلجوقیان بر امپراتوری بیزانس در جنگ ملازگرد و پیروی آنان در آسیای صغیر موجب چه شد؟

موجب شد که امپراتور روم شرقی از پاپ، علیه مسلمانان درخواست کمک نماید. در پی این تقاضا، پاپ اورپان دوم مسیحیان را به حمله به سرزمین های اسلامی و جنگ با مسلمانان فرا خواند.

۲۵. تاثیر موفقیت های نظامی مسیحیان در اندلس بر بروز جنگ های صلیبی را توضیح دهید؟

در قرن ۱۱ م، به دلیل ضعف و اختلافات داخلی حاکمان مسلمان در اندلس، مسیحیان توانستند بخش های وسیعی از آن سرزمین را به تصرف خود در آورند. این پیروزی ها، انگیزه و روحیه صلیبیان را برای شرکت در نبرد علیه مسلمانان که از سوی کلیسا جنگ مقدس اعلام شده بود، دو چندان کرد.

۲۶. علل و نتیجه یروزی صلیبیان در نخستین جنگ صلیبی را ذکر کنید؟

صلیبیان در نخستین جنگ صلیبی با استفاده از غفلت حکومت سلجوقی و اختلاف و دشمنی هایی که میان خلافت های فاطمیان و عباسیان وجود داشت، شهر بیت المقدس و چند شهر دیگر منطقه شام در سواحل شرقی مدیترانه را تصرف کردند و ساکنان مسلمان و یهودی آن شهرها را از دم تیغ گذراندند.

۲۷. چه کسی بیت المقدس را از اشغال صلیبیان آزاد کرد؟ صلاح الدین ایوبی، سردار کرد مسلمان.

۲۸. سرانجام جنگ ها صلیبی چه شد؟

سرانجام با پیروزی مسلمانان و بیرون راندن صلیبیان از آخرین پایگاهشان در سواحل شام به پایان رسید.

۲۹. آثار و پیامدهای جنگ های صلیبی را بیان کنید؟

۱- از آنجایی که میدان های جنگ، در بخشی از قلمرو اسلامی یعنی فلسطین، شام و مصر واقع بود، آسیب و خسارت های جانی و مالی فراوانی برای ساکنان این مناطق به بار آورد

۲- در نتیجه این جنگ ها با تمدن باشکوه اسلامی آشنا شدند و دستاورد های گوناگون تمدن اسلامی به خصوص دستاوردهای علمی مسلمانان به اروپا منتقل شد

۳- بر اثر این جنگ ها، اطلاعات جغرافیایی اروپائیان افزایش یافت و بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه از نوشکوکا شدند و دوباره رونق گرفتند.

۳۰. علل پیدایش پادشاهی های قدرتمند اروپایی بعد از جنگ های صلیبی چه بود؟

در سده های ۱۲ و ۱۳ م با احیای شهرها و رشد تجارت، به تدریج شاهان نیرومندی در اروپا به ویژه در انگلستان و فرانسه بر سر کار آمدند. این فرمانروایان به منظور ایجاد تمرکز و کاهش وابستگی به نیروی نظامی فنودال ها، اقدام به تشکیل ارتش منظم و دائمی کردند. در نتیجه این اقدام، حکومت مرکزی تقویت شد و قدرت اشراف فنودال به طرز چشمگیری کاه یافت.

۳۱. چرا بازرگانان و صنعتگران از تشکیل حکومت مرکزی قدرتمند از شاه پشتیبانی می کردند؟

زیرا حکومت مرکزی مقتدر از طریق برقراری نظم و امنیت، وحدت اداری و یکسان سازی قوانین، شرایط مساعدی برای توسعه تجارت و صنعت فراهم می آورد.

۳۲. موقعیت و جایگاه کلیسا در قرون وسطا را به اختصار شرح دهید؟

با گسترش مسیحیت و افزایش شمار مسیحیان در قلمرو امپراتوری روم، کلیسا های متعددی در سراسر آن امپراتوری سر بر آوردند. در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا تاثیرگذار نبود. تمام کسانی که در خانواده مسیحی به دنیا می آمدند، به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. کلیسا بر تمام جنبه های زندگی مسیحیان اعمال نفوذ و نظارت می کرد. در سده های میانه مقام های کلیسا هدایت جریان فکر و فرهنگ را به دست گرفتند و کلام، فلسفه، اخلاقی، ادبیات و هنر را مطابق میل و سلیقه خود تعلیم می دادند. آنان تفسیر کتاب مقدس را حق انحصاری خود می شمردند و اجازه نمی دادند که این کتاب جز به زبان لاتین به زبان های دیگری ترجمه و منتشر شود. کلیسا همچنین در قرون وسطا موفقیت

زیادی در گسترش مسیحیت در میان ژرمن ها و سایر اقوام مهاجم به اروپا کسب کرد. علاوه بر این ها، کلیسا دارای املاک و زمین های بسیاری در سرتاسر اروپا و به خصوص ایتالیا بود.

۳۳. رسم بخش گناهان توسط کلیسا چگونه بود؟

بدین منظور شخص گناهکار در برابر کسی به گناه خود اعتراف می کرد و خواهان بخش می شد. معمولا بخش خواهان، برای لغو کیفر گناهان خویش پولی را پرداخت می کردند که برای کارهای خیر و عام المنفعه مانند ساخت و تعمیر کلیسا، بیمارستان، سدها و جاده ها مصرف می شد.

۳۴. کلیسا در قرون وسطا برای مقابله با بی دینی و بدعت گذاری و جلوگیری از اندیشه های مخالفان خود از چه حربه ها و مجازات هایی استفاده می کرد؟

از حربه نقش عقاید یا انگیز بیون استفاده می کرد. متهمان به بی دینی و بدعت گذاری از کلیسا اخراج و به سختی مجازات می شدند. تبعید، مصادر دارایی، به چوب بستن و سوزاندن از جمله مجازات های این گونه متهمان بود.

۳۵. چرا کلیسا برای خود تشکیلات پیچیده ای ایجاد کرد؟

کلیسا برای انجام رسالت خود به عنوان معلم دین و اخلاق و برگزار کننده مراسم و شعائر دینی، تشکیلات پیچیده ای ایجاد کرد.

۳۶. روابط کلیسا با شاهان و فنودال ها در قرون وسطا چگونه بود؟

آمیزه ای از اتحاد و همکاری و رقابت و کشمکش بر سر قدرت بود.

۳۷. چرا پس از مرگ شارلمانی، شاهان و امپراتوران در مواقعی به رقابت و کشمکش می پرداختند؟

اسقف ها و پاپ به سبب آشفتگی اوضاع، مدعی حقوق سیاسی و قدرت دنیوی شدند و در مواقعی با شاهان و امپراتوران به رقابت و کشمکش پرداختند.

۳۸. علل اختلاف و درگیری شدیدی میان پاپ و امپراتور آلمان (امپراتور مقدس روم) در سده های ۱۱ و ۱۲ م. بر سر چه مسائلی بود؟

بر سر انتصاب اسقف ها و اعطای حلقه و عصای اسقفی به وجود آمد.

۳۹. چرا در نیمه نخست قرون وسطا فعالیت های علمی و فرهنگی کساد و بی رونق شد؟ به دلیل افول شهرها.

۴۰. عمده آموزش در نیمه نخست قرون وسطا به چه چیزی اختصاص داشت؟ به تربیت کشیشان و مبلغان مذهبی اختصاص داشت.

۴۱. شارلمانی در زمینه علم و آموزش چه اقداماتی انجام داد؟

او مدرسه ای در کاخ سلطنتی در پایتخت خود تاسیس نمود و علمای مسیحی را از انگلستان، ایرلند و ایتالیا برای مطالعه و تدریس در آن مدرسه دعوت کرد.

۴۲. عوامل موثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه دوم قرون وسطا را بیان کنید؟

به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان، فنودال ها، کلیسا و بازرگانان نیازمند افراد باسواد و حسابدار بودند. همچنین در آن دوره ضرورت وجود حقوق دانان برای حل و فصل دعاوی بیش از گذشته احساس می شد.

۴۳. نخستین مراکز آموزش عالی اروپایی چه بودند و در کجا گشایش یافتند؟

مدرسه های حقوق و طب بودند که در ایتالیا گشایش یافتند. پس از آن دانشگاه پاریس نیز به فرمان پادشاه فرانسه تاسیس شد. طالبان علم در این دانشگاه به تحصیل حقوق، فلسفه و الهیات مسیحی می پرداختند.

۴۴. آموزش رسمی قرون وسطا به چه زبانی بود و بر چه موضوعاتی تاکید می شد؟

به زبان لاتینی بود و بر موضوعات الهیات مسیحی، فلسفه و منطق تاکید می شد و به علوم تجربی و مهندسی توجهی نمی شد.

۴۵. دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از چه طریقی با اندیشه های فلسفی فیلسوفان بزرگ یونان باستان همچون ارسطو، افلاطون و... آشنا شدند؟

از طریق ترجمه آثار و نوشته های فیلسوفان مسلمان مانند ابوعلی سینا و ابن رشد.

۴۶. برجسته ترین فیلسوف اروپایی در سده های ۱۲ و ۱۳ م. که بود و چه اقدامی انجام داد؟

توماس آکویناس بود که در یکی از مهم ترین کتاب های خود با عنوان اصول الهیات از برهان های ارسطو برای اثبات خدا استفاده کرد

پاسخ پرسش های نمونه

۱- مهمترین پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمنها به امپراتوری روم غربی چه بود؟

این یورش ها موجب افول شهرنشینی، رکود تجارت و گسترش زندگی روستائینی شد. بیشتر شهرهای اروپای غربی که بر پایه می تجارت رونق گرفته بودند به سرعت رو به انحطاط نهادند و متروکه شدند. بازرگانان و صنعتگران شغل خود را رها کردند و به مکان های امن گریختند. تعلیم و تربیت و فعالیت های فرهنگی از رونق افتاد و بیشتر مدارس تعطیل شد، به مرور زمان علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی از یاد رفت.

۲- چه عواملی موجب گسترش نظام فئودالی (زمینداری) در اروپای غربی شد؟

پادشاهان به دلیل ناتوانی در تأمین هزینه ی ارتش، قادر به حفظ اقتدار و امنیت قلمرو خود نبودند. به همین دلیل اربابان زمین داران بزرگ، از جمله شاهان، در صدد برآمدند قسمتی هایی از زمین ها و املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیرنظامی به زیردستان و با اشراف درجه ی دوم واگذار کنند. اشراف درجه ی دوم هم به نوبه ی خود همین کار را با زیر دستان خود کردند و سلسله مراتبی از ارباب با فئودال و باجگزار با واسال به وجود آمد.

۳- تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمینهای اروپایی را بر بروز جنگهای صلیبی توضیح دهید.

به دنبال هجوم و مهاجرت گسترده ی طوایف ژرمنی به سرزمین های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت های تجاری و کارگاهی، این سرزمین ها با مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی همچون افزایش جمعیت، بیکاری، فقر و کمبود مواد غذایی مواجه شده بود. از این رو، پادشاهان و فئودال ها به منظور کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی قلمرو خود، تلاش می کردند تا مردم را تشویق کنند که برای شرکت در جنگ های مذهبی راهی سرزمین های دور دست شوند. در آن زمان، گروهی از اروپاییان که به عنوان زائر به بیت المقدس رفت و آمد داشتند، آوازه ی ثروت، رفاه و رونق سرزمین های اسلامی را به گوش دیگران رسانیده بودند.

۴- موقعیت کلیسا را در قرون وسطا به اختصار شرح دهید.

با گسترش مسیحیت و افزایش شمار مسیحیان در قلمرو امپراتوری روم، کلیساهای متعددی در سراسر آن امپراتوری سر بر آوردند. در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه ی کلیسا تأثیرگذار نبود. تمام کسانی که در خانواده ی مسیحی به دنیا می آمدند، به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. کلیسا بر تمام جنبه های زندگی مسیحیان اعمال نفوذ و نظارت می کرد. در سده های میانه مقام های کلیسا هدایت جریان فکر و فرهنگ را به دست گرفتند و کلام، فلسفه، اخلاق، ادبیات و هنر را مطابق میل و سلیقه ی خود تعلیم می دادند. آنان تفسیر کتاب مقدس را حق انحصاری خود می شمردند و اجازه نمی دادند که این کتاب جزر به زبان لاتین به زبان های دیگری ترجمه و منتشر شود. کلیسا همچنین در قرون وسطا موفقیت زیادی در گسترش مسیحیت در میان ژرمن ها و سایر اقوام مهاجم به اروپا کسب کرد. علاوه بر اینها، کلیسا دارای املاک و زمین های بسیاری در سراسر اروپا و به خصوص ایتالیا بود.

۵- عوامل مؤثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه دوم قرون وسطا را بیان کنید.

به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان، فئودال ها، کلیسا و بازرگانان نیازمند افراد باسواد و حسابدار بودند. همچنین در آن دوره ضرورت وجود حقوق دانان برای حل و فصل دعاوی بیش از گذشته احساس می شد.

سؤالات درس شانزدهم: رنسانس و عصر جدید

۱- رنسانس به چه معناست و از نظر تاریخی چیست؟

به معنای نوزایی و تجدید حیات است و از نظر تاریخی به دگرگونی های فکری و فرهنگی گفته می شود که به منظور احیای فرهنگ یونان و روم باستان، از ایتالیا آغاز شد و به تدریج در بخش های دیگر اروپا گسترش یافت.

۲- کدام کشور زادگاه و پیشگام رنسانس بود؟ ایتالیا.

۳- به چه دلایلی ایتالیا خاستگاه نهضت رنسانس محسوب می شود؟

در قرن ۱۴ م هنگامی که فرهنگ قرون وسطایی بر سراسر اروپا سیطره داشت، گروهی از نویسندگان و اندیشمندان که در شهرهای ثروتمند ایتالیا می زیستند، هدایت جریان فکری و فرهنگی را به دست گرفتند و تفکر و سبک جدیدی از زندگی را باب کردند. این تفکر و سبک جدید زندگی که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت، به رنسانس معروف شد.

۴- مهم ترین زمینه ها و عوامل ظهور رنسانس را نام ببرید؟

۱- رشد شهرنشینی و تجارت ۲- گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام ۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی.

۵- جنگ های صلیبی چه تأثیری بر رونق و شکوفایی شهرهای ایتالیا داشت؟

شهرهای ایتالیایی در آن زمان، سرآمد شهرهای اروپا در تجارت، بانکداری و صنعت به شمار می‌رفتند. شهرهای بندری ونیز، جنوا، پیزا و پالمو تجارت در دریای مدیترانه و سواحل غربی اروپا را در اختیار داشتند. فلورانس، مرکز داد و ستد کالاهای قیمتی فلزی و چرمی بود و تجارت پارچه را در بخش وسیعی از اروپا به خود اختصاص داده بود.

۶. به چه گروهی بورژوا می‌گفتند و چه نقشی در پیدایش رنسانس داشتند؟

با گسترش شهرها و رشد تجارت مشاغل و حرفه‌های گوناگونی شکل گرفت و قشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سر برآوردند که به آن‌ها «بورژوا» می‌گفتند. آنان با ایجاد انجمن‌ها و شوراهای مختلف نقش مؤثری در اداره امور شهرها به عهده گرفتند. بورژواها تگرش و علایق متفاوتی با فنودال‌ها و شوالیه‌ها داشتند. آنان اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آن‌ها می‌کوشیدند.

۷. کدام خاندان معروف فلورانس مشوق و حامی جدی فرهنگ، ادب و هنر بودند؟

خاندان معروف مدیچی.

۸. درگیری‌های پاپ‌ها و پادشاهان در اواخر قرون وسطا چه تاثیری بر شهرهای ایتالیا داشت؟

استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیایی به وجود آورد. این استقلال، موقعیتی را برای متفکران و دانشمندان این شهرها ایجاد کرد که بتوانند تفکر و فرهنگ جدیدی را نشر دهند که کاملاً با اندیشه و فرهنگ حاکم بر قرون وسطا متفاوت بود.

۹. دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از چه طریقی با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند؟

از طریق اندلس (اسپانیای مسلمان) و سیسیل.

۱۰. جنگ‌های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق چه تاثیری در گسترش روابط فرهنگی اروپاییان با جهان اسلام شد؟

باعث افزایش آشنایی و آگاهی‌های اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت‌های علمی مسلمانان شد. به طور کلی آثار و نوشته‌های علمی دانشمندان و عالمان مسلمان تأثیر بسزایی بر وضعیت فکری و فرهنگی اروپا در اواخر قرون وسطا نهاد.

۱۱. تأثیر پیشینه فرهنگی و تاریخی روم و یونان باستان را در پیدایش رنسانس بیان کنید؟

سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان به شمار می‌رفت و آثار و بناهای عظیم تمدن یونانی رومی در گوشه و کنار این سرزمین به چشم می‌خورد. وجود این آثار در پایان قرون وسطا برای بسیاری از شهرنشینان مرفه ایتالیایی، یادآور روزگار عظمت و شکوه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی گذشته آنان بود. در این دوره تعدادی از نویسندگان و اندیشمندان ظهور کردند که با اشتیاق فراوان به مطالعه و پژوهش درباره فرهنگ یونان و روم باستان پرداختند و در صدد احیای آن برآمدند.

۱۲. دستاوردها و تحولات رنسانس و عصر جدید را بنویسید؟

۱- گستر اندیشه اومانیسم (انسان‌گرایی)

۲- تحولات علمی

۳- اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمارگری اروپائیان

۴- اصلاح دینی و نهضت پروتستان.

۱۳. منظور از اومانیسم (انسان‌گرایی) چه بود؟

حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی‌های او بود.

۱۴. اعتقادات اومانیست‌ها (انسان‌گرایان) چه بود؟

انسان‌گرایان یا اومانیست‌ها به تبعیت از یونانیان باستان، انسان را محور و مدار جهان می‌شمردند و اعتقاد داشتند که معیارهای اخلاقی و ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی باید بر پایه خواسته‌های انسان و تمایلات دنیوی او ایجاد شود. در حالی که انسان‌گرایان، انسان را موجودی می‌شمردند که زندگی دنیوی او ارجمند و مهم است.

۱۵. عقیده کلیسا در مورد انسان چه بود؟

کلیسا مر وچ این عقیده بود که انسان فقط برای خدمت به خداوند خلق شده است و دنیا‌گرایی و میل به لذت جویى او را از رسیدن به سعادت و خوشبختی در جهان آخرت باز می‌دارد.

۱۶. تفکر اومانیستی و گرایش‌های انسان‌گرایانه، بیشتر در چه زمینه‌ای انعکاس یافت؟

در قلمرو ادبیات، هنر و معماری و تعلیم و تربیت انعکاس یافت و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

۱۷. رنسانس چه تغییری در عرصه هنر ایجاد کرد؟

رسانس در عرصه هنر، خصوصاً نقاشی، پیکر تراشی (مجسمه سازی) و معماری دگرگونی عظیمی ایجاد کرد، به گونه ای که آثار هنری این دوره به لحاظ موضوع و در سبک با آثار هنری دوره قرون وسطا به کلی متفاوت است. هنرمندان این دوره با محور قرار دادن انسان و طبیعت، آثار بی نظیری به وجود آوردند. آنان بر زیبایی و خصوصیات جسمانی انسان و خصلت های درونی شخصیت های مورد نظر خود تاکید فراوان می کردند.

۱۸. هنر رسانس با ظهور کدام هنرمندان به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید؟ لئوناردو داوینچی، رافائل و میکل آنژ.

۱۹. ویژگی های داوینچی را بنویسید؟

دارای هوش و نبوغ سرشاری بود. او علاوه بر آنکه در نقاشی، مجسمه سازی و معماری سرآمد هنرمندان به شمار می رفت، در علوم مختلف از قبیل ریاضی، مهندسی، زمین شناسی و غیره نیز سررشته داشت.

۲۰. مشهورترین نقاشی های داوینچی را نام ببرید؟ مشهورترین اثر نقاشی او «شام آخر» و «مونالیزا» یا «لبخند ژکوند» است.

۲۱. عصر نوزایی (رسانس) در معماری چه شیوه هایی نوینی را به وجود آورد؟

معماران عصر رسانس ساختمان های رم باستان را سرمشق خود قرار دادند و الگوی معماری بناهای باستانی را در ساختن کاخ ها، کلیساها و نمازخانه ها به کار بستند.

۲۲. کدام بناها بیانگر اوج و شکوه معماری عصر رسانس است؟

کاخ و کلیسا هایی که در عصر رسانس در شهر های مختلف ایتالیا به ویژه رم فلورانس و ونیز ساخته شد

۲۳. عصر نوزایی (رسانس) چه تأثیری بر تعلیم و تربیت نهاد؟

اندیشه انسان گرایی برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان اهمیت و ارزش فراوانی قائل بود و انسان گرایان بر اصل آموزش پذیری انسان و شکوفایی استعدادها و توانمندی های بالقوه او از طریق آموزش به شدت تاکید می کردند. دانشمندان عصر رسانس با مطالعه و بررسی آثار و نوشته های دوره باستان، رساله های متعددی درباره تعلیم و تربیت نوشتند و نظریه آموزشی جدیدی را ارائه کردند.

۲۴. نظریه آموزشی جدید عصر رسانس بر چه مساله ای تاکید می کرد؟

بر اساس این نظریه، هدف آموزش و پرورش، تربیت دانشمندان برجسته نبود، بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

۲۵. در عصر رسانس و قرون جدید، نگرش علمی اروپائیان در نتیجه چه عواملی تغییر کرد؟

آشنایی آنان با پیشرفت های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه های اومانیستی.

۲۶. در عصر رسانس چه علومی به تدریج در کانون توجه طالبان علم و معرفت قرار گرفت؟

علوم طبیعی و روش های علمی مبتنی بر مشاهده و تجربه.

۲۷. در دوره رسانس چه تحولاتی در علوم تجربی پیدا شد؟

در اواسط قرن شانزدهم نیکلاس کوپرنیک در رساله گردش اجرام سماوی، نظریه چرخش زمین به دور خورشید را مطرح کرد. با مطالعات برخی از دانشمندان از جمله کپلر نظریه کوپرنیک اثبات شد. اختراع تلسکوپ توسط گالیله، فرضیه های کپرنیک را بیش از پیش مورد تایید قرار داد. با گسترش روابط اروپائیان با جهان اسلام پزشکی و داروسازی در اروپا نیز دچار تحول شد. ویلیام هاروی در زمینه کارکرد قلب و چگونگی گردش خون به موفقیت های مهمی دست یافت. در فیزیک و ریاضیات نیز پیشرفت هایی صورت گرفت و در قرن ۱۷م با وسعت بیشتری ادامه یافت. در زمینه جغرافیا و نقش برداری نیز اروپائیان از تجربیات مسلمانان بهره های فراوانی بردند و به پیشرفت های چشمگیری نایل آمدند.

۲۸. اهتمام و اعتنا به روش تجربی در دوره رسانس چه نتایجی داشت؟

به تدریج سبب پیشرفت های جدیدی در بسیاری از علوم شد و زمینه انقلاب علمی را در سده ۱۷م و سپس در قرن ۱۸م فراهم ساخت.

۲۹. پیشرفت های علمی عصر رسانس بیشتر مدیون چه کسانی است؟

بیشتر مدیون دیدگاه های نوینی بود که توسط دانشمندان و فلاسفه ای چون «دکارت» بنیانگذار سبک تحقق در ریاضی و «فرانسویس بیکن» از طرفداران روش شناخت تجربی در مطالعات علمی حاصل شد.

۳۰. مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رسانس چه بود و چه پیامدهایی داشت؟

اختراع ماشین چاپ توسط «ابوهانس گوتنبرگ» آلمانی. اختراع و توسعه صنعت چاپ کمک فراوانی به فراگیر شدن پژوهش‌های علمی و نشر علم در اروپا کرد. علاوه بر آن چاپ کتاب‌های غیرمذهبی از قبیل کتاب‌های فلسفی، رمان و داستان و آثاری در موضوع حقوق، تاریخ تأثیر ژرفی بر وضعیت فکری و فرهنگی جوامع اروپایی گذاشت.

۳۱. اکتشافات جغرافیایی و کشف راه‌های دریایی جدید در عصر رنسانس چه دستاوردها و نتایجی در پی داشت؟

این تحول، علاوه بر دستاوردهای علمی که در حوزه دانش دریانوردی و جغرافیا در پی داشت، موجب به هم خوردن موازنه تجارت جهانی و آغاز استعمارگری اروپاییان شد.

۳۲. انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی را ذکر کنید؟

۱- سرزمین‌های شرق دور مانند هند و چین از گذشته‌های بسیار دور برای اروپاییان جاذبه فراوانی داشت.

۲- در اواخر قرون وسطا با گسترش فعالیت‌های تجاری در اروپا، انگیزه و اشتیاق اروپاییان برای رسیدن به شرق و دسترسی به ادویه و دیگر کالاهای گران‌بهای آن دیار دوچندان شد.

۳- افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی اروپاییان در دوران پس از جنگ‌های صلیبی و اواخر قرون وسطا

۳۳. چرا پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه‌ها و سرزمین‌های جدید از خود نشان دادند؟

زیرا از یک سو قادر به رقابت با دولت‌شهرهای ایتالیایی که تجارت این منطقه را در انحصار خود داشتند، نبودند و از سوی دیگر با حکومت عثمانی که بر مناطق شمال شرق و شرق مدیترانه مسلط بود، دشمنی و ستیز داشتند.

۳۴. اروپاییان در زمینه جغرافیایی و مهارت دریانوردی به چه پیشرفت‌هایی دست یافتند؟

اروپاییان فنون نقشه‌کشی را تکامل بخشیدند و نقشه‌های نسبتاً دقیقی از دنیای شناخته‌شده آن روزگار طراحی و ترسیم کردند. به علاوه اروپاییان در ساختن کشتی و بهره‌گیری از تجهیزات دریانوردی مانند قطب‌نما که چینی‌ها اختراع کرده بودند و اسطرلاب (وسیله‌ای که موقعیت اجرام آسمانی را معلوم می‌کرد)، به پیشرفت فوق‌العاده‌ای رسیدند.

۳۵. کدام کشور پیشگام اکتشافات جغرافیایی بود و در این زمینه چه اقداماتی انجام دادند؟

پرتغالی‌ها. آنان سفر اکتشافی خود را به سمت جنوب ادامه دادند و با دور زدن دماغه امیدنیک وارد اقیانوس هند شدند و تا سواحل جنوب شرقی هندوستان پیش رفتند. دریانوردان پرتغالی با مال‌التجاره‌ای شامل فلفل و سنگ‌های قیمتی از این سفر دریایی موفقیت‌آمیز به سرزمین خود بازگشتند و از آن سود هنگفتی بردند.

۳۶. کدام اقدام پرتغالی‌ها به منزله نخستین گام‌های اروپاییان برای استعمار سرزمین‌های دیگر محسوب می‌شود؟

دولت پرتغال ناوگان دریایی خود را به فرماندهی آلبوکرک به هند گسیل کرد و او توانست تعدادی پایگاه تجاری نظامی در جزایر و سواحل خلیج فارس، هندوستان و چین تاسیس کند.

۳۷. دومین کشوری که به دنبال پرتغال گام در کشف راه‌ها و سرزمین‌های جدید نهاد چه کشوری بود و در این زمینه چه اقدام مهمی انجام دادند؟

اسپانیا بود. کریستف کلمب ایتالیایی که با نظر به کروی بودن زمین آشنایی داشت، پادشاه و ملکه اسپانیا را تشویق کرد که از سفر دریایی او برای رسیدن به هند با عبور از اقیانوس اطلس پشتیبانی کنند. سفر دریایی او که با حمایت مالی اسپانیا انجام گرفت، منجر به کشف قاره آمریکا شد.

۳۸. چرا شمار زیادی از مردم اسپانیا و دیگر کشورهای اروپایی راهی قاره آمریکا شدند؟

به انگیزه کسب ثروت و دست‌یابی به زمین.

۳۹. بر اساس منشوری که پادشاه اسپانیا به کریستف کلمب و سایر کاشفان سرزمین‌های جدید داد آنان را به چیزی ملزم کرد؟

کاشفان ملزم بودند سهم عمده‌ای از غنایمی را که به دست می‌آوردند به خزانه این پادشاه بپردازند.

۴۰. چه عاملی اسپانیا را به یکی از نیرومندترین کشورهای اروپایی در سده‌های ۱۶ و ۱۷ م تبدیل کرد؟ طلا و نقره غارت شده بومیان آمریکا.

۴۱. از اواخر قرن ۱۶ م کدام کشورها گام به عرصه رقابت‌های استعماری نهادند؟ هلندی‌های و انگلیسی‌ها و سپس فرانسوی‌ها.

۴۲. مهم‌ترین ویژگی سده ۱۷ م چه بود؟

رقابت و درگیری پیاپی میان دولت‌های اروپایی برای تسلط بر مستعمرات بیشتر و کسب منافع اقتصادی.

۴۳. آثار و پیامدهای اکتشافات جغرافیایی را بنویسید؟

- ۱- به دنبال دست یابی اروپاییان به سرزمین های جدید، جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در قاره آمریکا بر اثر سرکوب شدید و انتشار بیماری های مرگبار از بین رفتند. اروپاییان تمدن های بومی و نهادهای کهن آن قاره را نابود کردند و دین، زبان و فرهنگ خود را به جای آن نشاندند
- ۲- در نتیجه اکتشافات جغرافیایی و دست یابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید، حجم عظیمی از فلزات گران بها به اروپا سرازیر شد که تا آن زمان سابقه نداشت
- ۳- رونق اقتصادی و رشد تجارت شهرهای اروپایی و افزایش اعتبار و منزلت تجار و صنعتگران و از دست رفتن موقعیت اجتماعی اشراف فئودال و زمین دار
- ۴- تشدید رقابت و درگیری سیاسی، نظامی و اقتصادی دولت های اروپایی در سرزمین اصلی و مستعمرات.
۴۴. کشفیات جغرافیایی در کدام حوزه بیشترین تاثیر را بر جای گذاشت؟ در حوزه اقتصادی.
۴۵. ذخیره فلزات قیمتی در کشورهای اروپا موجب چه شد؟
- موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت شهرهای اروپایی شد. این وضع به ضرر اشراف فئودال و زمین دار بود و موجب شد که موقعیت اجتماعی خود را از دست بدهند. در مقابل، اعتبار و منزلت تجار و صنعتگران افزایش یافت. همچنین موجب افزایش بیشتر قدرت شاهان اروپایی شد و آنان را بر اشرافیتی که تا آن زمان گردن فرازی می کرد، برتری بخشید. شاهان همچنین با استفاده از منابع مالی عظیمی که حاصل غارت مستعمرات بود، ارتش های ملی و ناوگان های دریایی خود را مجهز و قوی تر کردند.
۴۶. چرا با کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؟
- زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند.
۴۷. کدام کشورها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند؟
- اول پرتغالی ها و بعدها بازرگانان هلندی و انگلیسی.
۴۸. مورخان سلسله حوادث و تحولاتی که در قلمرو مسیحیت در اروپا در فاصله قرون ۱۴ تا ۱۷ م رخ داد را به چه نامی تعبیر می کنند؟
- اصلاح دینی (رفورم)
۴۹. جنبش اصلاح دینی چگونه شروع شد؟ با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسا شروع شد.
۵۰. چه گروه هایی به نظریات و عملکرد کلیسا انتقاد و اعتراض کردند؟
- ۱- شاهان و فرمانروایان که کلیسا را از دخالت در امور سیاسی منع می کردند
- ۲- انسان گرایان هم که شیفته مروج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، به شیوه تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی که تحت نظارت کلیسا در مدارس و دانشگاه ها تدریس می شد، انتقاد داشتند و آن ها را غیر مفید می شمردند. انسان گرایان همچنین کلیسا را به خاطر برخی ناهنجاری های اخلاقی کیشان مورد سرزنش قرار می دادند
- ۳- گروهی از مصلحان دینی که از درون کلیسا پا به عرصه اعتراض و انتقاد نهاده و آموزه های کلیسا را درباره انسان و خدا به چالش کشیدند.
۵۱. مهم ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دینی به نام او شناخته می شود، که بود؟
- مارتین لوتر آلمانی بود.
۵۲. اعتقادات و نظریات مارتین لوتر را ذکر کنید؟
- او به این نتیجه رسید که بر خلاف دیدگاه غالب کلیسایان، آنچه مایه رستگاری انسان می شود ایمان است و نه انجام دادن کارهای نیک. مسئله آموزش گناهان توسط کلیسا را در برابر پرداخت پول و انجام برخی خدمات مورد نقد قرار داد. او خدا را پدری مهربان می شمرد که بی هیچ چشم داشتی گناهان بندگان را می بخشد.
۵۳. چرا طرفداران مارتین لوتر به پروتست معروف شدند؟
- پاپ، با تکفیر لوتر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما شاهزادگان آلمانی از لوتر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور اعتراض (پروتست) کردند. از این روی آنان به پروتستان معروف شدند.
۵۴. تلاش های لوتر منجر به تاسیس چه آیین و کلیسای شد؟ تاسیس آیین و کلیسای پروتستان.
۵۵. اصلاحات لوتر در سوئیس توسط چه کسی دنبال شد؟ ژان کالون.
۵۶. نتایج پیدایش مذهب پروتستان در اروپا را ذکر کنید؟

۱- از بین بردن وحدت کلیسای کاتولیک ۲- بروز سلسله جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها ۳- تقویت پادشاهان و دولت های ملی ۴- رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا ۵- تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- به چه دلایلی ایتالیا خاستگاه نهضت رنسانس محسوب میشود؟ دو مورد را شرح دهید.

در قرن ۱۴ م هنگامی که فرهنگ قرون وسطایی بر سراسر اروپا سیطره داشت، گروهی از نویسندگان و اندیشمندان که در شهرهای ثروتمند ایتالیا می زیستند، هدایت جریان فکری و فرهنگی را به دست گرفتند و تفکر و سبک جدیدی از زندگی را باب کردند. این تفکر و سبک جدید زندگی که اساس آن پر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت، به رنسانس معروف شد.

۲- نقش مسلمانان را در نهضت علمی رنسانس نقد و بررسی کنید.

دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس (اسپانیای مسلمان و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. جنگ های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی های اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت های علمی مسلمانان شد. به طور کلی آثار و نوشته های علمی دانشمندان و عالمان مسلمان تأثیر بسزایی بر وضعیت فکری و فرهنگی اروپا در اواخر قرون وسطا نهاد. مدارس عالی و دانشگاه های تازه تأسیس ایتالیایی در استفاده از آثار و نوشته های دانشمندان مسلمان پیشگام بودند.

۳- پیامدهای سیاسی اکتشافات جغرافیایی را تجزیه و تحلیل کنید؟

کشف سرزمین های جدید و گسترش قلمرو اروپاییان، باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی، نظامی و اقتصادی دولت های اروپایی در سرزمین اصلی و مستعمرات شد. پیدایش استعمار به عنوان نتیجه سیاسی این حرکت اکتشافی در قرن های بعد منجر به درگیری های زیادی بین کشورهای استعمارگر گردید، جنگ های جهانی اول و دوم از پیامدهای این اکتشافات می باشد.

۴- دلایل برپایی نهضت پروتستان و نتایج آن را بررسی کنید.

جنبش اصلاح دینی با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسا شروع شد. برخی از این اعتراضات از سوی شاهان و فرمانروایان صورت می گرفت که کلیسا را از دخالت در امور سیاسی منع می کردند. انسان گرایان هم که شیفته ی مروج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، به شیوه ی تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی که تحت نظارت کلیسا در مدارس و دانشگاه ها تدریس می شد، انتقاد داشتند و آن ها را غیر مفید می شمردند. انسان گرایان همچنین کلیسا را به خاطر برخی ناهنجاری های اخلاقی کیشان مورد سرزنش قرار می دادند. اما مهم تر از همه، گروهی از مصلحان دینی بودند که از درون کلیسا پا به عرصه ی اعتراض و انتقاد نهاده و آموزه های کلیسا را در باره ی انسان و خدا به چالش کشیدند.

نهضت پروتستان وحدت کلیسای کاتولیک را از میان برد و باعث بروز سلسله جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها شد که بخش های وسیعی از اروپا را فرا گرفت. این نهضت همچنین به تقویت پادشاهان و دولت های ملی و رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا کمک فراوانی کرد. پیامد دیگر نهضت پروتستان، تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی بود.